

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний
університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією В. А. Дерія
Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Том 19
№ 3

Тернопіль
2015

Економічний аналіз

Том 19. № 3.

2015 рік

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 10 від 29 квітня 2015 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:

Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до переліку наукових фахових видань Вищої атестаційної комісії України у галузі економічних наук

(постанова ВАК України № 1-05/4 від 14.10.2009 р.)

Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах

Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor

Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. – Том 19. – № 3. – 139 с. – ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Дерій В. А., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярошук О. В., к. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Почесний головний редактор

Шкарабан С. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Абуселідзе Г. Д., д. е. н., проф., Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)

Длугопольський О. В., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гуцал І. С., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Задорожний З. -М. В., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Крупка Я. Д., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Крик Барбара, д. габ., проф., Щецінський університет (Республіка Польща)

Крисоватий А. І., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Лазаришина І. Д., д. е. н., проф., Національний університет водного господарства та природокористування (Україна)

Мартинюк В. П., д. е. н., доц., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Мних Є. В., д. е. н., проф., Київський національний торговельно-економічний університет (Україна)

Монастирський Г. Л., д. е. н., проф., Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Панков Д. О., д. е. н., проф., Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Предеус Н. В., д. е. н., доц., Саратовський державний соціально-економічний університет

(Російська Федерація)

Рудницький В. С., д. е. н., проф., Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи

Національного банку України (Україна)

Сковронська Агнешка, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Чая Станіслав, д. габ., проф., Вроцлавський економічний університет (Республіка Польща)

Літературний редактор

Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/index.html

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)

ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2015

© «Економічний аналіз», 2015

© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2015

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ № 19228-9028ПП від 13 липня 2012 р.

ЗМІСТ

Гришова Інна Юріївна, Бондаренко Валерій Михайлович, Єліневський Віталій Юрійович Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки	5
Кузьома В. В. Теоретичні аспекти удосконалення організації обліку виробничих запасів	12
Беженар Наталія Вікторівна Напрями ініціювання розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві України	17
Іванько Анатолій Васильович Ринкова рівновага на аграрному ринку: особливості узгодження сил попиту та пропозиції	23
Кайтанський І. С. Особливості зовнішнього моніторингу діяльності підприємств харчової промисловості	29
Корнієцький Олександр Владиславович Укладання транспортних контрактів в умовах міжрегіональної економічної взаємодії	33
Ксенофонтов Михайло Михайлович Особливості реформування місцевого самоврядування в Україні в контексті децентралізації влади	38
Лазутіна Людмила Олександрівна Складові моделі фінансового забезпечення соціальної сфери села	45
Ломовських Людмила Олександрівна Необхідність упровадження маркетингового механізму розвитку інновацій на підприємствах	52
Моголова Марина Михайлівна Оптимізація методів та норм амортизації основних засобів сільського господарства	55
Навроцький Я. Ф. Сучасний розвиток ринку сільськогосподарської техніки	63
Немчук Павло Володимирович Закономірності еволюції формувань корпоративного типу в економіці	70
Орел Володимир Миколайович Економічна ефективність організаційно-економічних відносин у промисловому свинарстві	76
Припуга Наталія Володимирівна Особливості моніторингу конкурентного середовища в молокопродуктовому підкомплексі України	80

Суханова Алла Валеріївна Застосування програмно-цільового підходу в регіональній економічній політиці	86
Ткаченко Сергій Анатолійович Методи формування функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери і їх використання при проектуванні та впровадженні підсистеми моніторингу	93
Шабатура Тетяна Сергіївна, Лагодієнко Наталія Володимирівна Методологічне забезпечення реалізації фінансового потенціалу підприємств аграрного виробництва	101
Язіна Вікторія Економічний аналіз особливостей організації та тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства Запорізької області	107
Демяненко Катерина Анатоліївна Сутність екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємства	114
Абрамик Михайло Іванович, Івашків Ірина Миколаївна Шляхи економії витрат в умовах використання вітчизняного насіння ріпаку	122
Ксенофонтова Катерина Юріївна Функціональні питання формування системи господарського самоврядування в аграрному секторі економіки	126
Синявіна Юлія Вікторівна Економічна оцінка стану галузі тваринництва та державна підтримка її розвитку	133

Інна Юріївна ГРИШОВА

доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу та управління бізнесом,
Уманський державний педагогічний університет
E-mail: Gryshov55@te.net.ua

Валерій Михайлович БОНДАРЕНКО

доктор економічних наук,
завідувач кафедри маркетингу та реклами,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київський національний торговельно-економічний університет

Віталій Юрійович ЄЛІНЄВСЬКИЙ

здобувач,
Уманський державний педагогічний університет
E-mail: 2606147@te.net.ua

**ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО РИНКУ ЯК
ЧИННИК ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ**

Гришова, І. Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки [Текст] / Інна Юріївна Гришова, Валерій Михайлович Бондаренко, Віталій Юрійович Єлінівський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 5-11. – ISSN 1993-0259.

Анотація

В статті розглянуто елементи інституційного забезпечення, які впливають на продовольчу безпеку. Сформовано методологічні основи впливу інституційного забезпечення аграрного ринку на стан продовольчої безпеки країни. Встановлено, що інститути та інституції формують передумови та створюють механізми регулювання соціально-економічних процесів ринкової поведінки, доходів, витрат, цін. Для позитивного впливу інституційного середовища аграрного ринку на продовольчу безпеку держава повинна формувати та підтримувати політику інтегрованого підходу до виробництва аграрної продукції, її переробки і реалізації, стимулювати ці процеси.

Ключові слова: продовольча безпека; аграрний ринок; індикатор; сільське господарство; аграрний сектор.

Inna Yuriivna HRYSHOVA

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Marketing and Business Management,
Uman State Pedagogical University
E-mail: Gryshov55@te.net.ua

Valeryi Mykhailovych BONDARENKO

Doctor of Sciences (Economics),
Head,
Department of Marketing and Advertising,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

Vitalii Yuriiovych YELINIEVSKYI

PhD Student,
Uman State Pedagogical University
E-mail: 2606147@te.net.ua

**INSTITUTIONAL SUPPORT OF AGRICULTURAL MARKET AS THE FACTOR OF
FOOD SECURITY****Abstract**

In the article the institutional support elements that affect food security are considered. Methodological basis of support of institutional influence of agricultural market on the state of food security are formed. It has been established that institutions form the background and create mechanisms for regulation of social and economic processes of market behavior, income, costs, prices. In order to have a positive impact of the institutional environment of the agricultural market on food security the state should form and support the policy of integrated approach to agricultural production, its processing and marketing. It should also stimulate these processes.

Keywords: food security; agricultural market; indicator; agriculture; agricultural sector.

JEL classification: F10, F13, F14

Вступ

Гене́за нової інституціональної теорії суттєвим чином змінює погляди на розуміння ролі інституційного середовища у формуванні та підвищенні продовольчої безпеки країни. У цьому розумінні неможливо обійтися без формалізації впливу інституційного середовища, без вимірювання величини та напрямку цього впливу. Оцінка впливу інституційного середовища на продовольчу безпеку є складною процедурою з двох причин. По-перше, це складність оцінки параметрів самого інституційного середовища. По-друге, сучасний стан теорії та практики оцінювання продовольчої безпеки характеризується відсутністю універсальності розуміння результатів оцінювання. Існує безліч зарубіжних методик, але результати оцінювання мають ситуаційний сенс і можуть бути використані лише в межах тих операційних систем, що брали участь в оцінюванні. Серед основних елементів інституційного середовища соціально-економічного розвитку аграрного ринку, що впливають на продовольчу безпеку держави є: держава, власність (на землю та засоби виробництва), праця, конкуренція, інфраструктура, ціна. Вони стимулюють виробництво, підвищують інвестиційну привабливість сільськогосподарської галузі, ведуть до поліпшення фінансового стану товаровиробників та поліпшення доступності, якості і безпечності продукції харчування. Методологія дослідження впливу інституційного середовища аграрного ринку на продовольчу безпеку має формуватися через виявлення зв'язків між інституціями та продовольчою безпекою, що характеризується ступенем впливу елементів інституційного середовища на продовольчу безпеку держави.

Питання, пов'язані з формуванням і розвитком аграрного ринку та його інститутів, розглядалися як вітчизняними, так і зарубіжними економістами. Теоретичним основам та вдосконаленню категоріально-понятійного апарату аграрного ринку присвячено праці багатьох вітчизняних науковців: В. Андрійчука, П. Гайдуцького, Ю. Коваленка, О. Мороза, П. Саблука та ін.

Проблеми аграрного ринку через призму теорії інституціоналізму, інституцій та інститутів у свої роботах у різні часи досліджували такі вчені, як В. Геєць, А. Гриценко, А. Даниленко, Е. Елгар, Р. Коуз, К. Кривенко, Ю. Лопатинський, Д. Норт, А. Самійленко, В. Тарасович, М. Хмелевський, А. Чухно, О. Шпикуляк, О. Яременко та інші.

Проблеми продовольчої безпеки розглянуті у наукових працях Гришової І. Ю., Дерій Ж. В., Красноручького О. А., Крюкової І. О., Лагодієнка В. В., Лупенка Ю. О., Митяй О. В., Сафонова В. В., Хоми І. Б., Шабатури Т. С., Шкарлета С. М. та інш.[1-8; 11].

Однак аналіз досліджуваної категорії підводить до висновку, що не всі аспекти інституціонального розвитку аграрного ринку розглянуті.

Мета статті

Мета статті – сформулювати методологічні основи впливу інституційного забезпечення аграрного ринку на стан продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аграрний ринок потребує формування інституцій і механізмів, які забезпечать урегульованість процесів, відносин між економічними агентами. Інституційне середовище повинне сприяти розвитку ефективного аграрно-продовольчого ринку, в контексті розбудови політики регулювання повинне передбачати обмеження адміністрування ринків винятково ситуаціями, які загрожують продовольчій безпеці країни; врахування інтересів споживачів і виробників в однаковому обсязі тощо [3, с. 157].

Розглянемо, які саме елементи інституційного забезпечення впливають на продовольчу безпеку у вигляді індикаторів (рис. 1):

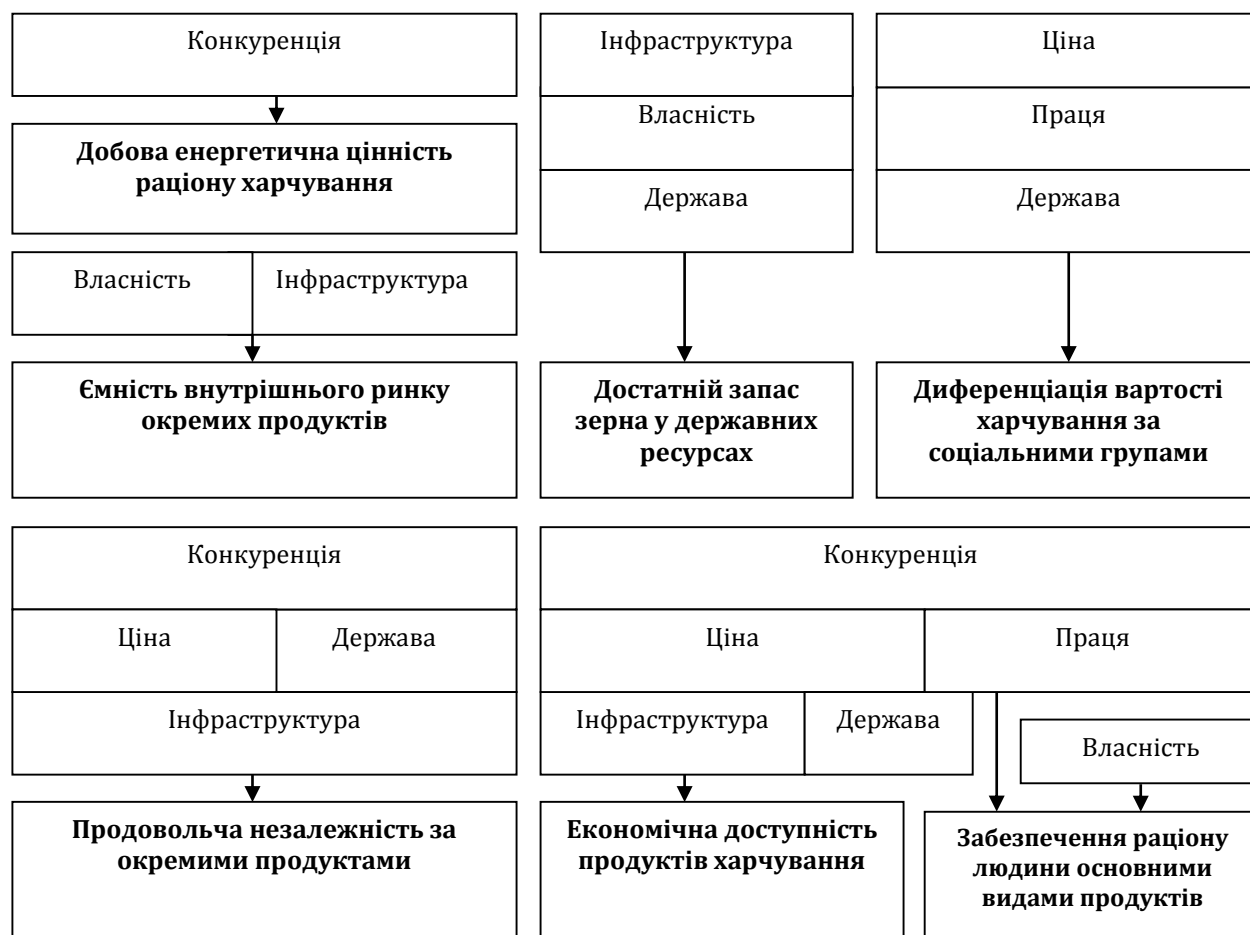

Рис. 1. Взаємозв'язок елементів інституційного середовища та індикаторів продовольчої безпеки

- Власність на землю та засоби виробництва впливає на значний спектр умов, що формують підвалини продовольчої безпеки, починаючи з того, на яких за розмірами територіях ведеться господарська діяльність, і закінчуючи рівнем матеріально-технічного оснащення.

Зокрема, сільськогосподарське виробництво в Україні ведеться на 70 % території, тоді як у Росії – на 12 %, у США – на 53 % [2]. Серед країн світу за цим показником Україна поступається тільки Канаді (1,43 га) та Росії (0,85 га) ріллі на одну особу [5]. При цьому основний фонд орних земель в Україні формують чорноземи (62 %), що свідчить про високий потенціал, який має наша країна у виробництві сільськогосподарської продукції, який без сумніву є головною основою зростання національного доходу і забезпечення продовольчої безпеки населення.

Сільськогосподарський сектор забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 10% її валового внутрішнього продукту [5]. Зазначене підтверджує те, що цей елемент впливає на всі офіційні показники, крім добової енергетичної цінності раціону харчування людини, економічної доступності продуктів харчування, диференціації вартості харчування за соціальними групами та продовольчої незалежності за окремими продуктами.

- Інфраструктура, покликана забезпечувати доступ товаровиробників до покупців через мережу ринків, доріг, тощо. Її поганий рівень розвитку призводить до обмеженості доступу до ринків реалізації продукції, інформації та ін. Що безпосередньо має відобразитися на всіх показниках продовольчої безпеки, крім показника добової енергетичної цінності раціону харчування людини і диференціації вартості харчування за соціальними групами;

- Елемент конкуренції відображається як через рівень якості та екологічну безпечність товару, так і його доступність. Населення України забезпечується продуктами харчування вітчизняного виробництва тільки на 50 %. Великі адміністративно-промислові центри на 70-80 % залежні від зовнішнього постачання. Водночас імпортована продукція, як і продукція вітчизняного виробництва, також не завжди відповідає якісним та екологічно чистим параметрам. Продукція часто містить консерванти і добавки, заборонені до вживання в країнах-виробниках [3].

Держава повинна запроваджувати і наполегливо використовувати механізм економічного забезпечення якості продукції за принципом «висока ціна за високу якість» для гарантування належної якості товарів на рівні виробників, переробних підприємств і кінцевих споживачів. Споживачі мають знати основні параметри якості харчової продукції, а для цього вони повинні одержувати потрібну інформацію та захист своїх прав.

У цьому контексті великої ваги набуває соціальна відповідальність бізнесу в аграрному виробництві, на що неодноразово вказують вчені-аграрники [7-9]. Так Митяй О. В. наголошує, що ще не вироблений прийнятний баланс в трикутнику «влада-бізнес-суспільство» між внутрішньою складовою соціальною відповідальністю (ділова практика відносно власного персоналу) і зовнішньою (добродійність, екологія, забезпечення якості продукції аграрної сфери, розвиток місцевого співтовариства тощо) Відомо, що соціальна відповідальність є особливою формою політичної відповідальності, специфічної і маловивченої. Тим часом, моральні норми стали регулювати суспільні стосунки ще задовго до виникнення держави і права. Соціальна відповідальність аграрного бізнесу органічно пов'язана з реалізацією політичної відповідальності в державному управлінні. І це закономірно, оскільки принципи політичного керівника мають, як правило, етичну основу і не повинні збігатися з принципами бізнесу «дикого капіталізму». Закони багатьох країн світу містять низку суспільно важливих морально-політичних і цивільних зобов'язань, яких повинні дотримуватись держслужбовці впродовж усього терміну своїх повноважень.

У нашій державі вже існують закони і нормативні документи, які передбачають обов'язкове маркування продукції із зазначенням терміну придатності та способу вживання продукції. Посилилися вимоги і до годівлі худоби та птиці, технології вирощування сільськогосподарських рослин тощо, активізація цього процесу була визначена як одна з пріоритетних умов підписання угоди про асоціацію з ЄС. Зазначений елемент як частина обов'язкових процесів функціонування і конкуренції продовольчого ринку чинить вплив на такі показники: добова енергетична цінність раціону харчування людини, забезпеченість раціону людини основними видами продуктів, економічна доступність продуктів харчування, продовольча незалежність за окремими продуктами.

Перед Україною постали безпрецедентні завдання щодо забезпечення соціально-економічного стрибка, який можливо здійснити лише за умов докорінного покращення якості продукції. За міру якості продукції слугуватиме ступінь задоволеності споживача, який визначається співвідношенням вартості виробництва продукту до його споживчої вартості:

$$M_{я} = \frac{B_n}{B_c} \cdot K_{я} \quad (1),$$

де $M_{я}$ – міра якості продукту;

B_n – вартість виробництва продукту, грн;

B_c – споживча вартість, грн;

K_q – коефіцієнт якості, який дорівнює 1,1 для усунення допущених похибок і неточностей [6].

- Елемент праці, що безпосередньо впливає на доходи населення. Загальний рівень продовольчого споживання в Україні залишається низьким, а частка сімейних бюджетних витрат на придбання продуктів харчування висока і перевищує 60 %, тоді як у країнах ЄС вона становить – 15-25 % [4]. На нашу думку, одним з першочергових заходів для досягнення стабілізації продовольчої безпеки повинно стати зупинення подальшого зниження реальних доходів населення, підняття купівельної спроможності. Це буде поштовхом для розвитку виробництва, активізації економічного життя. Стратегія стабільного економічного розвитку повинна забезпечувати планомірний відтворювальний процес аграрного виробництва та його ринку, збереження і захист довкілля, ресурсного потенціалу, підвищення життєвого рівня населення. Необхідно радикально змінити не тільки критерії і методи, а й підходи до управління та організації виробництва. З викладеного можна зробити висновок про вплив зазначеного елемента на: забезпечення раціону людини основними видами продуктів, економічну доступність продуктів харчування, диференціацію вартості харчування за соціальними групами.

- Елемент держави або державного регулювання, що впливає на інституційну підтримку аграрного ринку. Якщо розглядати досвід державного регулювання аграрного сектору економіки США, Канади і країн Європейського Економічного Співтовариства, то необхідно навести заходи ринкового спрямування та ті, що спрямовані на структурні зрушення.

Найпоширенішими методами державного регулювання продовольчого ринку в розвинутих країнах є такі:

- створення буферних запасів;
- закупівля з метою підтримки цін на сільськогосподарську продукцію;
- субсидування експорту;
- обмеження імпорту продовольства;
- компенсаційні платежі.

Сільське господарство провідних країн світу сформувалося й існує в умовах масованої державної підтримки, що є обов'язковою умовою існування сучасного світового сільського господарства й продовольчого ринку. Найбільша державна підтримка сільського господарства на 1 га спостерігається в Японії (9,8 тис. дол./га), Південній Кореї (6,4 тис. дол./га), Швейцарії (3,4 тис. дол./га), найменша – в Австралії та Новій Зеландії (3 дол./га) [1].

Крім того, у розвинутих країнах передбачено державні субсидії, у % до вартості сільськогосподарської продукції. Так найбільший цей показник зафіксовано у Швейцарії – 82 %, Норвегії – 75 % та Ісландії – 73 %. У Японії цей показник становив 74 %, а в США – 23 %. До країн з найменшим рівнем субсидіювання сільськогосподарської продукції належить Австралія (10 %) і Нова Зеландія (3 %) [2].

Основними заходами державного регулювання аграрних ринків у Японії є державні ціни, зовнішньоторговельне регулювання, а також структурні програми.

Наприклад, на рис, пшеницю і ячмінь держава встановлює тверді закупівельні ціни, а цінове регулювання перебуває у тісному взаємозв'язку із зовнішньоторговельним регулюванням. Так у Японії проводиться політика обмеження на ввіз продовольства за тими продуктами, за якими імпорт може конкурувати із внутрішнім виробництвом, встановлюються високі імпорتنі бар'єри. Наприклад, практично заборонено імпорт рису. І це не зважаючи на те, що держава купує й продає його на внутрішньому ринку за цінами, що перевищують світові у декілька разів [2].

В інших країнах застосовуються відмінні форми державного регулювання ринку. В Угорщині держава гарантує виробникові прийнятні ціни на пшеницю, що використовується на виробництво борошна. У Румунії в склад мінімальної ціни за пшеницю внесено гарантований бонус. В Узбекистані, відповідно до програми щодо самозабезпечення зерном з метою подвоєння його виробництва, держава збільшила закупівельні ціни на пшеницю, жито і ячмінь до 300 % від рівня ринкових цін.

У країнах Північної Африки, які часто потерпають від посух, держава оперативно реагує підвищенням мінімальної ціни насамперед на продовольчу пшеницю для запобігання збиткам фермерів. В Індії діють не тільки програми підвищення мінімальної ціни підтримки на пшеницю, рис, сорго, кукурудзу і ячмінь, але й програма підтримки експорту пшениці через значні субсидії, які роблять її значно дешевшою на зовнішньому ринку. У Таїланді для збільшення виробництва рису держава реалізує програму продажу фермерам насіння гібридів рису за ціною майже в 10 разів меншою, ніж їхня комерційна вартість [2].

Все вищесказане підтверджує значний вплив елемента державного регулювання на достатність запасів зерна у державних ресурсах, економічну доступність продуктів харчування, диференціацію вартості харчування за соціальними групами, продовольчу незалежність за окремими продуктами. У ринкових умовах державна політика спрямовується насамперед на технологічний розвиток та зростання конкурентоспроможності економіки.

- Елемент ціни. Інституційне середовище аграрного ринку повинно гарантувати продовольчу безпеку країни, однаковий розмір прибутку на одиницю витрат на витрачені кошти і ресурси кожного з виробників. Сучасний стан розвитку АПК України вкрай розбалансований, і проблема продовольчого забезпечення населення загострюється. Сільське господарство як головний продуцент сировини опинилося в лещатах економічно необґрунтованих цін на продукцію. Ця політика цін призводить до згортання виробництва продукції. Структура аграрного сектору обумовила проблему сировинного забезпечення переробки. Постає питання про фізичну і економічну доступність продовольства власного виробництва, яке за ціною конкурентоспроможністю значно поступається імпорту. Тому держава повинна визначитися у відродженні власного виробництва в потрібних обсягах, або ж вирішувати продовольчу проблему за рахунок імпорту. Тому інтенсивне нарощування агропромислового виробництва слід розглядати як загальнонаціональне першочергове завдання [8].

Агропромислове виробництво, його можливості знаходяться у прямій залежності від взаємодії його складових аграрної, переробної і торгової галузей. Всі складові взаємозв'язані та доповнюють одна одну. Їм повинна сприяти взаємовигідна мотивація, яка відповідає вимогам ринкової економіки, традиційному принципу взаємовідносин.

Виробники сільськогосподарської продукції діють відокремлено, в результаті в інституційному середовищі переробна промисловість посідає монопольне становище.

Уряд України затвердив порядок формування цін на продовольчі товари, для яких запроваджено державне регулювання [9]. Визначена виробником ціна повинна складатися із планової собівартості, плюс планові адміністративні витрати зі збуту, плюс сума прибутку. Зазначена інформація підтверджує гіпотезу про вплив елемента ціни на забезпечення раціону людини основними видами продуктів, економічну доступність продуктів харчування, диференціацію вартості харчування за соціальними групами, продовольчу незалежність за окремими продуктами.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Встановлено, що інститути та інституції формують передумови та створюють механізми регулювання соціально-економічних процесів ринкової поведінки, доходів, витрат, цін тощо. Аналіз інституційної економіки дав нам змогу сформулювати власні визначення інституту та інституції. Отже, для позитивного впливу інституційного середовища аграрного ринку на продовольчу безпеку держава повинна формувати та підтримувати політику інтегрованого підходу до виробництва аграрної продукції, її переробки і реалізації, стимулювати ці процеси, бо інакше не вдасться зберегти продовольчу незалежність, підтримати розвиток виробництва.

Список літератури

1. Мороз, О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку [Текст] / О. Мороз // Вісник Вінницького політехнічного інституту – 2014. – № 5.
2. Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: посіб. у питаннях і відповідях [Текст] / за ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2014. – 362 с.
3. Шпикуляк, О. Інституції аграрного ринку [Текст] : монографія / О. Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 480 с.
4. Kryukova, I. A. The modern state of the food safety of Ukraine [Text] / I. A. Kryukova, Yu. V. Tanasiychuk. – Intuition framework of the economy functioning in conditions of transformation: Collection of scientific articles. – Vol.1. – Deutschland, 2014. – P. 40-43.
5. Крюкова, И. А. Продовольственная безопасность Украины и проблемы ее обеспечения [Текст] / И. А. Крюкова, Н. Н. Бурдейная // Материалы международной научно-практической конференции «Теоретические и практические инновации в науке». (28.04.2012-30.04.2012). Часть 3. - Гданьск, 2012. – С. 141-146.
6. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness [Текст] / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24-27.
7. Гришова, І. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку [Текст] / І. Ю. Гришова, Л. Є. Лебідь // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 3.
8. Митяй, О. В. Социальная ответственность бизнеса как направление улучшения социального развития агропромышленных предприятий [Текст] / О. В. Митяй // Социальная ответственность бизнеса: международная научно-практическая конференция (Тольятти, 10-11 декабря 2014 года): сборник научных трудов / Отв. ред. Ю. А. Анисимова. – Тольятти: Изд-во ТГУ. – 2014. – С. 46-56.

-
9. Митяй, О. В. Структуризація дослідження проблеми продовольчої безпеки агропромислових підприємств [Текст] / О. В. Митяй // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1. – Том 2. Економічні науки. – Полтава. – 2014. – С. 174-183.
 10. Мутяу, О. Food security: macro-and microeconomic aspects [Текст] / О. В. Мутяу // Economy and finances. – Germany. Vol. 1 – VerlagSWGimex GmbH, Nürnberg, Deutschland. : 2014.-P. 256-258.
 11. Язлюк, Б. О. Формування та реалізація інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємств / Б. О. Язлюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка. – № 20. – 2006. – С. 149-152.

References

1. Moroz, O. (2014). Teoretyko-metodolohichni aspekty suchasnoi paradyhmy rehulivannia ahrarnoho rynku. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu, 5.
2. Sabluka, P. T. (2014). Formuvannia ta rozvytok pidpriemstv ahropromyslovoho vyrobnytstva. Kyiv: IAE UAAN.
3. Shpykuliak, O. (2013). Instytutsii ahrarnoho rynku. Kyiv: NNTs IAE.
4. Kryukova, I. A. & Tanasiychuk Yu. V. (2014). The modern state of the food safety of Ukraine. Intuitional framework of the economy functioning in conditions of transformation: Collection of scientific articles, 1, 40-43.
5. Krjukova, I. A. & Burdejnaja, N. N. (2012). Prodovol'stvennaja bezopasnost' Ukrainy i problemy ee obespechenija. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Teoreticheskie i prakticheskie innovacii v nauke». (28.04.2012-30.04.2012). Gdan'sk, 141-146.
6. Gryshova, I. Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraines positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. Ekonomichnyi chasopys-XXI, 5-6, 24-27.
7. Hryshova, I. Yu. & Lebid, L. Ye. (2015). Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, 3.
8. Mitjaj, O. V. (2014). Social'naja otvetstvennost' biznesa kak napravlenie uluchshenija social'nogo razvitija agropromyshlennyh predpriyatij. Social'naja otvetstvennost' biznesa: mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija (Tol'jatti, 10-11 dekabnja 2014 goda). Tol'jatti: Izd-vo TGU. 46-56.
9. Mytai, O. V. (2014). Strukturyzatsiia doslidzhennia problemy prodovolchoi bezpeky ahropromyslovykh pidpriemstv. Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii, 1(2), 174-183.
10. Мутяу, О. (2014). Food security: macro-and microeconomic aspects. Economy and finances, VerlagSWGimex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 256-258.
11. Yazliuk, B. O. (2006). Formuvannia ta realizatsiia investytsiino-innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: ekonomika, 20, 149-152.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2015 р.

В. В. КУЗЬОМА

кандидат економічних наук,
Миколаївський національний аграрний університет

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ**

Кузьома, В. В. Теоретичні аспекти удосконалення організації обліку виробничих запасів [Текст] / В. В. Кузьома // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 12-16. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті визначено необхідність визначення теоретичних аспектів удосконалення організації обліку виробничих запасів на підприємстві. Виявлено передумови, проаналізовано фактори організації раціонального обліку виробничих запасів на сільськогосподарських підприємствах. Розроблено можливі шляхи його удосконалення. Надано загальні рекомендації щодо удосконалення організації обліку виробничих запасів у сільськогосподарському підприємстві.

Ключові слова: виробничі запаси; облік; складські запаси; організація обліку.

V. V. KUZUYOMA

PhD in Economics,
Mykolayiv National Agrarian University

THEORETICAL ASPECTS OF IMPROVEMENT OF INDUSTRIAL STOCKS ACCOUNTING

Abstract

In the article the theoretical aspects of determination of the necessity for improvement of industrial stocks accounting of the company are considered. The preconditions are determined and factors of rational organization of industrial stocks accounting on the agricultural enterprises are analyzed. The possible ways of its improvement are determined. The general recommendations for improvement of industrial stocks accounting on the agricultural enterprise are worked out.

Keywords: industrial stocks; accounting; warehouse stocks; organization of accounting.

JEL classification: M41

Вступ

У сучасних умовах в Україні існує потреба у виробництві конкурентоспроможної продукції та її реалізації на вітчизняному і міжнародному ринках. Це зумовлено розвитком ринкової економіки та міжнародних економічних зв'язків і появою нових господарських структур різних форм власності. Важливою передумовою здійснення господарської діяльності підприємств є оптимальний обсяг виробничих запасів та їх ефективне використання, що потребує удосконалення системи управління виробництвом, яка базується на формуванні інформації про надходження та використання виробничих запасів. Також не вирішеними є питання удосконалення документального оформлення операцій руху виробничих запасів та організації внутрішньогосподарського контролю за їх надходженням і використанням з метою підвищення ефективності виробництва.

Розвитку теоретичних основ та їх практичного застосування в організації обліку виробничих запасів сприяли праці таких вітчизняних вчених, як: Ф. Ф. Бутинець, Б. І. Валуєв, С. Ф. Голов, Л. В. Жилкіна, З. В. Гуцайлук, М. В. Кужельний, В. І. Єфіменко, Г. Г. Кірейцев, В. Г. Лінник, В. С. Рудницький, Н. М. Ткаченко, В. В. Сопко, П. С. Смоленюк та ін.

Актуальність дослідження зумовлена трудомісткістю облікового процесу виробничих запасів, їх

різноманітністю (від матеріалів і тари до палива і запасних частин), оформленням великої кількості первинних документів на різних стадіях руху виробничих запасів. Тому необхідність визначення теоретичних аспектів удосконалення організації обліку виробничих запасів на підприємстві є своєчасною і необхідною.

Мета статті

Метою дослідження є виявлення передумов, аналіз факторів організації раціонального обліку виробничих запасів на сільськогосподарських підприємствах та розробка можливих шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Визначення терміну «запаси» у вітчизняній науковій літературі з'явилося у період реформування бухгалтерського обліку з метою наближення його до міжнародних стандартів. До цього часу вказана категорія характеризувалась як товарно-матеріальні цінності, предмети праці, матеріальні ресурси, виробничі ресурси тощо. Відповідно до П(С)БО 9 «Запаси», що максимально відображає зміст МСБО 2 «Запаси», під запасами слід розуміти активи, які: утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [1].

Однак необхідно зауважити, що визначення терміну «виробничі запаси» у вищевказаних нормативних документах не згадується, тоді як форма фінансової звітності «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» [2] передбачає додаткову статтю «Виробничі запаси», де показується вартість сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, покупних напівфабрикатів і комплектуючих виробів, запасних частин, тари, будівельних матеріалів та інших матеріалів, призначених для споживання в ході нормального операційного циклу.

Отже, виробничі запаси – це придбані або самостійно виготовлені вироби, які підлягають подальшій переробці на підприємстві. До них відносяться: сировина і матеріали, купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, паливо, тара і тарні матеріали, будівельні матеріали, матеріали, передані в переробку, запасні частини, матеріали сільськогосподарського призначення, інші матеріали.

Необхідною передумовою раціональної організації обліку запасів є раціональна організація складського господарства; розробка номенклатури запасів; наявність інструкції з обліку виробничих запасів; правильне групування (класифікація) запасів; розробка норм витрачання запасів.

Умовою постійного та прибуткового виробництва є правильна організація зберігання і використання виробничих запасів. Їх раціональне використання призводить до зниження собівартості виготовленої продукції, а отже, і ціни, що вплине на збільшення прибутку підприємства. Важливим є те, що запаси обслуговують сферу виробництва і є його матеріальною основою.

Для раціональної організації обліку запасів важливе значення має їх науково обґрунтована класифікація. Запаси можна класифікувати за наступними ознаками (рис. 1).

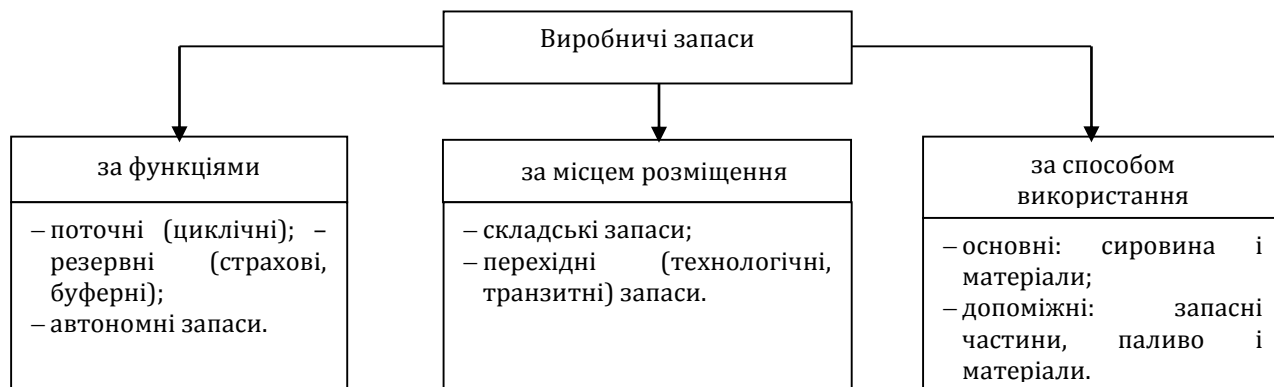

Рис. 1. Класифікація виробничих запасів

Наведена класифікація забезпечує виконання основних завдань організації обліку та контролю виробничих запасів, серед яких:

- раціональне визначення одиниці обліку запасів та формування номенклатури-цінника;
- організація складського господарства; достовірне визначення первісної вартості запасів;
- визначення умов переоцінки запасів на дату балансу та методів їх оцінки в разі вибуття;
- розкриття інформації про запаси у примітках до фінансової звітності.

Забезпечення зберігання виробничих запасів здійснюють такими методами: через систему матеріальної відповідальності – укладанням договорів з працівниками, які мають доступ до оформлення документів про рух матеріальних цінностей; документальне оформлення всіх операцій руху матеріальних цінностей (прийняття, відпуск, списання); затвердження окремим наказом посадового списку осіб, що мають право підписувати документи з прийняття, відпуску та списання матеріальних цінностей; налагодження складського господарства; проведення інвентаризації (вибіркової та суцільної).

Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси і розкриття її у фінансовій звітності регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 «Запаси». Запаси визнаються активом, якщо існує вірогідність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, а їх вартість може бути достовірно визначена [1].

Важливе значення для правильного обліку має також порядок оцінки запасів. Згідно з П(С)БО 9 «Запаси» придбані або вироблені запаси зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю. Первісною вартістю запасів, які придбані за плату, є собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат: суми, які сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю); суми, які сплачуються за інформаційні, посередницькі та інші послуги у зв'язку з пошуком та придбанням запасів; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству; затрати по заготівлі, на вантажно-розвантажувальні роботи, транспортування запасів до місця їх використання, разом із витратами по страхуванню і ризику транспортування запасів; інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, у якому вони придатні для використання за призначенням. До таких витрат, зокрема, належать прямі витрати підприємства на доробку і підвищення якісних характеристик запасів.

Оцінка вибуття запасів у разі відпуску матеріалів у виробництво, продажу або іншому вибутті згідно з Положенням здійснюється одним із таких методів: ідентифікованої собівартості одиниці запасів; середньозваженої собівартості; собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО); нормативних затрат; ціни продажу [1].

Для всіх одиниць бухгалтерського обліку запасів, які мають однакове призначення і однакові умови використання, застосовується тільки один із зазначених методів. Вибір підприємством оптимального методу оцінки запасів сприяє збільшенню оборотних коштів, залученню інвестицій, що в підсумку дає можливість отримати більші прибутки та покращити фінансовий стан підприємства загалом. Згідно з П(С)БО 9 з метою збереження об'єктивності оцінки запасів в умовах цінової нестабільності запаси відображаються в бухгалтерському обліку та звітності за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації. На практиці первісна вартість запасів не завжди збігається з чистою вартістю їх реалізації. При цьому можливі дві ситуації: первісна вартість запасів перевищує чисту вартість реалізації; первісна вартість запасів нижча за чисту вартість реалізації. У першому випадку сума перевищення списується на витрати звітного періоду. Таким же чином списується вартість зіпсованих запасів або запасів, яких не вистачає. Після встановлення винних у недостачі осіб сума, що підлягає відшкодуванню, зараховується до складу дебіторської заборгованості (або інших активів) і відображається у складі доходу звітного періоду. Сума часткового списання вартості запасів до чистої вартості реалізації визнається витратами того періоду, в якому була здійснена їх переоцінка. Слід звернути увагу на те, що чиста вартість реалізації визначається за кожною одиницею запасів шляхом вирахування з очікуваної ціни продажу очікуваних витрат на організацію виробництва та збуту. Облікові ціни необхідно періодично переглядати для того, щоби вони по можливості відображали або наближались до дійсної вартості товарно-виробничих запасів.

Дооцінка запасів як окрема бухгалтерська процедура в П(С)БО 9 не передбачена, що пов'язано з використанням принципу обачності в оцінці для уникнення завищення вартості активів. Окрім принципу обачності, цей підхід також спирається на принцип співвідношення доходів і витрат.

Умовою постійного та прибуткового виробництва є раціональна організація зберігання і використання виробничих запасів. Їх нормоване використання призводить до зниження собівартості виготовленої продукції, а отже, і ціни, та до збільшення прибутку підприємства. Важливим є те, що запаси обслуговують сферу виробництва і є його матеріальною основою.

Значно поліпшити організацію обліку виробничих запасів можна, удосконалюючи процес документування, тобто ширше використовуючи накопичувальні документи (лімітно-забірні і комплектування карти, відомості та ін.), картки складського обліку як витратний документ по відпущених матеріалах (бездокументальну систему оформлення витрат матеріалів) [3].

Покращенню постачання ресурсів сприяє впорядкування первинної документації, широке впровадження типових уніфікованих форм, підвищення рівня автоматизації обліково-обчислювальних робіт, забезпечення суворого порядку приймання, зберігання й витрат сировини, матеріалів, комплектуючих виробів тощо. Дані бухгалтерського обліку повинні містити інформацію для знахо-

дження резервів зниження собівартості продукції в частині раціонального використання матеріалів, зниження норм витрат, забезпечення належного зберігання [4].

Загальні рекомендації удосконалення організації обліку виробничих запасів у сільськогосподарському підприємстві визначимо наступним чином:

- щоб уникнути помилок і порушень при зборі і реєстрації оперативних фактів, виробничих запасів, що підлягають обліку, доцільно розробити детальні інструкції конкретним виконавцям (у вигляді посадових інструкцій, виписок з графіків документообігу) про порядок і терміни реєстрації даних, а також використовувати систему заохочень і покарань при виконанні виконавцями своїх обов'язків.

Проведення контрольних заходів (ревізії, звірки, інвентаризації) знижує ризик неефективної системи збору і реєстрації оперативного факту [4];

- використання на всіх ділянках обліку уніфікованих форм документації.

Крім того:

- створення графіків документообігу з обліку виробничих запасів і доведення до виконавців їх функцій при створенні і перевірці первинного документу;
- видання розпорядчої документації за визначенням кола осіб, що відповідають за здійснення тієї або іншої господарської операції і мають право підпису первинних документів;
- зазначення у посадовій інструкції необхідності обов'язкового контролю правильності оформлення первинної документації з обліку виробничих запасів та ступеня відповідальності працівника бухгалтерії);
- перевірка службами внутрішнього контролю дотримання вимог законодавства в частині організації документування операцій, пов'язаних з обліком запасів [5];
- удосконалення методико-організаційних основ фінансового та управлінського обліку виробничих запасів, а також їх контролю;
- розробка системи автоматизації обліково-аналітичних робіт в управлінні виробничими запасами.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Важливою передумовою організації обліку та контролю наявності та руху виробничих запасів є їх класифікація. Однією з умов надходження та нормативного використання виробничих запасів є правильне документальне забезпечення. Для раціональної організації обліку запасів на підприємстві необхідно забезпечити: ефективну організацію документообігу на всіх стадіях обліку запасів (встановлення максимально коротких термінів часу на передачу і обробку документів з використанням індивідуальних схем руху документів), що передбачає модифіковане використання загальної схеми обліку відповідно до особливостей конкретного підприємства. Визнання та оцінка виробничих запасів містить безліч методів, з яких підприємство обирає для себе найпростіший, який легко можна було б поєднати з вітчизняним законодавством при управлінні сільськогосподарським підприємством.

Список літератури

1. *Запаси [Електронний ресурс]: положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9, затверджено наказом Міністерства фінансів України за № 246 від 20.10.1999 р. (зі змінами і доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.*
2. *Загальні вимоги до фінансової звітності [Електронний ресурс] : національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, затверджено наказом Міністерства фінансів України за № 73 від 07.02.2013 р. (зі змінами і доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.*
3. *Бухгалтерський фінансовий облік [Текст]: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних; під заг. ред. Ф. Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.*
4. *Фінансовий та управлінський облік на сільськогосподарських підприємствах [Текст] : підручник / М. Ф. Огійчук, В. Я. Плаксінко, М. І. Беленкова та ін./ за ред. проф. М. Ф. Огійчука. – 5-ге видання, перероб. і допов. – К.: Алерта, 2009. – 1056 с.*
5. *Садовська, І. Б. Бухгалтерський облік: навчальний посібник для вищої школи. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.*

References

1. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 9 «Zapasy». (1999). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.*
2. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti». (2013). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.*
3. *Butynets, F. F. (2009). Bukhhalterskyi finansovyi oblik. Zhytomyr: Ruta.*

-
4. *Ohiichuk, M. F., Plaksiienko, V. Ya., Belenkova, M. I. (2009). Finansovyi ta upravlinskyi oblik na silskohospodarskykh pidpriemstvakh. Kyiv: Alerta.*
 5. *Sadovska, I. B. (2013). Bukhhalterskyi oblik. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury.*

Стаття надійшла до редакції 25.02.2015 р.

Наталія Вікторівна БЕЖЕНАР

аспірант,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

НАПРЯМИ ІНІЦІУВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Беженар, Н. В. Напрями ініціювання розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві України [Текст] / Наталія Вікторівна Беженар // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 17-22. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження залежності дієвості інновацій від напрямів ініціювання розвитку такої діяльності. Мета роботи полягає в обґрунтуванні напрямів ініціювання розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві України. У статті використано наступні методи: метод аналогій, експертний метод, аналіз і синтез.

Результатом статті є визначення чотирьох найбільш перспективних напрямів ініціювання розвитку інноваційної діяльності: утворення гнучких схем фінансового забезпечення інновацій, визначення динамічних організаційних форм відповідальних та структурних підрозділів і встановлення організаційного порядку розподілу витрат для створення інновацій, визначення організаційного порядку ціноутворення на інновації. Доведено, що підвищенню ефективності здійснення інноваційної діяльності сприятиме перехід до диференційованого її здійснення з обґрунтуванням трьох сценаріїв за результативністю від початкового впровадження інновацій: позитивного, негативного та нейтрального. При нейтральному результаті важливим є доопрацювання та уточнення характеристик інновації, при негативному – відмова від виробництва інновації, кардинальна зміна їх властивостей, а при позитивному – поширення обсягу виробництва та обсягу пропозиції інновації на ринку.

Результати можуть бути використані при формуванні програмних документів щодо розвитку інноваційної діяльності на різних рівнях управління.

Ключові слова: інновації; інноваційна діяльність; сільське господарство; напрями ініціювання розвитку інноваційної діяльності; диференційований підхід; підвищення ефективності.

Natalia Viktorivna BEZHENAR

PhD Student,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"

DIRECTION OF INITIATION OF DEVELOPMENT OF INNOVATION ACTIVITY IN AGRICULTURE OF UKRAINE

Abstract

The subject of the article is to study the dependencu of innovation efficiency on the directions of initiation of development of such an activity. The purpose of the article is to ground the directions of initiation of development of innovation activity in agriculture of Ukraine. Analogy method, expert method, method of analysis and synthesis are used in the article.

As a result we have determined four perspective directions of initiation of innovation activity development. They are the formation of flexible scheme of financial ensuring of innovation, determination of adjustable organizational outline of responsible and structural subdivisions for creation of innovations, establishment of organizational order of expenditure distribution for innovations creation, estimation of organizational order of pricing for innovations. It is substantiated the transition to a differentiated accomplishment of innovation activity. We have also grounded three scenarios which are based on the efficiency of initial introduction of innovation (positive, negative or neutral) and can facilitate the efficiency increase. If we have a neutral result is significant remake and adjust the characteristics of innovations. If we have a negative result it is necessary to refuse from the innovation production,

© Наталія Вікторівна Беженар, 2015

to change radically the properties of innovations. And if we have a positive result it is essential to expand the volume of production and supply of the innovations on the market.

The obtained results can be used in the process of formation of program documents of development of innovation activity at different levels of governance and management.

Keywords: *innovations; innovation activity; agriculture; directions of initiations of development of innovation activity; differentiated approach; efficiency increase.*

JEL classification: Q14

Вступ

Рівень та ефективність розвитку сільського господарства значною мірою визначає соціально-економічну ситуацію в суспільстві, оскільки продукція галузі визначає рівень продовольчої безпеки держави. Процес еволюції економіки супроводжувався пошуком відповіді на питання щодо ролі нових розробок у забезпеченні ефективного розвитку. З початку розвитку ринкової економіки одним з центральних питань було з'ясування сутності нових досягнень, їх ролі в підвищенні конкурентноздатності окремих господарюючих одиниць та економіки загалом. Надалі нові досягнення отримали назву «інновації» та оформились у відповідну економічну категорію. Дослідження з питань теорії та методології інновацій були предметом наукової уваги ще з середини XVI ст., що оформилось в окремий предметний напрям наукового дослідження в кінці XIX-століття. У теорії та практиці інноваційної діяльності спостерігається наявність багатьох підходів щодо трактування інновацій, інноваційної діяльності, поділу її на етапи, трактування суті окремих етапів тощо. Відповідно до зазначеного актуальністю відзначається дослідження сукупності питань створення, впровадження інновацій та підвищення інноваційного рівня сільського господарства.

Питанням здійснення інноваційної діяльності та створенню інновацій присвячено роботи зарубіжних учених, авторами яких є Друкер П. [2], Портер М. [5], Шумпетер Й. [7], та вітчизняні фахівці: Геєць В. М. [2], Денисенко М. П., Михайлова Л. І. [3], Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. [4], Федулова Л. І. [6], Юшин С. О. [8] та багатьох інших. Результати їх наукових досліджень підтверджують важливість інновацій для прогресу суспільства. Проте подальшого вивчення потребують питання підвищення ефективності інноваційної діяльності за стадіями її здійснення, однією з яких виступає ініціювання інновацій.

Мета та завдання статті

Мета статті – обґрунтувати напрями ініціювання розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві України.

Завдання статті полягають у: характеристиці значення інноваційної діяльності в сільському господарстві; обґрунтуванні напрямів ініціювання розвитку інноваційної діяльності; обґрунтуванні диференційованого порядку її здійснення залежно від результату впровадження інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Галузь сільського господарства є багатофункціональною для економіки держави. Переведення її на вищий техніко-технологічний рівень повинно враховувати також і організаційну структуру суб'єктів господарювання галузі, а це є сільськогосподарські підприємства та господарства населення. Кожна із зазначених узагальнених груп сільськогосподарських товаровиробників виконує властиву для неї роль в економіці з огляду на їх потенціал та ресурсне забезпечення.

Однією з особливостей організаційної будови галузі сільського господарства є наявність багатоукладності серед її суб'єктів господарювання. Кожна група суб'єктів господарювання має власне особливе суспільне навантаження. Так, переважним чином, сільськогосподарські підприємства вирішують завдання забезпечення продовольчої безпеки держави продукцією рослинництва. Господарства населення спеціалізуються на виробництві трудомістких видів сільськогосподарської продукції, надаючи працевлаштування значній кількості населення, зокрема в овочівництві та тваринництві, та виступаючи джерелом додаткових доходів для них. При цьому господарства населення формують середовище, з якого виходять працівники аграрної сфери підприємств. Відповідно до важливості кожної із зазначених груп сільськогосподарських товаровиробників слід обґрунтувати диференційовані підходи і по їх залученню в питання здійснення інноваційної модернізації галузі. У зв'язку з цим одним з пріоритетів активізації інноваційної діяльності для господарств населення можуть бути питання налагодження технологічних процесів, що забезпечать насамперед якісне виробництво сільськогосподарської продукції. Пріоритетом залучення в активізацію сільськогосподарських підприємств буде підвищення продуктивності праці в галузях сільського господарства та підвищення

рівня конкурентоспроможності продукції та господарської діяльності загалом.

Активізація інноваційної діяльності також повинна враховувати кадровий склад та професійний рівень суб'єктів господарювання. Практика впровадження зарубіжних інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва та тваринництва підкреслює важливість належного кваліфікаційного рівня сільськогосподарських товаровиробників щодо сприйняття нових ідей, можливості їх упровадження у виробництво. Так відносно господарств населення слід визнати факт недостатності рівня професійних знань та рівня готовності сприйняти інновації. Відповідно до цього на державному рівні в плані підвищення готовності галузі відповідати сучасним викликам глобалізації слід диференціювати цю групу виробників та значну частину зусиль із вдосконалення інновацій спрямувати на покращення технологій трансферу інновацій, способів контактування оригінаторів інновацій з виробниками та способів сприйняття ними особливостей інновацій при виведенні власного виробництва на вищий технологічний рівень.

Загалом сприятливі погодні умови та родючі ґрунти не гарантують належного рівня конкурентоспроможності галузі. Важливою складовою активізації інноваційної діяльності є вдосконалення організації виробництва або способів поєднання в господарському процесі його факторів – праці, землі і капіталу, що в різних господарських умовах потребують визначення співвідношення для забезпечення ефективного результату.

Економія витрат при збільшенні масштабу виробництва є загально визнаною. Господарства населення та невеликі сільськогосподарські підприємства мають недостатні матеріальні ресурси для купівлі інновацій. Тому важливим резервом активізації інноваційної діяльності є стимулювання процесів інтеграції виробників сільськогосподарської продукції. Те, що не під силу окремим товаровиробникам, можна зробити при поєднанні їх зусиль.

Вирішальним аспектом інноваційного оновлення є розробка організаційних механізмів упровадження інновацій. Саме в цьому відношенні важливим є здійснення інноваційної модернізації з огляду на державні інтереси. Упровадження інновацій орієнтоване на підвищення рівня конкурентоспроможності продукції та господарської діяльності, а цього можна досягти або через підвищення рівня надходжень або через економію витрат.

При впровадженні інновацій слід орієнтуватись на вплив складових зовнішнього середовища, а це насамперед співвідношення складових ринкової інфраструктури та впливу природних факторів. Ринкова економіка характеризується мінливістю, що втілюється в різному співвідношенні складових ринкової інфраструктури або, наприклад, співвідношення між цінами на ресурси і інновації та продукцію сільського господарства. Інновації становлять собою широкий набір інноваційних розробок, які орієнтовані на досягнення ефекту як у вигляді додаткового доходу, так і у вигляді економії ресурсів. У зв'язку з цим слід передбачити, що в роки несприятливого співвідношення складових ринкової інфраструктури доцільним буде впровадження інновацій ресурсоекономного характеру. На відміну від цього, в роки сприятливого співвідношення складових ринкової інфраструктури варто зосередити увагу на високотехнологічних розробках.

Складовою частиною активізації інноваційної діяльності в сільському господарстві обов'язково повинно бути узагальнення світового досвіду щодо інноваційних розробок та наявності в зарубіжних країнах передових інновацій. Це завдання можуть ефективно виконувати наукові установи України або спеціалізована установа, на яку будуть покладені функції управління здійсненням інноваційного оновлення сільського господарства. Це є абсолютно виправданим кроком для розвитку сучасної галузі. Ті інновації, які відсутні у вітчизняних розробників, використання яких може підвищити ефективність галузі, обов'язково повинні імпортуватись та пропонуватись вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам. У цьому відношенні обов'язковою є співпраця операторів інноваційного ринку, сільськогосподарських товаровиробників та наукових установ. Важливість цієї співпраці спричинена необхідністю адаптації зарубіжних інновацій до умов ведення господарської діяльності України.

Ефективно працююче сільське господарство є однією зі складових ефективного розвитку всієї економіки. Тому на рівні держави доцільним є підвищення ефективності роботи системи підвищення кваліфікації та професійної освіти в галузях сільського господарства. Це має відношення як до керівного складу, так і до спеціалістів різних професій.

За результатами дослідження доведено, що активізація складових інноваційної діяльності на галузевому та макроекономічному рівні потребує дотримання відповідного рівня організації. Ефективна, а не формальна активізація інноваційної діяльності в сільському господарстві повинна ґрунтуватись на використанні комплексного підходу, а не на епізодичному залученні одного або декількох факторів активізації. Саме застосування системного підходу до активізації дозволить не тільки на основі окремих факторів, але й взаємозв'язків між їх сукупністю досягти підвищення ефективності інноваційної діяльності та загального синергетичного ефекту від функціонування галузі. У контексті зазначеного важливою щодо сприяння створенню інновацій є саме стадія ініціювання розвитку інноваційної

діяльності. Серед сукупності можливих напрямів ініціювання розвитку цієї діяльності виокремлено більш дієві 4 (рис. 1).

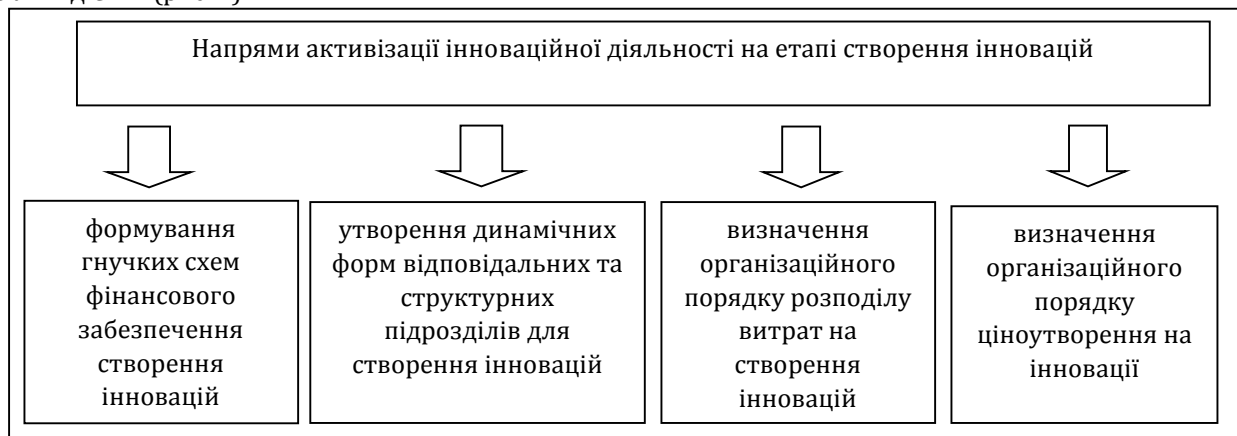

Рис. 1. Напрями активізації ініціювання розвитку інноваційної діяльності

**Сформовано автором*

Загалом у державі виправданим є зміцнення галузей сільського господарства, що в сучасних умовах посилення міжнародної конкуренції можуть ефективно конкурувати з сільськогосподарськими виробниками зарубіжних країн. У цьому відношенні активізація інноваційної діяльності буде сприяти підвищенню ефективності галузі та посиленню її позицій на внутрішньому та міжнародному ринках.

Підвищення рівня інноваційності в сільському господарстві потребує врахування особливостей створення інновацій та особливостей їх трансферу сільськогосподарським товаровиробникам за етапами інноваційного процесу. При цьому інноваційна діяльність здійснюється не заради самої себе. Зазначений вид діяльності спрямований на знаходження та створення нових розробок та способів організації виробництва, завдяки яким можна підвищити ефективність господарської діяльності та рівень її конкурентоспроможності. Тому активізація інноваційної діяльності, маючи власні цілі, обов'язково повинна підпорядковуватись загальногалузевим.

Наслідком використання інновацій може бути різний результат: позитивний, негативний або нейтральний. Наявність позитивного результату свідчить про виправданість певної інновації задовольнити наявні потреби споживача та його готовність сплачувати для цього певну суму коштів. У цьому відношенні для розробника такої інновації це є сигналом для поширення її виробництва та збільшення пропозиції на ринку. Наявність нейтрального результату доводить невиправданість проведених інноваційних розробок та необхідність уточнення характеристик інновації. Наявність негативного результату вказує на необхідність відмови від поширення такої інновації та проведення кардинальних змін її характеристик (рис. 2).

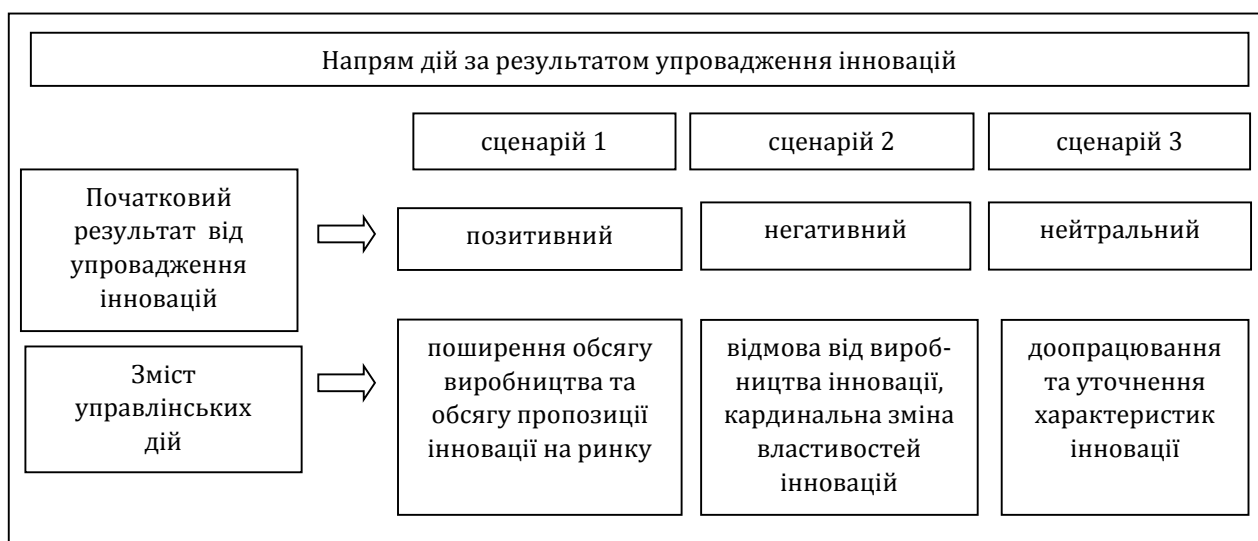

Рис. 2. Зміст активізації інноваційної діяльності за результатом упровадження інновацій

**Сформовано автором*

Важливим є створення умов та орієнтування суб'єктів галузевого управління на спрямування первинних господарських одиниць до виробництва продукції з більшою доданою вартістю. У цьому відношенні приклад галузей сільського господарства є характерним. За оцінками експертів, у структурі експорту української аграрної продукції значна питома вага, особливо у рослинництві, належить первинній сільськогосподарській продукції, наприклад, соняшнику, кукурудзі, фуражному зерну. Безперечно, важливим є також активізація інноваційної діяльності у виробництві зазначеної та іншої первинної сільськогосподарської продукції. Це пов'язано із удосконаленням технологій вирощування, організаційних схем виробництва, зі створенням та використанням нових високопродуктивних сортів та гібридів сільськогосподарських культур, а у тваринництві – високопродуктивних порід тварин. Цим не слід нехтувати. Необхідно продовжувати роботу в зазначеному напрямі.

Проте більш перспективним є комплексне проведення інноваційного оновлення як відносно галузей виробництва, так і галузей переробки сільськогосподарської продукції. Значну увагу слід звернути на інноваційне оновлення маркетингових каналів руху продукції, різні варіанти її переробки, організаційні схеми взаємодії вже між суб'єктами різних сфер: виробництва, переробки, логістики, транспортування, торгівлі, матеріально-технічного забезпечення тощо. З кінцевим продуктом у цьому відношенні відбувається перетворення, наприклад, замість соняшнику можна експортувати олію, замість фуражного зерна – різні комбікорми. Таке перетворення потребує працевлаштування додаткової кількості осіб. При цьому в економіці здійснюється додаткова структурна трансформація. Вона стає більш гнучкою. З'являється можливість диференційованого використання продукції як усередині країни, так і в зовнішньоекономічному напрямі. Тобто наявність розвиненої галузі переробки дозволяє при зміні зовнішньоекономічної та внутрішньої ринкової ситуації при падінні попиту на певні види продукції, певний обсяг первинної продукції пропускати через галузь переробки та створювати іншу продукцію з більшим рівнем доданої вартості.

З огляду на важливість галузі сільського господарства для економіки держави необхідним є підвищення техніко-технологічного рівня виробництва, що має відношення як до впровадження прогресивних технологій, так і передових способів організації господарської діяльності, що відповідали б вищим рівням технологічних укладів – четвертому, п'ятому та шостому. Серед зазначених розробок можна відзначити комбіновані агрегати обробки ґрунту, використання геоінформаційних систем як у роботі технічних спеціалістів, так і в управлінні на різних рівнях господарювання тощо.

Інноваційне оновлення є важливим завданням. Рівень інноваційного оновлення характеризує значення галузі держави у світі. Тому дуже важливим є державне регулювання розвитку інноваційної діяльності та насамперед фінансування наукових досліджень і створення інноваційного середовища та інноваційної інфраструктури. На господарському рівні, навіть серед потужних транснаціональних компаній, складним є відстеження світових тенденцій щодо проведення інноваційних досліджень та розробки інновацій. На належному рівні це під силу тільки державі. Витрачені кошти на інноваційні дослідження можуть не дати результат у короткостроковому періоді і не бути окупленими в стислі терміни за результатами впровадження. Саме внаслідок цього важливою є активна роль держави для підтримання проведення інноваційних досліджень та їх фінансування. У зв'язку з цим обов'язковим є співвіднесення рівнів витрат на інноваційні дослідження та доходів від їх запровадження для підвищення продуктивності праці і внаслідок цього отримання коштів з їх компенсування. На рівні держави необхідним є вибір фундаментальних та прикладних наукових напрямів та досліджень та визначення орієнтовних строків отримання за ними результативних розробок, що можуть бути введені в господарський обіг та сприяти підвищенню рівня економічного розвитку галузі та держави.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Узагальнюючи вищевикладене, хочемо наголосити, що:

- інновації є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- їх ефективність значною мірою обумовлюється раціональністю організації початкових процесів інноваційної діяльності й визначається, зокрема: утворенням гнучких схем фінансового забезпечення інновацій, порядком визначення динамічних організаційних форм відповідальних та структурних підрозділів і розподілу витрат для створення інновацій, а також ціноутворення на інновації;
- підвищенню конкурентоспроможності продукції галузі сприятиме перехід до диференційованого порядку впровадження інновацій залежно від початкового результату. При нейтральному результаті важливим є доопрацювання та уточнення характеристик інновації, при негативному – відмова від виробництва інновації, кардинальна зміна їх властивостей, а при позитивному – поширення обсягу виробництва та обсягу пропозиції інновації на ринку.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні інновацій, більш доцільних до використання за відповідного стану ринку та уточненні фінансових питань розробки та впровадження інновацій.

Список літератури

1. Геєць, В. М. Інноваційні перспективи України [Текст] / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
2. Друкер, П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво [Текст] / Пітер Друкер ; пер. з англ. В. С. Гуля. – К. : Україна, 1994. – 314 с.
3. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід [Текст] : монографія / [М. П. Денисенко, Л. І. Михайлова, І. М. Грищенко, А. П. Гречан та ін.]; За ред. д. е. н., проф., акад. М. П. Денисенка, д. е. н., проф. Л. І. Михайлової. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 1050 с.
4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері : інституціональний аспект [Текст] : монографія / [П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуняк, Л. І. Курило та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
5. Портер, М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость [Текст] / М. Портер ; пер. с англ. Е. Калининой. – [2-е изд.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 715 с.
6. Федулова, Л. І. Корпоративні структури в інноваційній діяльності: світовий досвід та можливості для України [Текст] / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 4. – С. 7-27.
7. Шумпетер, Й. А. Теория экономического развития [Текст] / Й. А. Шумпетер. – М.: Директ медиа Паблишинг, 2008. – 401 с.
8. Юшин, С. О. Інвестиційно-інноваційна модель аграрного розвитку як похідна внутрішньої і зовнішньої політики держави [Текст] / С. О. Юшин // Агроінком. – № 4-6. – 2012. – С. 31-34.
9. Язлюк, Б. О. Застосування диверсифікації при реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства / Б. О. Язлюк // Наука молода. – Тернопіль: Економічна думка, Вип. 14. 2010. – С. 198-202.

References

1. Heiets, V. M. & Semynozhenko, V. P. (2006). *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy*. Kharkiv : Konstanta.
2. Druker, P. (1994). *Yak zabezpechyty uspih u biznesi: novatorstvo i pidpriemnytstvo*. Kyiv : Ukraina.
3. Denysenko, M. P., Mykhailova, L. I., Hryshchenko, I. M. & Hrechan, A. P. *Investytsiino-innovatsiina diialnist: teoriia, praktyka, dosvid*. Sumy: Universytetska knyha.
4. Sabluk, P. T., Shpykuliak, O. H., Kurylo, L. I. (2010). *Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi : instytutsionalnyi aspekt*. Kyiv : NNTs IAE.
5. Porter, M. (2008). *Konkurentnoe preimushhestvo: kak dostich' vysokogo rezultata i obespechit' ego ustojchivost'*. Moscow : Al'pina Biznes Buks.
6. Fedulova, L. I. (2004). *Korporatyvni struktury v innovatsiinii diialnosti: svitovy dosvid ta mozhlyvosti dlia Ukrainy*. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 4, 7-27.
7. Shumpeter, J. A. (2008). *Teorija jekonomicheskogo razvitija*. Moscow : Direkt media Publishing, 2008.
8. Yushyn, S. O. (2012). *Investytsiino-innovatsiina model ahrarnoho rozvytku yak pokhidna vnutrishnoi i zovnishnoi polityky derzhavy*. *Ahroinkom*, 4-6, 31-34.
9. Yazliuk, B. O. (2010). *Zastosuvannia dyversyfikatsii pry realizatsii investytsiino-innovatsiinoi stratehii pidpriemstva*. *Nauka moloda*, 14, 198-202.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2015 р.

Анатолій Васильович ІВАНЬКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрної економіки,
заслужений працівник сільського господарства України,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»

**РИНКОВА РІВНОВАГА НА АГРАРНОМУ РИНКУ:
ОСОБЛИВОСТІ УЗГОДЖЕННЯ СИЛ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ**

Іванько, А. В. Ринкова рівновага на аграрному ринку: особливості узгодження сил попиту і пропозиції [Текст] / Анатолій Васильович Іванько // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 23-28. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження особливостей встановлення рівноваги на аграрному ринку з боку сил попиту та пропозиції. Метою статті є розгляд можливості встановлення стану рівноваги та обґрунтування диференційованого порядку його досягнення на аграрному ринку. Використано наступні методи: наукової абстракції, аналізу і синтезу, експертний метод. Результатом статті є характеристика сутнісного значення стану ринкової рівноваги в економіці та особливості дотримання цього стану на аграрному ринку. Внаслідок динамічності ринкової економіки встановлено доцільність удосконалення інструментарію ринкового регулювання розвитку із залученням регулювальних механізмів досягнення рівноважного стану. Акцентовано увагу на диференційованому здійсненні господарської політики на аграрному ринку задля досягнення ринкової рівноваги залежно від станів ринку: зростання, стабільності та кризи. Результати можуть бути використані в процесі відпрацювання заходів державного регулювання аграрного ринку.

Ключові слова: ринкова рівновага; попит; пропозиція; стани ринку; ефективність функціонування ринку; диференціація досягнення ринкової рівноваги.

Anatoliy Vasyl'ovych IVAN'KO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Honored Worker of Agriculture of Ukraine,
Separated Subdivision of the National Agricultural University of Ukraine
"Nizhyn Agrotechnical Institute»

**MARKET BALANCE IN THE AGRICULTURAL MARKET: FEATURES OF RECONCILIATION
OF DEMAND AND SUPPLY FORCES**

Abstract

The subject of the article is to study the characteristics of the balance in the agricultural market from the position of supply and demand forces. The purpose of the article is to examine the possibility of establishing the state of equilibrium and justification of the differentiated manner of its achievement in the agricultural market. We have used the following methods: method of scientific abstraction, method of analysis and synthesis, expert method. The result of the article is determination of the essential characteristic of the state of market equilibrium in the economy and compliance features of this condition in the agricultural market. Due to dynamic market economy it has been set the expediency of improvement of market regulation instruments involving regulatory mechanisms to achieve the state of equilibrium. It has been paid the attention to differentiated implementation of economic policy in the agricultural market to achieve market balance depending on the state of the market: growth, stability and crisis. The results can be used in the process of working out measures of state regulation of the agricultural market.

Keywords: market equilibrium; demand; offer; market conditions; market efficiency; differentiation of market equilibrium achievement.

Вступ

Економіка в суспільстві виконує окрему функцію щодо задоволення потреб населення через використання наявних ресурсів. При цьому в економіці будь-якої держави слід вирішити проблеми раціонального розподілу обмежених ресурсів для задоволення необмежених потреб суспільства. Виконання зазначених завдань пов'язано із оптимізацією обсягів продукції на ринку та збалансуванням функціонування основних ринкових суб'єктів – виробників продукції та її споживачів. В економічній теорії такий рівень збалансованості досягається у стані ринкової рівноваги. Відповідно до цього дослідження різних аспектів досягнення зазначеного стану є актуальним, у тому числі і шляхом з'ясування мотивів виробників та споживачів по досягненню та підтриманню стану рівноваги на окремих ринках, зокрема на аграрному.

З різних ракурсів розгляд особливостей встановлення ринкової рівноваги на аграрному ринку висвітлювався в публікаціях багатьох учених, серед яких серед зарубіжних авторів варто назвати Самуельсона П. [9], Сміта А. [10], а серед вітчизняних – роботи таких фахівців, як Андрійчук В. Г. [1], Зоря С. І. [3], Коваленко Ю. С. [5], Малік М. Й., Лупенко Ю. О. [6], Білик В. О., Саблук П. Т. [7, 12], Дейнеко Л. В., Коваленко А. О. [8]. У зв'язку з цим опрацювання питань особливостей взаємодії сил попиту та пропозиції в процесі встановлення рівноваги на аграрному ринку має свою специфіку та потребує подальшого поглибленого вивчення. Їх дослідження в контексті встановлення ринкової рівноваги в економіці, її аграрному секторі та на аграрному ринку є актуальним у теоретичному та практичному вияві.

Мета та завдання статті

Метою статті є розгляд можливості встановлення стану рівноваги та обґрунтування диференційованого порядку його досягнення на аграрному ринку.

Завдання статті полягають у:

- характеристики сутнісного значення стану ринкової рівноваги в економіці;
- визначенні особливостей встановлення стану рівноваги на аграрному ринку;
- обґрунтуванні диференційованого порядку здійснення господарської політики в аграрному секторі в напрямі встановлення ринкової рівноваги.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ринкова економіка становить собою господарську систему, в якій за ринковими принципами відбувається впорядкування діяльності суб'єктів господарювання різних галузей для задоволення суспільних потреб. У суспільстві існує сукупність потреб та наявна певна кількість ресурсів. Тому важливим для будь-якої держави є формування механізму регулювання раціонального використання ресурсів.

У процесі еволюції наукової думки відбулись зміни ставлення до ринку. Для засновника економічної науки Адама Сміта [10] та представників класичної школи політичної економіки властивим було відношення до ринку як до унікальної господарської системи. Однією з рис цієї системи є саморегулювання. У зв'язку з цим вона здатна збалансувати всі протиріччя та сприяти пропорційному суспільному розвитку.

З розвитком економічної науки накопичувалось усе більше прикладів з різних країн провалів ринку. Ці провали пояснювались неспроможністю ринкових механізмів усунути екологічні проблеми господарської діяльності, забезпечити в межах держави надання сукупності суспільних послуг. Відповідно до цього все більше набувало значущості формування такої моделі ринку, у якій би поєднались принципи ринкового господарювання із заходами та механізмами державного регулювання [1; 6; 9; 12].

Кожна галузь має свою специфіку в економіці. Відповідно і кожен галузевий ринок повинен бути побудований з урахуванням галузевої специфіки. Розгляд особливостей забезпечення ефективного функціонування аграрного ринку має ґрунтуватися на врахуванні особливостей формування попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування [3; 4].

У економічній літературі поняття аграрного ринку має широке застосування. При цьому слід зазначити розбіжність між трактуваннями його змістової суті. У значній частині робіт це поняття ототожнюється з поняттям ринку сільськогосподарської продукції. Але слід визнати частковість цього трактування.

Поняття аграрного ринку доцільно віднести до комплексних понять, оскільки воно охоплює сфери виробництва сільськогосподарської продукції, її переробку, торгівлю продовольством, забезпечення

сільськогосподарських та переробних галузей засобами виробництва, економічні відносини між суб'єктами ринку.

Так Андрійчуком В. Г. аграрний ринок у широкому розумінні характеризується як «система товарно-грошових відносин між продавцями та покупцями сільськогосподарської продукції, продовольства, агротехнологій, засобів виробництва та науково-технічної продукції для агропромислового виробництва» [1, с. 112]. Складовими аграрного ринку є галузеві ринки сільськогосподарської продукції: зерна, молока, м'яса, овочів, фруктів тощо.

Різними ученими характеризуються різні принципи функціонування ринку. Так, за підходом Андрійчука В. Г., ці принципи ґрунтуються на «дотриманні вимог закону попиту та пропозиції, вільному підприємстві та ціноутворенні, рівноправності і конкуренції суб'єктів господарювання за споживача» [1, с. 112]. Узагальнення інших наукових джерел [4; 7; 8] показує акцентування уваги на наступних принципах:

- забезпечення умов конкуренції;
- вільний вибір напрямку і порядку здійснення господарської діяльності;
- забезпечення рівності всіх форм власності і господарювання перед законом;
- сприяння підвищенню суспільної відповідальності бізнесу за всі результати своєї діяльності;
- сприяння досягненню ринкової рівноваги та формування системи по її підтриманню.

Узагальнено систему ринкових взаємовідносин можна охарактеризувати через взаємодію сил попиту та пропозиції. Сили пропозиції характеризують аспект виробництва, а сили попиту – споживання. Незважаючи на те, що зазначені дві сили на ринку протистоять одна одній, вони нерозривно пов'язані між собою. При цьому їх можна порівняти з двома силами, що діють у протилежних напрямках. У процесі їх взаємодії, залежно від конкретних умов ринку, відбуваються випадки урівноваження сил попиту та пропозиції. У більшості випадків такий стан характеризується як стан ринкової рівноваги, що встановлюється на певний період. Властивістю цього стану є те, що він не може довго тривати. У ринковій системі відбуваються процеси, які порушують таку рівновагу, і в наступному періоді вона може бути встановлена на іншому рівні. Слід зазначити, що врівноваження сил попиту та пропозиції може відбуватись як стихійно, так і під регулювальним впливом держави.

Багато вчених відзначає важливість встановлення на ринку стану рівноваги. При цьому, з точки зору суспільства, важливим є формування механізму підтримання стану ринкової рівноваги. Суб'єкти господарювання будь-якого ринку представлені виробниками сільськогосподарської продукції та суб'єктами ринкової інфраструктури з її заготівлі, зберігання, транспортування, переробки та реалізації. Усвідомлення вищезазначеного є важливим для налагодження збалансованих взаємовідносин між суб'єктами ринку. Це обов'язково слід проводити із розумінням можливості встановлення стану рівноваги на ринку.

Урахування специфіки формування пропозиції сільськогосподарської продукції окремих аграрних ринків пов'язано із урахуванням їх природних та організаційно-технологічних особливостей. Специфіка природної складової полягає в особливостях впливу сезонності та ґрунтово-кліматичних умов на господарські процеси та результати діяльності. Існують характерні відмінності щодо порядку формування обсягів продукції рослинництва та тваринництва та результативності за окремими роками. Специфіка організаційно-технологічної складової полягає у відмінностях організаційної побудови аграрних галузей і відповідних аграрних ринків й можливостей їх інтегрування. Наприклад, у загальних обсягах пропозиції овочевої продукції переважає частка продукції особистих селянських господарств, яких в Україні налічується 4301,8 [11, с. 65]. На відміну від цього, ринок продукції птахівництва має значно вищий рівень інтеграції. 663 суб'єкти господарювання у 2012 р. забезпечували загальну пропозицію галузевої продукції споживачам. З їх загальної кількості у 45 % (300 підприємств) спостерігався значно вищий рівень концентрації виробництва: від 5 тис. голів і вище. Найвищий рівень концентрації встановлено у 27 % (177 підприємств) [11, с. 123].

Стан ринкової рівноваги характеризує збалансованість попиту та пропозиції. Відносно аграрного ринку слід зазначити, що така збалансованість може бути досягнута за різних рівнів продовольчого забезпечення населення. Це потребує обов'язкового врахування особливостей попиту та пропозиції на цьому ринку, що передбачає розуміння особливостей продовольчого забезпечення та специфіки структурування самого аграрного ринку.

Узагальнення наукових джерел [1; 5; 6; 7; 9; 12] дозволяє охарактеризувати ринкову рівновагу з різних боків. З точки зору стану економічної системи – це стан врівноваження попиту і пропозиції на всі види ресурсів. З точки зору забезпечення раціональних економічних пропорцій між попитом та пропозицією, між нагромадженням та споживанням тощо – це стан, у якому рівноважний розвиток економіки досягається на основі стабільності цін і раціонального поєднання товарної та грошової маси. З точки зору рівня задоволеності цим станом господарюючих суб'єктів – це відсутність у них

спонукальних мотивів щодо зміни своєї поведінки. З точки зору ринкових суб'єктів – це задоволення споживачів і продавців обсягом покупок та продажів. Це означає відповідне їх задоволення і рівнями цін.

Властивістю ринкової економіки є її динамічність. Сукупність факторів внутрішнього та зовнішнього середовища спричиняє вплив на економіку, змінюючи її стани. Рівновага характеризує один із станів ринкової економіки. Відповідним чином коливання ринкового стану позначаються і на коливаннях стану ринкової рівноваги. Відносно тривалості встановлення відрізняють стійкий та нестійкий стан ринкової рівноваги. Відсутність ринкової рівноваги виникає внаслідок перевищення попиту над пропозицією або навпаки. Наприклад, з факту перевищення пропозиції над попитом можна зробити два висновки. Один буде виходити з оцінки можливості попиту спожити запропонований обсяг товару. Другий буде ґрунтуватися на оцінці доцільності виробництва обсягу запропонованого товару. Для вирішення проблеми та досягнення компромісу з виправлення зазначеного розходження між попитом та пропозицією може бути використано інструмент зміни ціни. З одного боку, зменшення ціни зробить менш привабливим виробництво цього товару та буде сприяти зменшенню рівнів його виробництва. З іншого, це зробить більш привабливим його додаткову купівлю споживачем, що певною мірою активізує попит на нього. У цьому відношенні як дослідникам, так і особам, що приймають рішення на різних рівнях управління, слід визначити залежність реакції сил попиту та пропозиції на рівні зміни ціни – тобто, іншими словами, еластичність попиту та пропозиції на зміну ціни товару.

Рівновага є складним економічним процесом, який засвідчує узгодження між попитом та пропозицією. Для економічного дослідження важливим є усвідомлення особливостей поведінки споживача. Пояснення особливостей його поведінки ґрунтується на фундаментальному припущенні про схильність людей обирати товари та послуги з більш високою оцінкою для них. Зазначені підходи були опрацьовані в межах концепції корисності [9].

Змістовне тлумачення корисності пов'язано із визначенням пріоритетів у процесі задоволення потреб на основі визначення переваг між товарами та послугами. Пропозиція певного виду продукції формується відповідними виробниками. При цьому рівновага з точки зору виробника є наслідком його вибору на користь певного співвідношення між задіяними факторами виробництва (працею, землею та капіталом).

Однією з властивостей факторів виробництва є їх певна взаємозамінність. Однакові обсяги виробництва певного товару можна виробляти за їх різного співвідношення. Аграрний ринок не відрізняється від інших ринків. Його винятковою особливістю та суттєвим обмежувальним фактором є земля. Цей фактор спричиняє різну обмежувальну дію на різні аграрні ринки відносно обсягів пропозиції товару. Насамперед це стосується ринків продукції рослинництва. А тому в процесі здійснення ринкових реформ в Україні слід визначитись із орієнтовною моделлю ринкової трансформації. Складовою моделі є організаційний блок, який охоплює структурне співвідношення організаційно-правових форм господарювання. Це є важливим з декількох боків у контексті формування стану ринкової рівноваги. Значущим є збалансування різних організаційно-правових форм суб'єктів господарювання [2] на окремих ринках за допомогою різних регулювальних інструментів. Наприклад, усередині окремих ринків загальний обсяг продукції виробляється зазначеними різними формами. Узагальнено серед сукупності організаційно-правових форм виокремлюють сільськогосподарські підприємства та господарства населення. Відносно можливостей щодо формування пропозиції слід зазначити їх різний техніко-технологічний рівень та можливості оновлення виробництва та впровадження інновацій. Остання обставина важлива в контексті поширення процесів глобалізації у світі та необхідності на державному рівні будь-які заходи з реформування здійснювати з урахуванням потреби підвищення рівня конкурентоспроможності відповідних ринків.

На найближчий час у процесі здійснення ринкових реформ державі належатиме виняткова роль у питаннях налагодження дієвості ринкового механізму та встановлення раціонального співвідношення між різними галузями та розподілом ресурсів в економіці. Ринкова економіка характеризується як динамічна, у якій постійно відбуваються зміни. Властивою для ринку є циклічність розвитку, коли через певні періоди відбувається чергування її різних станів. Більшість дослідників та аналітиків ринку поділяє загальні ринкові стани на три періоди: зростання, стабільність та кризу.

Відповідно до вищезазначеного у контексті встановлення стану ринкової рівноваги поведінка виробників не може бути однаковою за різних станів ринку (табл. 1). Для виробників важливим є обґрунтування стратегій своїх дій. При цьому результатом від реалізації сукупності стратегій операторів, які діють на ринку, буде встановлення стану ринкової рівноваги.

Дослідження питань дій виробника в напрямі встановлення рівноваги здійснюється в межах теорії поведінки виробника [9]. Результативність останньої значною мірою залежить від урахування поведінки споживача. За першим варіантом поведінки споживача, що відповідає стану економічного зростання, очікується тенденція підвищення рівнів цін. Це відбувається внаслідок поживлення ринку, готовності споживачів сприймати нові товари та оплатити збільшені витрати з їх виробництва. У цей період

природним є проведення виробником господарської політики, спрямованої на задоволення зростаючого попиту. Це знаходиться в ракурсі максимізації обсягів виробництва.

Другий стан поведінки виробника відповідає стабільному стану ринку при тенденції стабілізації цін. Досвідчені виробники знають, що зазначена ситуація може призвести до спаду ринку та відповідно обсягів виробництва та прибутків. За вказаних умов для збереження у довготерміновому періоді стану рівноваги, поведінка виробника повинна бути спрямована на розширення ринків збуту при одночасному пошуку джерел економії витрат. Продуктивне вирішення зазначених питань стане запорукою збереження стану рівноваги.

Таблиця 1. Акценти господарської діяльності ринкових суб'єктів у напрямі встановлення ринкової рівноваги

Варіант	Особливості ринкового стану		Особливості здійснення господарської діяльності суб'єктами ринку в напрямі встановлення ринкової рівноваги	
	Назва стану ринку	Очікувана тенденція зміни ціни	Напрямок дій	Переважаючий акцент реалізації
1-й	Зростання	Підвищення	Задоволення зростаючого попиту	Максимізація обсягів виробництва
2-й	Стабільний	Стабільна	Розширення ринку збуту	Пошук джерел економії
3-й	Криза	Зменшення	Стабілізація рівня виробництва	Мінімізація витрат

Третій стан поведінки виробника відповідає кризовому стану ринку, що характеризується спадом попиту, зменшенням прибутковості та розширенням збитковості господарської діяльності виробників. Напрямок зусиль виробника для досягнення ринкової рівноваги за цим станом повинен бути спрямований на стабілізацію рівня виробництва та мінімізацію витрат.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Формування вітчизняної моделі ринкової економіки в аграрному секторі обов'язково повинно виходити із оцінки рівня задоволення суспільного попиту на продукти харчування та рівня задоволення суб'єктів господарювання від результативності господарської діяльності. Зазначене знаходиться в площині оцінки рівноважності ринкового стану.

В Україні ґрунтово-кліматичні умови сприяють виробництву сільськогосподарської продукції. Проте проблеми із забезпеченням населення достатньою кількістю продуктів харчування обумовлені недосконалістю механізмів ринкового регулювання. Серед сукупності проблем ефективності функціонування суб'єктів господарювання агропромислового виробництва гостро постає проблема ціноутворення.

Загалом для сільськогосподарських товаровиробників не є проблемним виробництво потрібної кількості сільськогосподарської продукції. Вони відчувають потребу у формуванні дієвого інструментарію ринкового регулювання, складовою якого будуть механізми регулювання ціноутворення. У процесі налагодження дії ринкового механізму важливим є забезпечення цивілізованості та прозорості функціонування як аграрного ринку загалом, так і окремих ринків сільськогосподарської продукції. Інструментарій досягнення зазначеного повинен містити механізми оцінки стану ринку та його наближення до рівноважного. Це дозволить взаємовигідно здійснювати ринкові трансакції суб'єктами всіх ланок продовольчого ланцюга: від виробництва сільськогосподарської продукції до її переробки та кінцевого споживання.

Проблема досягнення ринкової рівноваги є однією із комплексних діалектичних наукових проблем. Дослідження питань її отримання обов'язково слід проводити як з точки зору сил пропозиції, так і сил попиту. Досягнення рівноважного стану означає задоволення сил попиту і пропозиції та отримання більшої ефективності використання ресурсів суспільства та функціонування ринку.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні інструментів проведення моніторингових досліджень стану ринку, оцінки еластичності попиту та пропозиції на зміни факторів внутрішньо- та зовнішньоекономічного середовища, обґрунтуванні порядку задіяння регулювальних інструментів для досягнення та підтримання рівноважного ринкового стану.

Список літератури

1. Андрійчук, В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу [Текст] : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.

-
2. *Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. . – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.*
 3. *Зоря, С. І. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні [Текст] : монографія / С. І. Зоря. – К. : КНЕУ, 2005. – 317 с.*
 4. *Класифікація інституційних секторів економіки України [Електронний ресурс] : Державний комітет статистики України, наказ № 96 від 18.04.2005 р. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>*
 5. *Коваленко, Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління [Текст] / Ю. С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.*
 6. *Малік, М. Основи аграрного підприємництва [Текст] / [Малік М. Й., Зіновчук В. В., Лупенко Ю. О. та ін.] ; за ред. М. Й. Маліка. – К. : ІАЕ, 2001. – 582 с.*
 7. *Основи економічної теорії [Текст]: навч. посіб. / [за ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука]. – К. : Ін-т аграр. екон., 1999. – 467 с.*
 8. *Продовольчий комплекс України : стан і перспективи розвитку [Текст] / Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько; За ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2007. – 276 с. – С. 125.*
 9. *Самуельсон, П. Економіка [Текст] / П. Самуельсон, В. Нордхаус ; пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л. С., Леусського А. И.]. – М. : Бином-КноРус, 1999. – 799 с.*
 10. *Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / Адам Смит ; пер. с англ. В. С. Афанасьева. – М. : Эксмо, 2007. – 957 с.*
 11. *Статистичний щорічник України за 2012 рік [Текст] / За ред. Н. С. Власенко ; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.*
 12. *Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) [Текст] / За ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.*

References

1. *Andriiichuk, V. H. (2013). Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu. Kyiv : KNEU.*
2. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 436-IV. (2003). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.*
3. *Zoria, S. I. (2005). Vzaiemozalezhnist mizh silskym hospodarstvom ta makroekonomikoiu v Ukraini. Kyiv : KNEU.*
4. *Klasyfikatsiia instytutsiinykh sektoriv ekonomiky Ukrainy, nakaz # 96 vid 18.04.2005 r. (2005). Rezhym doctupu : <http://www.rada.gov.ua>.*
5. *Kovalenko, Yu. S. (1998). Ahrarnyi rynek Ukrainy: orhanizatsiia ta upravlinnia. Kyiv : IAE UAAN.*
6. *Malik, M., Zinovchuk, V. V. & Lupenko, Yu. O. (2001). Osnovy ahrarnoho pidpriemnytstva. Kyiv : IAE.*
7. *Bilyk V. O. & Sabluk, P. T. (1999). Osnovy ekonomichnoi teorii. Kyiv : In-t ahrar. ekon..*
8. *Deineko, L. V., Kovalenko, A. O., Koreniuk, P. I. & Sheludko, E. I. (2007). Prodovolchyi kompleks Ukrainy : stan i perspektyvy rozvytku. Kyiv : Nauk. dumka.*
9. *Samujel'son, P. & Nordhaus, V. (1999). Jekonomika. Moscow : Binom-KnoRus.*
10. *Smit, A. (2007). Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov. Moscow : Jeksmo.*
11. *Vlasenko, N. S. (2013). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.*
12. *Sabluk, P. T. (2000). Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii (praktychnyi posibnyk). Kyiv : IAE.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2015 р.

І. С. КАЙТАНСЬКИЙ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки промисловості,
Одеська національна академія харчових технологій

**ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОГО МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Кайтанський, І. С. Особливості зовнішнього моніторингу діяльності підприємств харчової промисловості [Текст] / І. С. Кайтанський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 29-32. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті досліджено класифікацію факторів, що чинять вплив на економічну стійкість підприємств харчової промисловості в умовах зовнішнього моніторингу їх діяльності.

Ключові слова: класифікація; фактори; економічна стійкість; підприємство.

I. S. KAYTANSKYI

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Industrial Economics,
Odessa National Academy of Food Technologies

FEATURES OF EXTERNAL MONITORING OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES ACTIVITY

Abstract

The paper has investigated the classification of the factors. These factors have an impact on the economic stability of the food industry enterprises in terms of external monitoring of their activity.

Keywords: classification; factors; economic stability; enterprise.

JEL classification: L23

На процес здійснення моніторингу і діагностики функціонування підприємства позначається вплив значної кількості чинників: рівень техніки та технології виробництва, соціально-економічні умови господарської діяльності, рівень науково-технічного потенціалу, кваліфікація кадрового складу та ін. Визначення впливу цих та інших факторів під час діагностування економічної стійкості є складним і важливим напрямом її досягнення.

Теоретичним і практичним аспектам моніторингу і діагностики ефективності діяльності підприємств присвячено багато наукових досліджень закордонних і вітчизняних економістів: О. І. Амоша, Дж. Блека, А. Бравермана, С. Г. Дзюби, П. В. Журавльова, Дж. М. Іванцевича, В. М. Колпакова, А. А. Лобанова, В. Д. Пагрушева, Ф. Ю. Поклонського, М. Г. Рака, Д. С. Синка, Г. М. Скударя, А. А. Томпсона, В. С. Шекшня та інших. Однак варто зазначити, що економічні чинники, від яких залежить розвиток підприємств, знаходяться у динамічному стані і потребують більш детального дослідження.

Метою статті є дослідження проблеми моніторингу економічної стійкості промислового виробництва в умовах мінливості внутрішнього і зовнішнього середовища, яка особливо актуальна в кризовий період. Для її вирішення потрібні глибокі економічні дослідження та розробка нових механізмів управління, методичних підходів стосовно найкращого застосування основних виробничих факторів на всіх напрямках виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємств харчової промисловості.

Загальна стійкість підприємства в кризових умовах потребує насамперед перевищення надходження доходів над витратами. Економічна стійкість підприємства є збалансованим станом економічних ресурсів, який зумовлює стабільний рівень прибутковості і нормальні умови для розширеного

© І. С. Кайтанський, 2015

відтворення на основі зростання рівня прибутковості і капіталу в тривалій перспективі з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників за умов припустимого рівня ризику [1].

Традиційно всю сукупність факторів, які чинять вплив на економічну стійкість підприємств харчової промисловості, поділяють на внутрішні і зовнішні. З точки зору впливу на економічну стійкість підприємства до основних внутрішніх факторів належать галузева приналежність підприємства, структура продукції (послуг), її частка в загальному платоспроможному попиті, розмір сплаченого статутного капіталу, величина і структура витрат, їх динаміка порівняно з грошовими надходженнями, стан майна та фінансових ресурсів, разом із запасами і резервами, їх склад та структура [2].

Рівень впливу факторів на економічну стійкість підприємства зумовлюється етапом його життєвого циклу, співвідношенням самих факторів, компетенцією і професіоналізмом керівництва підприємства.

Іншу групу факторів, що чинять вплив на економічну стійкість підприємств харчової промисловості, пов'язують з поняттям «зовнішнє середовище підприємства», яке поєднує: економічні умови господарювання; техніку і технологію, які активно використовують у галузі; платоспроможний споживчий попит; економічну і фінансово-кредитну політику уряду та прийняті ним рішення; законодавчі акти з контролю за діяльністю підприємства; систему суспільних цінностей та ін. Ці зовнішні фактори чинять вплив на все, що відбувається всередині підприємств.

Між усіма зазначеними зовнішніми та внутрішніми факторами має існувати рівновага, але в будь-який момент з усієї сукупності чинників завжди можна виокремити найслабший елемент, який гальмує розвиток усіх інших. Усі ці фактори є взаємозалежними і на результати діяльності мають різний вплив: одні – позитивний, інші – негативний [2].

Зважаючи на значну кількість і різноманітність чинників, їх доцільно згрупувати. В основу їх класифікації можуть бути покладені різні ознаки: за місцем виникнення розрізняють зовнішні і внутрішні фактори; за важливістю результату – основні і другорядні; за структурою – прості і складні; за часом дії – постійні і тимчасові [1]. За змістом, силою впливу, характером, тривалістю, фактори, що зумовлюють економічну стійкість, неоднакові. Причини, які зумовлюють ці фактори, є також різними. Важливим є врахування напрямів, активності, тривалість дії факторів. Економістами визначено різні підходи щодо групування тих, які чинять вплив на економічну стійкість підприємства [1; 2]. Всі ці підходи заслуговують на увагу, але слід враховувати, що будь-яка класифікація чинників має умовний характер і зумовлюється метою дослідження. У таблиці 1 наведено найбільш повну, на нашу думку, класифікацію факторів [1].

Таблиця 1. Класифікація факторів, що чинять вплив на економічну стійкість підприємств харчової промисловості

Класифікаційна ознака	Класифікаційні групи
Приналежність до досліджуваного об'єкта	Екзогенні (зовнішні), ендогенні (внутрішні)
Значущість	Основні, другорядні
Залежність від діяльності людини	Об'єктивні, суб'єктивні
Масштаб впливу	Загальні, специфічні
Напрями впливу	Сприятливі, несприятливі
Тривалість впливу	Довгострокові, середньострокові і короткострокові
Характер впливу	Постійні, періодичні, тимчасові, випадкові
Сфера формування	Економічні, фінансові, соціальні, організаційні, виробничі та ін.
Передбачуваність	Передбачувані (прогнозовані), непередбачувані (непрогнозовані)
Керованість	Керовані (регульовані), некеровані (нерегульовані)
Можливість обліку і кількісного вимірювання	Неформалізовані, формалізовані
Ступінь деталізації	Першого порядку, другого порядку, n-го порядку
Сторона досліджуваного явища	Кількісні, якісні

Згідно із першою класифікаційною ознакою за приналежністю до досліджуваного об'єкта серед різноманітних чинників виокремлюють екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні). Таку диференціацію розроблено для забезпечення чистоти дослідження у вивченні власного потенціалу підприємств харчової промисловості.

Екзогенними є фактори зовнішнього середовища. Для забезпечення економічної стійкості керівництву підприємства варто своєчасно реагувати на вплив зовнішніх чинників і протидіяти негативному впливу, якщо є така можливість. До зовнішніх факторів, що зумовлюють економічну стійкість підприємства, відносять: політичну ситуацію; законодавство (систему працевлаштування, рівень мінімальної заробітної плати, пенсій); наявні природні ресурси; демографічну ситуацію (кількість

трудоу ресурсів, рівень освіти, кваліфікацію, культуру); науково-технічний розвиток; розвиток інфраструктурного забезпечення (інформація, зв'язок, транспорт, банківська система, страхове забезпечення); фінансово-кредитну і податкову політику; економічні чинники (наприклад, рівень інфляції) та ін.

На відміну від зовнішніх, внутрішні (ендогенні) фактори підпадають під вплив підприємства. Завдяки ефективному управлінню внутрішніми чинниками підприємство харчової промисловості має змогу краще пристосовуватись до зміни зовнішнього середовища, а також вдосконалюватись і тим самим забезпечувати досягнення економічної стійкості.

Часто зовнішні та внутрішні чинники взаємопов'язані. Компетентне управління виробництвом може не лише послабити негативний вплив зовнішнього середовища, але і сприяти високим темпам підвищення рівня ефективності виробництва [1].

Важливість факторів – це рівень впливу того чи іншого фактора на стійкість підприємства. За ознакою важливості фактори поділяють на основні і другорядні. Основні фактори чинять найбільший вплив на економічну стійкість підприємств харчової промисловості. Другорядні чинники не мають вирішального впливу на стійкість підприємства.

За ознаками залежності від діяльності людей фактори поділяють на об'єктивні, які не залежать від діяльності людини, і суб'єктивні, що мають залежність від діяльності людей, підприємств, організацій та установ.

За масштабом впливу фактори поділяються на загальні і специфічні. Загальні чинять вплив на функціонування підприємств у всіх сферах економіки. А специфічні – лише на підприємства окремої галузі або на окреме підприємство.

Сприятливі фактори забезпечують збереження економічної стійкості підприємства. А несприятливі – навпаки позначаються на її зниженні. Розподіл факторів за спрямуванням впливу є важливим для розробки заходів стосовно забезпечення економічної стійкості підприємства. Особливо важливим є своєчасне запобігання негативному впливу факторів.

За тривалістю впливу фактори поділяються на наступні групи: довгострокові, що зумовлюють розвиток тривалих тенденцій (понад два роки); середньострокові (один – два роки); короткострокові (кілька тижнів – один рік). Знання існуючих тривалих тенденцій, що чинять вплив на економічну стійкість підприємства, має велике значення для формування стратегії її забезпечення. Стійкість підприємства є одночасно і статичною, і динамічною характеристикою підприємства, яка є обов'язковою для його розвитку. Як свідчить практика, підприємства харчової промисловості можуть залучати як зовнішні джерела фінансування, так і здійснювати самофінансування. Для досягнення стійкості керівництву підприємства варто враховувати наявні резерви свого підприємства. Вплив довгострокових та середньострокових чинників слід враховувати при формуванні інвестиційної політики, реалізації інвестиційних проектів. Для визначення перспектив розвитку підприємства варто відстежувати, яким чином ці фактори позначаються на економічній стійкості. Вплив коротко-, середньо- і довгострокових факторів враховується при формуванні стратегій підприємства і взагалі зумовлює здатність підприємства підтримувати свою стійкість.

Диференціація факторів за характером впливу має важливе значення для діагностування і оцінки економічної стійкості підприємства, прогнозування тенденцій розвитку організації та прийняття оптимальних довгострокових, середньострокових і короткострокових управлінських рішень. Формування стратегії досягнення економічної стійкості підприємства потребує врахування всіх чинників (постійних, періодичних, тимчасових, випадкових).

Диференціація чинників за сферою формування має вирішальне значення для своєчасної адаптації до впливу таких факторів, а також для діагностики економічної стійкості підприємства. Зокрема, забезпечення високої якості продукції позитивно впливає на економічну стійкість підприємства. Недостатнє фінансування може призвести до застосування дешевших матеріалів і сировини, отже, до зниження якості продукції, що обов'язково позначиться на обсягах реалізації продукції. Вплив різних факторів може проявлятися в різних сферах зовнішнього і внутрішнього середовища. Дослідження сфер формування факторів дозволяє своєчасно і правильно реагувати на їх вплив. Отже, на економічну стійкість підприємства чинять вплив фінансово-економічні, політичні, виробничі та інші фактори, кожен з яких має свою сферу застосування.

Деякі фактори можна передбачити, але існують і такі, які неможливо спрогнозувати, а тому і неможливо врахувати їх вплив. До передбачуваних факторів належить державна політика, політики монополій, науково-технічний прогрес, різноманітні внутрішні та зовнішні фактори. Непередбачуваними є переважно зовнішні фактори, до яких належать стихійні лиха, політичні конфлікти та інші. Окремі зовнішні фактори можуть бути непередбачуваними. Наприклад, інколи непередбачуваним може бути вплив людей. Причини виникнення впливу деяких факторів можуть бути невиявленими. І це якраз і призводить до того, що вплив окремих факторів не можна передбачити.

З погляду управління підприємством важливе значення має можливість впливати на фактори, управляти ними, що обумовлює їх розподіл на керовані та некеровані. Якщо вплив окремого фактору можна передбачити, то це ще не означає, що керівництво підприємства зможе вплинути на нього. До керованих відносять зовнішні передбачувані фактори, на які може впливати підприємство харчової промисловості. Наприклад, підприємство може впливати на обсяги реалізації продукції, формування резервів, рівень рентабельності та ін.

За такою ознакою, як можливість обліку та кількісного виміру, фактори поділяють на формалізовані та неформалізовані. Такий розподіл є особливо важливим для діагностики економічної стійкості. Формалізація – опис теорій, осмислених пропозицій і т. д. формальними засобами, передусім символами математики і математичної логіки [3]. Формалізація – це метод відображення певної області у вигляді формальної системи, коли форму виділяють як особливий предмет дослідження незалежно від змісту. Відповідно до названої ознаки фактори поділяють на формалізовані і неформалізовані. Формалізовані фактори можна кількісно виміряти, на відміну від неформалізованих.

Різні фактори чинять нерівнозначний вплив на економічну стійкість підприємства. Одні здійснюють його безпосередньо і мають через це визначальний характер, а інші фактори опосередковано впливають на економічну стійкість підприємства. З огляду на це використовують класифікацію факторів за ступенем деталізації. Перша група факторів, які прямо чинять вплив на економічну стійкість підприємства, – це фактори першого порядку, вони є основними. Ці фактори акумулюють у собі вплив більш численних факторів непрямого впливу – фактори другого, третього і усіх наступних порядків. Отже, складається складна ієрархічна система факторів, що чинять вплив на економічну стійкість підприємства. Що більший ступінь деталізації, то слабшим є значення опосередковуваних факторів. Показники-фактори можуть відбивати різні сторони досліджуваного явища. Показники, які безпосередньо характеризують кількісну визначеність явища, називають кількісними. Це абсолютні (об'ємні) показники, такі, як виручка від реалізації продукції, вартість обігових коштів тощо. Фактори, що зумовлюють внутрішні якості досліджуваного явища, називають якісними, вони представлені відносними показниками (рентабельність, оборотність, ціна тощо). Таке групування необхідне для методично грамотного здійснення факторного аналізу і визначення екстенсивних та інтенсивних напрямів реалізації можливостей підприємств харчової промисловості.

Список літератури

1. Добровольська, О. В. *Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємств [Текст] / О. В. Добровольська // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 8. – С. 23-27.*
2. Макарова, М. А. *Мониторинг факторов, которые влияют на экономическую устойчивость нефтяного предприятия [Текст] / М. А. Макарова // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика. – 2008. – № 6. – С. 58-74.*
3. *Економічний словник-довідник [Текст] / [за ред. С. В. Мочерного]. – К.: Феміна, 2007. – 368 с.*

References

1. Dobrovolska, O. V. (2007). *Klasyfikatsiia faktoriv vplyvu na ekonomichnu stiiikist pidprijemstv. Investytsii: praktyka ta dosvid, 8, 23-27.*
2. Makarova, M. A. (2008). *Monitoring faktorov, kotorye vlijajut na jekonomicheskiju ustojchivost' neftjanogo predprijatija. Vestnik Moskovskogo universiteta, 6, 58-74.*
3. Mochernyy, S. V. (2007). *Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Femina.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2015 р.

Олександр Владиславович КОРНІЄЦЬКИЙ

кандидат економічних наук,
декан Миколаївського факультету Морського та річкового транспорту,
Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

**УКЛАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ КОНТРАКТІВ В УМОВАХ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Корнієцький, О. В. Укладення транспортних контрактів в умовах міжрегіональної економічної взаємодії [Текст] / Олександр Владиславович Корнієцький // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 33-37. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті розглянуто та обґрунтовано напрямки удосконалення структури документообігу в транспортній сфері. Теоретичною та методологічною основою статті є укладання міжнародних торговельних контрактів з урахуванням транспортного фактору і з'ясування світових цін на транспортування експортно-імпоротної продукції. У процесі роботи використовувалися умови транспортних договорів та контрактів. Результати дослідження показали, що транспортний фактор істотно впливає на ціну товару. Мова йде про урахування транспортної складової в ціні товару, з огляду на географічне розташування партнерів один відносно одного й до центрів міжнародної торгівлі товаром, а також встановлення економічно обґрунтованих тарифів на перевезення вантажів, що відображають представницький рівень світових цін у транспортній сфері. Отримані результати дослідження спрямовані на вирішення суспільно необхідних витрат на доставку товарів від постачальника до споживача, при цьому оцінюється ефективність транспортного обслуговування на всьому маршруті. Дані дослідження доцільно застосовувати в транспортній інфраструктурі.

Ключові слова: транспортний контракт; транспортні умови; оформлення перевезень; транспортні документи; вантаж; транспортні операції; тариф; поліс.

Oleksandr Vladyslavovych KORNIYETSKYI

PhD in Economics,
Dean,
Department of Sea and River Transport,
Kyiv State Academy of Water Transport named after Hetman Petro Konashevych-Sahaydachnyi, Mykolaiv

TRANSPORT CONTRACTS UNDER INTERREGIONAL ECONOMIC COOPERATION

Abstract

In the article the reasonable directions of improvement of the structure of documents in the transport sector are considered. Theoretical and methodological basis of the study can be considered the international trade contracts with the consideration of transport factor and determination of world prices for export and transport of imported products. In the process of investigation the conditions of transport agreements and contracts have been used. The results have shown that the transport factor significantly affects the price of goods. We have taken into account the transport component in the price of goods based on the geographical location of partners to each other and to the centers of international trade. Also we have considered the establishment of economically justified tariffs for transportation of goods, reflecting a representative level of world prices in the transport sector and industry of the country. The results of research relate to solving socially necessary cost of shipping goods from the supplier to the consumer. In this process it should be considered the estimated efficiency of transport services on the route. The results of the study are specific to the application in the transport infrastructure.

Keywords: transport contract; transportation; design of transport; transport document; cargo; transport operations; tariff; policy.

JEL classification: P120

Вступ

Отримані наукові та практичні відомості дають можливість, по-перше, правильно вибрати базис поставки й прорахувати продажну та закупівельну ціну товару при реалізації його з доставкою або без доставки; по-друге, вибрати на підставі калькуляції транспортних витрат напрямок, яким найбільш вигідно відправити вантаж; по-третє, правильно сформулювати транспортні умови в контрактах з урахуванням усіх можливих витрат.

Важливий внесок в обґрунтування та вивчення транспортної документації зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: Альбеков А. У., Бауерсокс Д. Дж., Вохновский Н. В., Гордон М. П., Коваленко Н. Н., Ліндерс М. Р., Окландер М. А., Рогач І. Ф. та інші. Враховуючи дослідження транспортних контрактів в умовах міжрегіональної взаємодії з урахуванням особливостей оформлення документів у різних країнах та міжкордонних зв'язків та правил перетину кордону, тема потребує ретельного вивчення та детальнішої розробки для спрощення правил застосування.

Мета статті

Мета дослідження полягає в науковому та практичному застосуванні та обґрунтуванні напрямів удосконалення структури документообігу в транспортній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження

При перевищенні попиту основне навантаження транспортних видатків лягає на покупця. Видатки по транспортуванню можуть бути значними. Тому до підписання контракту необхідно розрахувати всі витрати по всіх ланках транспортних операцій по переміщенню товару [1].

Транспортні умови контрактів – це особливий розділ, у якому докладно обумовлюються обов'язки й видатки сторін по організації доставки вантажу.

При підготовці контракту, як правило, проводиться попереднє вивчення можливостей його виконання, що виявляє такі обставини доставки, як:

- наявність транспортних зв'язків між країною експорту й ринком покупця;
- тарифи й ставки світового ринку залізничного, авіаційного й автомобільного, морського сполучення;
- ступінь механізації вантажно-розвантажувальних робіт у передбачуваних пунктах обробки вантажу, вартість цих робіт;
- вартість зберігання вантажу в місцях перевалки, пунктах відправлення й призначення;
- правила й особливі умови перевезення в країні призначення й відправлення, правила здачі-приймання вантажу;
- міжнародні угоди й конвенції, що регулюють перевезення вантажів різними видами транспорту.

Конкретний зміст транспортних умов угоди залежить від наступних основних факторів: базисної умови поставки, виду транспорту й способу доставки, транспортної специфіки товару, умов міжнародних договорів і угод, що регулюють умови перевезення.

Найбільш широке коло транспортних питань вноситься в контракт при базисах поставки, які передбачають передачу товару продавцем покупцеві вже в дорозі, таких, як DAF, FOB, DES, CIF і деяких інших.

У низці випадків при укладанні контракту неможливо точно вказати місце призначення або місце, куди продавець повинен поставити товар для здійснення перевезення. У цьому випадку в контракті може бути зафіксовано регіон із застереженням, що надалі покупець уточнить або конкретизує місце призначення. Це необхідно, тому що при визначенні ціни продавцеві важливо знати хоча б орієнтири пункту передачі товару. Якщо необхідне уточнення не надійде, на покупця може бути покладено відповідальність за виниклі у зв'язку із цим ризики й додаткові видатки. Продавець у цьому випадку має право сам обрати підходящий пункт у межах обумовленого регіону.

При цьому необхідно враховувати відповідність транспортних засобів і транспортного упакування, використовуваних однією стороною, можливостям їх обробки в пунктах призначення, обумовлених іншою стороною за контрактом (наприклад, можливість прийому або відправлення контейнерів міжнародного стандарту в національних морських портах або на внутрішніх залізничних станціях; допустимі характеристики суден, що обробляються у морських портах; наявність необхідних вантажно-розвантажувальних механізмів або комплексів для конкретних видів вантажів тощо).

Обставини, що визначають особливості передачі або прийняття товару від перевізника, розрізняються залежно від базису поставки, способу перевезення й властивостей самого товару. Насамперед при опрацюванні цього питання враховується, чи є така задача або приймання товару від перевізника його поставкою відповідно до базису контракту, тобто моментом переходу ризику із продавця на покупця. Якщо відповідь позитивна, то сторони в договорі відображають такі пункти, як спосіб передачі товару, форма й зміст документа, що фіксує якість і кількість товару, а також дата складання такого документа. Ці дані підтверджують виконання обов'язків продавця по поставці за

відповідними параметрами. У таких випадках всі платежі за товар або їхню основну частину можуть здійснюватися покупцем за фактом передачі товару перевізникові або його навантаження на транспортний засіб. Тому документ, що випикується як підтвердження поставки, повинен бути «платоспроможним», тобто зазначеним у переліку документів, при наявності яких здійснюються розрахунки за товар.

Якщо мова йде про здачу-приймання товару від перевізника поза зв'язком з виконанням обов'язку по поставці (наприклад, на складі перевізника в пункті призначення), то тут сторонами за договором можуть використовуватися документи відповідно до звичаїв, практики й законодавства, що склалися на окремих видах транспорту.

У цьому випадку транспортні документи (коносаменти, авто-, авіа- і залізничні накладні) втрачають своє значення підтвердження якості й кількості поставленого товару й тільки дають можливість особі, зазначеній у них як вантажоодержувач, прийняти вантаж від перевізних засобів (судна, автомобіля тощо) й висунути претензію перевізникові у випадку пошкодженого перевезення.

У контракті повинні бути передбачені конкретна форма, строки й зміст взаємної інформації, основною метою якої є скорочення витрат на зберігання вантажів через запізнення або неприбуття транспортного засобу під вантажні операції й на простій транспортного засобу через неготовність вантажу до вантажно-розвантажувальних операцій або через відсутність вантажу взагалі.

У контракті передбачаються зміст й строки надання сторонами взаємної інформації у вигляді повідомлень, які сторони передають безпосередньо або через експедиторів/агентів і перевізників.

Якщо мова йде про велику партію вантажів, що поставляються регулярно, то між сторонами узгоджується графік подачі суден і відвантаження/вивантаження товару, партійність і ритмічність поставки.

Система інформації може бути розгорнутою або багатоступінчастою за характером, тобто складатися з декількох повідомлень, що надходять регулярно в строки, визначені й обумовлені в контракті.

Максимальні витрати на транспортні операції при виконанні контракту можуть містити:

- оплату навантаження на транспортні засоби усередині країни продавця. Найчастіше ці операції повторюються кілька разів при перевантаженні товару на різних засобах транспорту.
- оплату перевезення товару до кордону або до перевізних засобів транспорту, що здійснюють міжнародне перевезення. Якщо товар здається покупцеві на території країни продавця, то ці витрати продавця (до основного перевезення) не включаються в ціну товару за контрактом і належать до його накладних витрат, які покриваються із власних коштів продавця. Сюди ж належать витрати на проміжне зберігання, якщо буде потреба;
- витрати на зберігання й складування при передачі товару для перевезення;
- оплату стивідорних (вантажно / розвантажувальних) робіт у пунктах відправлення, призначення й перевалки при перевезенні;
- витрати на основне перевезення;
- складування й зберігання товару після розвантаження в країні ввозу;
- розвантаження в місці знаходження покупця;
- оренда транспортного устаткування в країні ввозу/вивозу товару. Ці витрати розподіляються між продавцем і покупцем залежно від базисної умови поставки.

Особливо пильну увагу при укладанні контракту звертають на розподіл витрат на оплату вантажно-розвантажувальних робіт, пов'язаних з міжнародним перевезенням, тому що саме у цьому питанні виникають найбільші розбіжності в його тлумаченні контрагентами через розходження в комерційній практиці й звичаях роботи портів і транспортних вузлів обробки вантажів.

Ще одним важливим питанням, пов'язаним з доставкою, є узгодження виду договору, яким згодом повинно бути оформлене перевезення, що необхідно з низки причин. Насамперед, це пов'язане з тим, що багато транспортних умов контракту купівлі-продажу повинні бути скоординовані з положеннями договору перевезення, особливо при чартерних перевезеннях. У контракті, як правило, містяться положення про те, що транспортні документи повинні бути «чистими», тому що будь-яка вказівка про недоліки товару не допускається загальноприйнятим порядком його оплати.

Не менш важливим є пророблення при доставці норм навантаження-вивантаження товару й час, призначений за договором купівлі-продажу на виконання вантажних операцій. У випадку, якщо продавець (за умовою FOB) або покупець (базис CIF) не забезпечують виконання норм вантажних робіт, зазначених у контракті, то на них може бути накладено іншою стороною зобов'язання по відшкодуванню виниклих додаткових витрат у вигляді штрафу за перевищення сталого часу, виплачуваного покупцем продавцеві (демередж). За дострокове закінчення робіт виплачується винагорода.

Здійснення доставки передбачає також розгляд порядку розміщення вантажу на транспортному засобі, транспортне упакування й маркування.

Під транспортним маркуванням розуміється розмітка на пакуванні кожного вантажного місця – умовна позначка, що містить дані, необхідні для належного перевезення вантажу й здачі його одержувачеві. Зміст маркування визначається за згодою сторін на основі правил перевезення вантажів на різних видах транспорту й з урахуванням властивостей самого товару.

Сьогодні в Україні нормативи якості визначаються транспортом, виходячи з його можливостей, і вони не враховують багатьох вимог споживачів. У процесі виконання контрактних зобов'язань щодо поставки товарів сторони вступають у договірні відносини як із транспортними організаціями у своїх країнах, так і за кордоном. Насамперед, мова йде про перевезення вантажів від виробників до вихідних пунктів у своїй країні. Тут використовується головним чином залізничний, автомобільний, річковий транспорт. А далі підключається міжнародний транспорт, де головну роль відіграють морський і автомобільний. Міжнародні залізничні перевезення здійснюються на підставі двосторонніх і багатосторонніх угод, які укладають відповідні органи держав-учасників, за єдиним транспортним документом – міжнародною накладною, що є договором перевезення. Західноєвропейські країни координують діяльність залізниць на основі договірної угоди КОТІФ [2]. У залізничному сполученні із цими країнами залізниці СНД аналогічних міжнародних угод не мають. Східноєвропейські країни мають свою угоду про пряме залізничне сполучення СМГС, у якому беруть участь також країни Азії (Китай, Корея, Монголія, В'єтнам) [3]. У 1991 році з угоди вийшли європейські країни, але форма накладної при відправленні вантажів з території й на територію країн колишнього СРСР збереглася. Доставка вантажів у західні країни й назад здійснюється з переоформленням договору перевезення на вихідних прикордонних станціях залізниць інших країн, які є учасниками СМГС і КОТІФ. Відповідно до Міжнародного транзитного тарифу (МТК) перевезення вантажів країн СНД оформляється перевізними документами СМГС до вихідної прикордонної станції останньої транзитної дороги, що бере участь у СМГС [4]. СМГС встановлює порядок прийому вантажів до перевезення й видачі їх одержувачеві, укладання договору перевезення, комерційних реквізитів залізничної накладної, строки доставки вантажів, правила перевезення вантажів на особливих умовах (довгомірні, великовагові, небезпечні, хімічні, швидкопсувні, живність).

Транспортування вантажів повітряним шляхом регулюється законодавчими актами про авіаперевезення. Перевезення товарів оформляється авіаційно-вантажною накладною, що виписується відправником вантажу й підтверджує наявність договору між відправником вантажу й перевізником про перевезення вантажу по авіалініях перевізника. Вона не є товаросупроводжувальним документом, видається в трьох справжніх екземплярах і вручається перевізникові разом з товаром.

При перевезеннях морським транспортом укладаються договори відповідно до вказівок, викладених у нормативних документах, – Кодексі торговельного мореплавання (КТМ), уставах [5]. Основний зміст договору морського перевезення вантажів відповідно до КТМ полягає в тому, що перевізник (фрахтівник) зобов'язується прийняти від відправника вантажу (фрахтувальника) вантаж, доставити його цілим у передбачене договором місце призначення й там здати фрахтувальникові або за його вказівкою іншому одержувачеві вантажу, а відправник вантажу зобов'язується в погоджений термін надати передбачений договором вантаж для навантаження його на судно, сплатити обумовлену провізну плату (тариф, фрахт) і прийняти вантаж від судна в пункті призначення [6].

Труднощі транспортного обслуговування істотно полегшують посередницькі, транспортно-експедиторські фірми й організації. Вони допомагають стежити за розвитком видів і форм транспортних послуг. У своїй практичній діяльності з доставки вантажів відповідно до прийнятих зобов'язань контракту купівлі-продажу доцільно користуватися послугами досвідчених міжнародних експедиторів зовнішньоторговельних вантажів. При проведенні транспортних операцій сторони вступають у договірно-правові відносини. Після завершення перевезення можуть виникати різні суперечливі ситуації. При цьому порушники повинні нести відповідальність, у тому числі й матеріальну. У цьому випадку до перевізника повинні бути висунуті претензії [7]. Порядок їхнього висунування й розгляду регулюється у встановленому порядку

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, сьогодні в Україні нормативи якості визначаються транспортом і не враховують багатьох вимог споживачів його послуг. Отже, комплексне підвищення привабливості транспортних коридорів для транзитного руху, удосконалювання послуг потрібно здійснювати за такими критеріями, як точність, надійність і швидкість транспортування. Оскільки із правовим забезпеченням експорту транспортних послуг на транспорті виникають серйозні проблеми, необхідне створення системи забезпечення безпеки й універсальності руху, метою якою повинна бути розробка й удосконалювання норм міжнародного права в області перевезень. Загалом регламент здійснення вантажних перевезень удосконалюється рік у рік, убираючи в себе всі нові тенденції й одержуючи своє оформлення в укладанні угод, договорів, різних конвенцій і т.п. Україні варто було б не втратити можливості для розширення

своїх прав у цій сфері, активно беручи участь у міжнародній правочинній діяльності, що стосується вантажних перевезень.

Список літератури

1. Кожевников, Ю. Н. Железнодорожные грузовые тарифы: конкурентность с другими видами транспорта [Текст] / Ю. Н. Кожевников // Железнодорожный транспорт. – 1997. – №2. – С. 39-59.
2. Соглашение о международных железнодорожных перевозках (COTIF) 1980 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : //logisticstime.com.
3. Соглашение о международном железнодорожном грузовом сообщении (СМГС) (вступило в силу 1.10.51 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : //logisticstime.com.
4. Международная конвенция по перевозке грузов по железным дорогам (МГК) 1890 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : //logisticstime.com.
5. Конвенция ЦИМ «Единые правовые предписания для договора о международных перевозках грузов железнодорожным транспортом» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : //logisticstime.com.
6. Забелин, В. Г. Фрахтовые операции во внешней торговле [Текст] : учеб. пособие / В. Г. Забелин. – М., 2000, 256 с.
7. Ленчевский, И. Ю. Основы внешнеэкономической деятельности [Текст] / И. Ю. Ленчевский. – М: Юнити, 1995.-345 с.
8. Язлюк, Б. О. Застосування диверсифікації при реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства / Б. О. Язлюк // Наука молода. – Тернопіль: Економічна думка, Вип. 14. 2010. – С. 198-202.

References

1. Kozhevnikov, Y. N. (1997). Rail freight tariffs are competitive with other modes of transport. *Railway transport*, 2, 39-59.
2. Agreement on the International Carriage by Rail (COTIF). (1980). Retrieved from: *logisticstime.com*.
3. Agreement on International Goods Transport by Rail (SMGS) (1951). Retrieved from: *logisticstime.com*.
4. International Convention on the Carriage of Goods by Rail (CIM) (1890). Retrieved from: *logisticstime.com*
5. Convention CIM "Uniform Rules for the Contract for International Carriage of Goods by Rail". (n.d.). Retrieved from: *logisticstime.com*.
6. Zabelin, V. H. (2000). *Freight operations in foreign trade*. Moscow.
7. Lenchevsky, I. Y. (1995). *Fundamentals of foreign economic activity*. Moscow : Yuniti.
8. Yazliuk, B. O. (2010). Zastosuvannia dyversyfikatsii pry realizatsii investytsiino-innovatsiinoi stratehii pidpriemstva. *Nauka moloda*, 14, 198-202.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2015 р.

Михайло Михайлович КСЕНОФОНТОВ

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
заступник завідувача відділу проблем галузевого і територіального управління,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

**ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В
КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ**

Ксенофонтов, М. М. Особливості реформування місцевого самоврядування в Україні в контексті децентралізації влади [Текст] / Михайло Михайлович Ксенофонтов // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 38-44. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є особливості реформування місцевого самоврядування в Україні в контексті децентралізації влади. Мета роботи полягає у характеристиці повноважень, які отримує система самоврядування в процесі децентралізації влади та механізмів забезпечення зазначеного реформування. Використано наступні методи: метод аналізу і синтезу, аналогій, експертний метод, метод функціонального аналізу. Результатом статті є розкриття особливостей функціонування публічного сектору, специфіки реформування місцевого самоврядування в процесі децентралізації влади з описом протиріч реформування, груп конфліктів компетенції, характеристикою розподілу повноважень у системі самоврядування за рівнями адміністративно-територіального устрою України. Результати можуть бути використані при впорядкуванні діяльності органів місцевого самоврядування різних рівнів управління.

Ключові слова: *місцеве самоврядування; децентралізація; реформування; розподіл повноважень; рівні адміністративно-територіального устрою; ефективність.*

Mykhaylo Mykhaylovych KSENOFONTOV

PhD in Economics,
Senior Research Fellow,
Deputy Head,
Department of Problems of Branch and Territorial Governance,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"

**PECULIARITIES OF REFORMING OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE IN THE
CONTEXT OF DECENTRALIZATION OF AUTHORITIES**

Abstract

The subject of the article is study the peculiarities of reforming of local self-government in Ukraine in the context of decentralization of authorities. The aim of the article is to characterize the powers, that obtained the system of self-government in the process of decentralization of authorities and mechanisms of ensuring of the reforming. The following methods have been used in the article: method of analysis and synthesys, method of analogies, expert methods, methods of functional analysis. The main result of the article is the disclosure of peculiarities of functioning of public sector, the specificity of reforming of local self-government in the process of decentralization of power with discription of contradictions of reforming, groups of conflicts of competence, character of distribution of authorities in the system of self-government by the levels of administrative and territorial structure of Ukraine. The results can be used for adjustment of activity of authorities of local self-government of different levels of governance.

Keywords: *local self-government; decentralization; reforming; distribution of authorities; levels of administrative and territorial structure; effectiveness.*

JEL classification: H70, H77

Вступ

Дієві структурні реформи в економіці України може відбутися за умови гармонізації цілей, пріоритетів реформи та порядку її реалізації. При цьому її результативність залежить від ступеня узгодження цієї реформи з реформою територіальної організації влади та місцевого самоврядування.

Розгляд питань ефективності функціонування інституту місцевого самоврядування повинен ґрунтуватись на врахуванні відмінностей використання ресурсів суспільного доступу та характеру діяльності бізнес-структур у ринковому середовищі. Насамперед слід наголосити на відмінності спрямованості цілей. На ринку власники суб'єктів підприємництва визначають цілі, які можуть полягати в збільшенні рівня прибутковості, зростанні рівня капіталізації бізнесу тощо. У процесі досягнення визначених бізнес-цілей ступінь задоволеності споживача виступає як інструмент реалізації поставлених цілей. У некомерційному секторі однією з головних цілей є саме задоволення потреб споживача шляхом надання якісних послуг.

В Україні проблема підвищення дієвості місцевого самоврядування набуває все більшої актуальності, що значною мірою обумовлено потребою активізації ініціативи на місцевому рівні у вирішенні власних проблем на основі використання відповідних повноважень.

Економіка і суспільство є складними багатофункціональними системами. Місцеве самоврядування є складовою частиною економіки та суспільства, яку можна розглядати з різних аспектів. Повністю виправданим є розгляд системи самоврядування як окремого інституту суспільства з відповідним запровадженням положень інституційної теорії до встановлення закономірностей його функціонування. Інституційний підхід до розгляду закономірностей місцевого розвитку відображений у працях таких представників інституціоналізму, як Дуглас Норт (Douglass C. North) [1], Мансур Олсон (Mancur Olson) [2], Еліно́р Остро́м (Elinor Ostrom) [3], Гарольд Демсе́ц (Harold Demsetz) [4] та інших. Окремі питання місцевого розвитку розглядались відносно наукового підходу просторової теорії та її представників Й. Тюне́на (Johann Heinrich von Thünen) [5], А. Ве́бера (Alfred Weber) [6] та інших. Питання місцевого розвитку є складовою розвитку національних економік. Вони знаходили відображення в неокласичному напрямі, зокрема в працях Р. Солоу (Robert Merton Solow) [7] та інших.

Різні галузі розташовані на різних частинах території різних країн. У процесі свого функціонування ними здійснюється витрата ресурсів для виробництва продукції. Відносно зазначеного корисним є запровадження положень теорії граничної продуктивності, зокрема Дж. Б. Кларка (John Bates Clark) [8] та інших для встановлення закономірностей та тенденцій розвитку окремих галузей. Території є просторовою основою економічного зростання, відповідно до чого важливим є врахування положень теорії точок зростання М. Портера (Michael Eugene Porter) [9], Г. Річардсона (Harry W. Richardson) [10] та інших для дослідження питань регіонального та територіального розвитку. Проте подальшого дослідження потребують питання підвищення ефективності місцевого самоврядування.

Мета та завдання статті

Мета статті полягає у характеристиці повноважень, які отримує система самоврядування в процесі децентралізації влади та механізмів забезпечення зазначеного реформування.

Завдання статті:

- розкриття особливостей функціонування публічного сектору економіки;
- опис специфіки реформування місцевого самоврядування в процесі децентралізації влади з описом протиріч реформування, груп конфліктів компетенції,
- характеристика порядку розподілу повноважень у системі самоврядування за рівнями адміністративно-територіального устрою України.

Виклад основних результатів дослідження

Децентралізація становить собою процес передачі частини функцій від центральної влади на місця територіальним громадам, тобто відбувається процес розширення повноважень органів місцевого самоврядування при одночасному їх звуженні у державних центральних органів виконавчої влади.

Децентралізація сприяє поглибленню демократії на місцях, оскільки місцевим та регіональним органам влади надаються повноваження та відповідно матеріальна база для вирішення проблем. Децентралізація зміщує центр прийняття рішень у бік безпосереднього виникнення проблем. Умовою підвищення ефективності здійснення децентралізації є громадська підзвітність, що є основою впливу громадян на місцях на рішення, які приймаються місцевими органами влади.

Водночас слід окреслити особливості функціонування публічного сектору, серед яких можна назвати такі:

- публічні послуги надаються органами місцевого самоврядування безпосередньо або через організовані ними сервісні структури;

-
- споживачем суспільних послуг є все населення підлеглої органу місцевого самоврядування території;
 - цільова спрямованість органів місцевого самоврядування на задоволення потреб споживачів суспільних послуг;
 - наявність потреби в стандартизації якості надання суспільних послуг;
 - наявність обмеженої конкуренції у сфері надання суспільних послуг;
 - наявність неринкового контролю з боку населення за процесом надання суспільних послуг на місцевому рівні;
 - інформаційна асиметрія щодо впливу факторів зовнішнього середовища на процес та якість надання суспільних послуг між різними органами самоврядування.

Закон України «Про місцеве самоврядування» [11] є базовим з регулювання розвитку системи самоврядування. Цей закон прийнятий з урахуванням «Європейської хартії місцевого самоврядування» [12].

У процесі розвитку місцевого самоврядування важливим є усунення існуючих протиріч між:

- публічним недержавним характером діяльності органів місцевого самоврядування та фактичним виконанням ними переважно державних соціальних та інших функцій перед своїми мешканцями;
- найбільшою наближеністю органів місцевого самоврядування до населення серед наявних державних та недержавних органів та обмеженням рівнем їх співпраці з населенням і фактичною відсутністю органів самоврядування та їх представництв на первинному рівні міських та сільських поселень – на рівні вулиць, мікрорайонів тощо;
- необхідністю володіння сучасними методами та інструментами управління та обробки інформації при наданні публічних послуг та наявним дефіцитом висококваліфікованих управлінських кадрів у системі самоврядування.

Без вирішення зазначених та інших протиріч важко вести мову про реформування системи надання суспільних послуг, ефективно здійснення якої може бути забезпечено на основі розмежування владних повноважень за рівнями управління, розвиток форм прямого народовладдя та наближення органів місцевого самоврядування до населення, зниження адміністративних бар'єрів стандартизацією якості суспільних послуг та підвищенням рівня їх доступності.

Вагомим фактором підвищення дієвості функціонування інституту місцевого самоврядування та управління суспільним розвитком у державі є удосконалення системи територіальної організації влади. Диспропорційність адміністративно-територіального устрою обумовлюється: «відсутністю цілісної території адміністративно-територіальної одиниці базового рівня, перебування територіальної громади села, селища, міста у складі іншої територіальної громади або на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, територіальної громади району в місті» [13].

Це призводить до виникнення двох груп конфліктів компетенції:

- між різними органами місцевого самоврядування;
- між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на місцях.

Обґрунтування функцій органів місцевого самоврядування повинно здійснюватись безпосередньо із здійсненням економічної реформи та реформи управління. З огляду на зазначене важливим є узагальнення теоретичних підходів щодо розвитку місцевих співтовариств та забезпечення дієвості органів місцевого самоврядування. Так Соколова Л. Г. зазначає про тенденцію наближення держави та органів місцевого самоврядування до населення в низці європейських держав. Відображенням цього стало прийняття в них Хартій користувачів послуг. Так, наприклад, у Франції «Хартію про надання державних послуг» було прийнято у 1992 р., у Бельгії – в 1993 р., у Фінляндії – в 1995 р. Принципами надання послуг у Фінляндії визнані наступні: піклування про клієнта, гнучкість щодо надання послуг, забезпечення належного рівня якості послуг тощо [14].

Загалом підвищення дієвості місцевого самоврядування в поточних умовах може бути досягнуто на основі запровадження механізмів: зміцнення фінансово-ресурсної бази, розширення участі громадськості, державної підтримки та обмеження впливу на виконавчу вертикаль [13].

Реформа системи управління в Україні здійснюється на засадах децентралізації та субсидіарності. Відносно місцевого самоврядування акцентом реформування є надання реальних повноважень на найбільш наближений до населення рівень управління, представлений органами місцевого самоврядування. Ефективність управління обумовлюється рівнем повноважень та фінансовими механізмами виконання повноважень. Особливості реалізації повноважень викладені у Європейській хартії місцевого самоврядування [12], серед положень якої можна виокремити наступні: як «право і спроможність органів місцевого самоврядування ... здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ» (ст. 3.1); як їх характеристики щодо реалізації їх публічних повноважень у найтіснішому контакті з громадянином (ст. 4.3); відносно їх права розпорядження власними

фінансовими ресурсами в межах наданих ним повноважень (ст. 9.1); їх обумовленого права щодо формування власної частини фінансових ресурсів за рахунок місцевих податків та зборів (ст. 9.3).

Одним з предметів вивчення Е.Остром [15] було визначення особливостей використання колективними користувачами в територіальних межах місцевих громад ресурсів загального доступу. Результати її досліджень довели кращу спроможність населення через самоорганізацію управляти наявними ресурсами і про більш ефективне їх використання, ніж об'єкти, які знаходяться у власності або у використанні держави чи приватних осіб.

Така спроможність населення обумовлюється реальним знанням специфіки протікання господарських процесів щодо використання ресурсів суспільного доступу на місцевому рівні, у тому числі і через отримання інформації з характеристики особливостей їх використання, що є більш складним для державних органів або ринкових структур.

Е. Остром доводить, що більш ефективно використовувати ресурси загального доступу можуть ті, хто безпосередньо ними користується, тобто в сучасних умовах вони є найбільш ефективними суб'єктами господарювання в економіці. Виходячи з такого висновку, як пріоритет розвитку світової економіки, вона бачить розвиток різноманітних малих колективних спільнот [15].

Е. Маркравт розрізняє економічний та політичний аспекти ефективності надання суспільних послуг. Так критеріями оцінки ефективності суспільних послуг за економічним підходом будуть: доступність, якість і стійкість їх надання. Критеріями політичного підходу виступатимуть рівень задоволеності населення діями влади за результатами отриманих послуг [16, с. 5-6].

Розподіл повноважень за рівнями адміністративно-територіального устрою в Україні відображено в таблиці 1.

На кожному адміністративно-територіальному рівні держави діє вертикаль органів виконавчої влади. На базовому рівні у формі представництв або представників структурних підрозділів, на районному – у формі райдержадміністрацій та територіальних органів центральних органів виконавчої влади, на обласному – у формі облдержадміністрацій, Київської та Севастопольської міськдержадміністрацій та територіальних органів центральних органів виконавчої влади. При цьому загалом змінюється статус місцевих держадміністрацій «з органів загальної компетенції на контрольно-наглядові органи у системі виконавчої влади з функцією координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади на відповідній території» [13]. Також за структурними підрозділами територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні залишаються повноваження з: санітарно-епідеміологічного захисту; соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг); казначейського обслуговування; реєстрації актів цивільного стану [13] (табл. 1).

У процесі реформування держава передає повноваження на той рівень місцевого самоврядування, на якому більш доцільно їх здійснювати з урахуванням кадрового, фінансового, інфраструктурного потенціалу та наявних ресурсів.

Багато країн стикались із ситуацією протягом свого розвитку, коли центральний уряд не забезпечував рівномірності у наданні публічних послуг по території країни. Частими були випадки кращого надання публічних послуг мешканцям великих міст, у той час, як у віддалених сільських населених пунктах люди взагалі мали ускладнений доступ до послуг через різні причини, в тому числі і через відсутність представництв установ центральних органів влади або місцевого самоврядування. Для виправлення ситуації по зазначених випадках необхідно створити представницькі органи в усіх населених пунктах на місцях та налагодити тісний їх взаємозв'язок між собою. Для забезпечення рівномірного обслуговування населення по всіх країнах необхідно на основі децентралізації забезпечити доступ усіх органів місцевого самоврядування до фінансових ресурсів. Проста передача фінансів не виправить ситуацію. У деяких країнах наслідком здійснення децентралізації стало утворення декількох тисяч дрібних органів місцевого самоврядування і виникнення проблеми забезпечення їх компетентної діяльності. У цьому відношенні ефективне виконання збільшених повноважень може бути забезпечене за рахунок заходів з підвищення кваліфікаційного рівня керівного складу органів місцевого самоврядування.

Децентралізація не є універсальним для всіх країн способом розв'язання проблем розвитку економіки та якості надання суспільних послуг. Її можливості обмежені історичними, культурними, правовими, фінансовими, економічними особливостями розвитку різних країн та ментальності населення. Налагодження балансу сил і функцій між різними гілками влади становить собою складне адміністративне, політичне, економічне та соціальне завдання. Передача реальних функцій та повноважень на місця потребує підвищення рівня готовності представників органів місцевого самоврядування до надання якісних публічних послуг у нових умовах. Від держави також вимагається проведення відповідних змін по виконавчій вертикалі влади. Урахування зазначеної трансформації

пов'язано зі зміною функціональної спрямованості роботи з виконання функцій загального спрямування на контрольно-інспекційні функції.

Таблиця 1. Розподіл повноважень системи самоврядування за рівнями адміністративно-територіального устрою України

Рівень	Адміністративно-територіальна одиниця	Органи місцевого самоврядування	Повноваження
базовий	громади	сільська, селищна, міська ради та їх виконавчі органи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Місцевий економічний розвиток (залучення інвестицій, розвиток підприємництва); 2. Розвиток місцевої інфраструктури, зокрема доріг, мереж водо-, тепло-, газо-, електропостачання і водовідведення, інформаційних мереж, об'єктів соціального та культурного призначення; 3. Планування розвитку території громади; 4. Вирішення питань забудови території; 5. Благоустрою території; 6. Надання житлово-комунальних послуг; 7. Організації пасажирських перевезень на території громади; 8. Утримання вулиць і доріг у населених пунктах; 9. Громадської безпеки; 10. Гасіння пожеж; 11. Управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти; 12. Надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хвороб; 13. Розвитку культури та фізичної культури; 14. Надання соціальної допомоги через територіальні центри; 15. Надання адміністративних послуг через центри надання таких послуг
районний	райони	районні ради та їх виконавчі органи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю; 2. Надання медичних послуг вторинного рівня.
регіональний	АР Крим, області, м. Київ і Севастополь	Рада міністрів АРК, обласні ради та їх виконавчі органи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Регіональний розвиток; 2. Охорона довкілля; 3. Розвиток обласної інфраструктури, насамперед обласних автомобільних доріг, мережі міжрайонних та міжобласних маршрутів транспорту загального користування; 4. Професійно-технічна освіта; 5. Надання високоспеціалізованої медичної допомоги; 6. Розвиток культури, спорту, туризму.

**Укладено автором за [13].*

Висновки та перспективи подальших розвідок

Виклад особливостей реформування місцевого самоврядування в Україні в контексті децентралізації влади ґрунтується на характеристиці децентралізації й специфіки місцевого самоврядування та функціонування публічного сектору економіки.

Наголошено на важливості врахування протиріч, груп конфліктів компетенції в процесі реформування. Структурно викладено розподіл повноважень у системі самоврядування за рівнями адміністративно-територіального устрою України.

Перспективи подальших досліджень полягають в уточненні розподілу повноважень між державною вертикаллю влади та вертикаллю місцевого самоврядування.

Список літератури

1. Норт, Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки [Текст] / Д. Норт ; пер. с англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
2. Олсон, М. Логика коллективных действий: Общественные блага и теория групп [Текст] / М. Олсон ; пер. с англ. – М. : Фонд Экономической Инициативы, 1995. – 165 с.
3. Остром, Э. Управляя общим : эволюция институтов коллективной деятельности [Текст] / Э. Остром ; пер. с англ. – М. : ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 447 с.
4. Demsetz, H. Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy [Text] / H. Demsetz // The Journal of Law and Economics. – Vol. 16, № 1 (Apr., 1973). – P. 1-9.
5. Блауг, М. Теорія граничної продуктивності Тюнена. Економічна теорія в ретроспективі [Текст] / М. Блауг ; пер. с англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2001. – С. 294–296.
6. Блауг, М. Теорія розміщення промислових підприємств Вебера. Економічна теорія в ретроспективі [Текст] / М. Блауг ; пер. с англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2001. – С. 554–556.
7. Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth [Text] // The Quarterly Journal of Economics. – 1956. – Vol. 70. – № 1 (Feb.). – P. 65–94.
8. Clark, J. B. The Distribution of wealth. A theory of wages, interest and profits [Text] / J. B. Clark. – London : Macmillan, 1908. – 445 p.
9. Портер, М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость [Текст] / М. Портер ; пер. с англ. Е. Калининой. – [2-е изд.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 715 с.
10. Richardson, H. W. Regional Growth Theory [Текст] / H. W. Richardson. – London, Macmillan. VIII, 1973. – 264 p.
11. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування [Електронний ресурс]: закон України № 452/97-ВР від 15.07.1997 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. № 333-р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Соколова, Л. Г. Эффективность государственного и муниципального управления [Электронный ресурс] / Л. Г. Соколова. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-gosudarstvennogo-i-munitsipalnogo-upravleniya>.
15. Остром, Э. Управляя общим : эволюция институтов коллективной деятельности [Текст] / Э. Остром ; пер. с англ. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 447 с.
16. Маркварт, Э. Хозяйственная деятельность муниципальных образований [Текст] / Э. Маркварт. – Пермь : Пермский институт муниципального управления, 2010. – 168 с.

References

1. Nort, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky*. Kyiv : Osnovy.
2. Olson, M. (1995). *Logika kollektivnykh dejstvii: Obshhestvennye blaga i teoriia grupp*. Moscow : Fond Jekonomicheskoi Inicijativy.
3. Ostrom, J. (2010). *Upravljaja obshhim : jevoljucija institutov kollektivnoj dejatel'nosti*. Moscow : Mysl'.
4. Demsetz, H. (1973). *Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy*. *The Journal of Law and Economics*, 16 (1), 1-9.
5. Blauh, M. (2001). *Teoriia hranychnoi produktyvnosti Tiunena. Ekonomichna teoriia v retrospektyvi*. Kyiv : Osnovy.
6. Blauh, M. (2001). *Teoriia rozmishchennia promyslovykh pidpriemstv Vebera. Ekonomichna teoriia v retrospektyvi*. Kyiv : Osnovy.
7. Solow, R. M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. *The Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), 65–94.
8. Clark, J. B. (1908). *The Distribution of wealth. A theory of wages, interest and profits*. London : Macmillan.
9. Porter, M. (2008). *Konkurentnoe preimushhestvo: kak dostich' vysokogo rezul'tata i obespechit' ego ustojchivost'*. Moscow : Al'pina Biznes Buks.
10. Richardson, H. W. (1973). *Regional Growth Theory*. London, Macmillan.
11. *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: zakon Ukrainy # 280/97-VR vid 21.05.1997 r. (1997)*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. *Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii mistsevoho samovriaduvannia: zakon Ukrainy # 452/97-VR vid 15.07.1997 r. (1997)*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>.

-
13. *Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Elektronnyi resurs] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1.04.2014 r. # 333-r. (2014). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>.*
 14. *Sokolova, L. G. (n.d.). Jefferektivnost' gosudarstvennogo i municipal'nogo upravlenija. Retrieved from: <http://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-gosudarstvennogo-i-munitsipalnogo-upravleniya>.*
 15. *Ostrom, Je. (2010). Upravljaja obshhim : jevoljucija institutov kollektivnoj dejatel'nosti. Moscow : Mysl'.*
 16. *Markvart, Je. (2010). Hozjajstvennaja dejatel'nost' municipal'nyh obrazovanij. Perm' : Permskij institut municipal'nogo upravlenija.*

Стаття надійшла до редакції 21.02.2015 р.

Людмила Олександрівна ЛАЗУТІНА

молодший науковий співробітник,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

**СКЛАДОВІ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СЕЛА**

Лазутіна, Л. О. Складові моделі фінансового забезпечення соціальної сфери села [Текст] / Людмила Олександрівна Лазутіна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 45-51. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є огляд наукових складових моделі фінансового забезпечення соціальної сфери сільських територій. Мета статті – систематизувати та обґрунтувати складові моделі фінансового забезпечення соціальної сфери села. У роботі застосовано метод аналогій, експертний метод, аналізу і синтезу, метод порівняльного описування. Результатом статті є детальний аналіз сучасних наукових підходів до стратегії розвитку сільських територій та їх моделей, систематизація у єдиному вимірі та пропозиції щодо поліпшення складових моделі розвитку фінансового забезпечення соціальної сфери села. Результати можуть бути використані при формуванні бюджетів сільських територій в умовах адмінреформи.

Ключові слова: модель розвитку; соціальна сфера села; місцеві бюджети; фінансове забезпечення; самофінансування.

Lyudmyla Oleksandrivna LAZUTINA

Junior Research Fellow,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"

**COMPONENTS OF THE MODEL OF FINANCIAL ENSURING OF
THE SOCIAL VILLAGE SPHERE**

Abstract

The subject of the article is the review of the scientific components of the model of financial providing of social sphere of rural areas. The purpose of the article can be determined as the systematization and substantiation of the main elements of financial models of ensuring of social village sphere. The following methods have been used in the research: a method of analogies, the expert method, method of analysis and synthesis, comparative method of description. A detailed analysis of existing scientific approaches to rural development strategies and its models, the systematization in a single dimension and the suggestions for improvement the component model of the financial provision of the village social sphere are the main results of the article. These results can be used in the process of the formation of rural areas budgets in terms of administrative reform.

Keywords: model of development; social village sphere; local budgets; financial ensuring; self-financing.

JEL classification: H7

Вступ

Для розвитку фінансового забезпечення необхідно пов'язати систему його складових у певну ієрархію, визначити механізм та інструментарій досягнення цілей. Головним завданням є поліпшення соціальної сфери села та добробуту населення, а фінансові ресурси при цьому виступають як важлива складова цього процесу.

Формування фінансових ресурсів, їх джерел та розподілу відбувається не стихійно, а регульовано. На

сучасному етапі розвитку економіки найбільшого резонансу у нормативному регулюванні набули процеси децентралізації, зокрема фіскальної. Тому створення ефективної системи розвитку фінансового забезпечення соціальної сфери села України вимагає створення моделі, де б була здійснена систематизація її складових, не лише функціональна, а й спрямована на розвиток.

Дослідженню питань фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери села присвячено праці В. Борщевського [5], О. Булавка, Ю. Губені, М. Дем'яненко, І. Луїної, М. Маліка, Д. Полозенка, О. Радченко [6], Л. Тулуша [8], А. Чухно [10], С. Юрія та ін. Ученими розкрито стан проблеми, її ізоморфізм, здійснено наукове напрацювання шляхів розвитку.

Зокрема, А. Чухно вказує, що «сьогодні на місцевому рівні системи управління розвитком сільських територій існують серйозні проблеми. В першу чергу це пов'язано з слабкістю, незрілістю інституту місцевого самоврядування в Україні, існуванням значної кількості правових колізій та нечіткістю законодавства в сфері компетенції і повноважень місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відсутністю економічного підґрунтя для їх реалізації, а також слабкістю громадянського суспільства, громадянської активності населення» [10].

Л. Тулушем доведено, що «відсутність послідовності й узгодженості між фіскальною та адміністративною реформами призвела до суттєвого зниження фінансової спроможності бюджетів місцевого самоврядування базового рівня» та «обґрунтовано необхідність поглиблення досліджень у напрямі підвищення рівня наукового обґрунтування фіскальної ефективності місцевого оподаткування в Україні» [9, с 39].

О. Радченко зазначає, що «вдосконалення системи регулювання розвитку сільських територій передбачає здійснити комплексні заходи щодо формування доходів та розподілення бюджетних надходжень. Це не тільки пряма бюджетна підтримка окремих заходів, а комплексна програма розвитку» [6].

На думку дослідника В. Карпенко [3], формування моделі розвитку «це передусім здійснення аналізу сільського соціально-просторового утворення шляхом використання системного підходу до об'єкта дослідження, тобто детальна декомпозиція останнього, яка передбачає його поділ на підсистеми різних порядків задля їх аналізу та наступне їх поєднання для дослідження інтегрованих цілісних характеристик системи». Тому в умовах стрімких змін економічного і соціального векторів потребують подальшого дослідження питання складових моделі розвитку фінансового забезпечення.

Мета та завдання статті

Мета статті – систематизувати та обґрунтувати складові моделі розвитку фінансового забезпечення соціальної сфери села.

Завдання статті – розробити пропозиції щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення сільських територіальних громад України шляхом систематизації складових моделі розвитку сільських територій.

Виклад основних результатів дослідження

Базовою основою розгляду моделі розвитку фінансового забезпечення соціальної сфери села є Концепція розвитку сільських територій [3], у якій зазначено, що існує потреба в комплексному підході до розв'язання проблем розвитку сільських територій, в основу якого закладаються принципи сталого розвитку. Окрім того, одним із напрямів діяльності проекту DESPRO є надання підтримки у розробці стратегій місцевого розвитку за участю асоціацій органів місцевого самоврядування [4].

Класична теорія [7] передбачає виокремлення кількісних критеріїв соціальної моделі, де враховуються збалансовані системи доходів населення, які попереджають високу майнову диференціацію; розвинена система соціального захисту, істотна частка соціальних видатків бюджету на охорону здоров'я і освіту тощо. Водночас особливості моделей соціальних держав визначаються не лише обсягом соціальних видатків, а й їх ефективністю. Про особливості заходів соціальної політики свідчать показники матеріального становища населення та соціально-демографічні індикатори, серед яких тривалість життя, рівень освіти. Крім того, важливі такі характеристики соціального середовища, як участь населення у суспільному житті та його соціальна згуртованість.

Розробка наукової бази моделі розвитку фінансового забезпечення впирається у повноту врахування усього середовища, що впливає на якість фінансового забезпечення та зворотних зв'язків між ними. На думку І. Сторонянської, А. Пелехатого [8], модель розвитку сільських територій у сучасних умовах має розроблятися у світлі людиноцентристських потреб. Такими потребами автори вважають бюджетний федералізм, сталий, поліфункціональний та соціально орієнтований розвиток. При цьому складовими політики розвитку передбачають соціальний, аграрний та екологічний компоненти із притаманними їм складовими. За основним критерієм, а саме – структурою загальних доходів сільських домогосподарств, наведено дані на рис. 1.

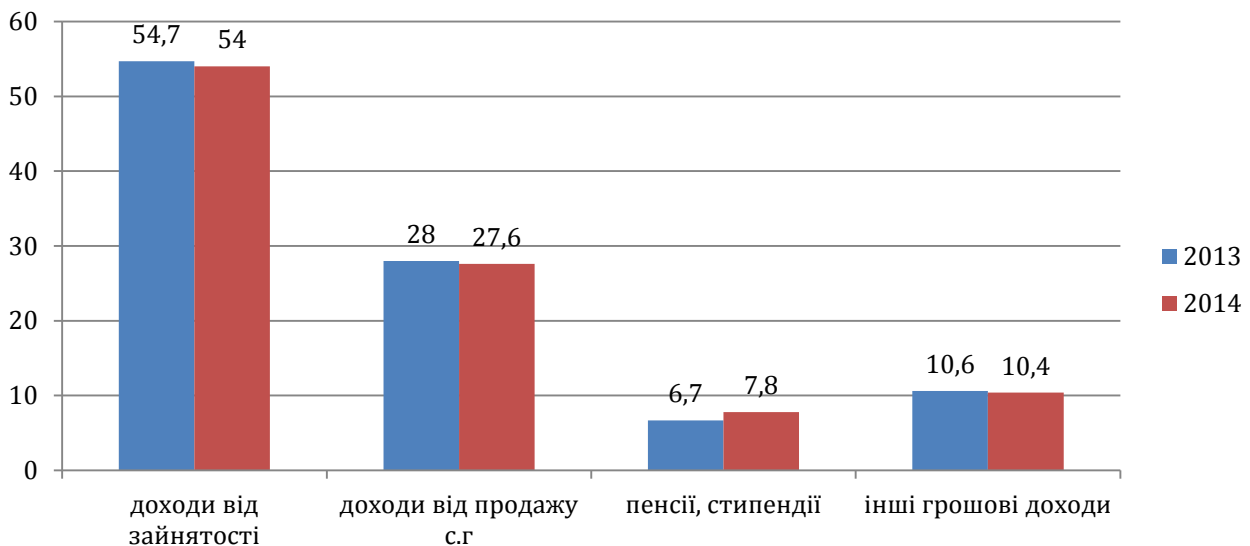

Рис. 1. Структура загальних доходів сільських домогосподарств України у 2013-2014 рр., %

*Стат. збірник «Соціально-економічне становище домогосподарств України» (за відповідний рік) <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Як видно з наведених даних, грошові доходи жителів села складають близько 85 %. З них на оплату праці припадає 37 %, на доходи від підприємницької діяльності – 3 %, продажу с/г продукції – 9 %, пенсії та стипендії займають 30 %, інша грошова допомога – до 5 %. За аналізований період дані майже не змінилися. Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, складає до 10 %.

При розгляді основних етапів формування та впровадження моделі розвитку сільських територіальних громад на таких засадах цими ж авторами [8] виокремлено підходи: аналіз ситуації (оцінка стану сільської території); постановка цілей (пріоритети розвитку сільської громади та основна мета фінансування цього процесу); фінансування програми розвитку (складання плану дій у розрізі критичних питань і головних галузей); моніторинг результатів та оцінка їх відповідності встановленим цілям.

Як зазначає І. Вахович, «сільські території, управління ними можуть мати три варіанти подальшого розвитку: посилення сформованих тенденцій (подальша комерціалізація сільськогосподарського виробництва); посилення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури (здійснення окремих соціально-економічних і екологічних заходів, а також диверсифікація сільської економіки за відсутності реальних механізмів і фінансових джерел їх реалізації); створення умов для розвитку сільських територій, сільських, селищних громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин (розробка і впровадження локальних стратегій розвитку на основі раціонального використання місцевих ресурсів, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства, диверсифікація сільської економіки, сприятливих агроландшафтів» [1, с. 35-36].

На основі цих підходів нами узагальнено модель фінансування розвитку сільських територій за джерелами і напрямками (рис. 2). Наведена модель має наступні блоки: власні та залучені кошти, організаційні умови розвитку, соціальна та природоохоронна сфери. Ми дещо вийшли за межі суто фінансового забезпечення, але зроблено це з метою окреслення меж власне моделі, з огляду на завдання визначення її складових.

Окрім того, вирішальну роль у формуванні наукової платформи моделі має прийнята нещодавно Концепція Державної програми розвитку сільських територій до 2020 року [11], стратегічною метою якої є формування соціально орієнтованої економіки, вирівнювання пропорцій економічного і соціального розвитку сільських територій, зосередженого на інтересах селян – створення у кожному сільському поселенні належних умов праці, відпочинку та проживання, способу життя людей.

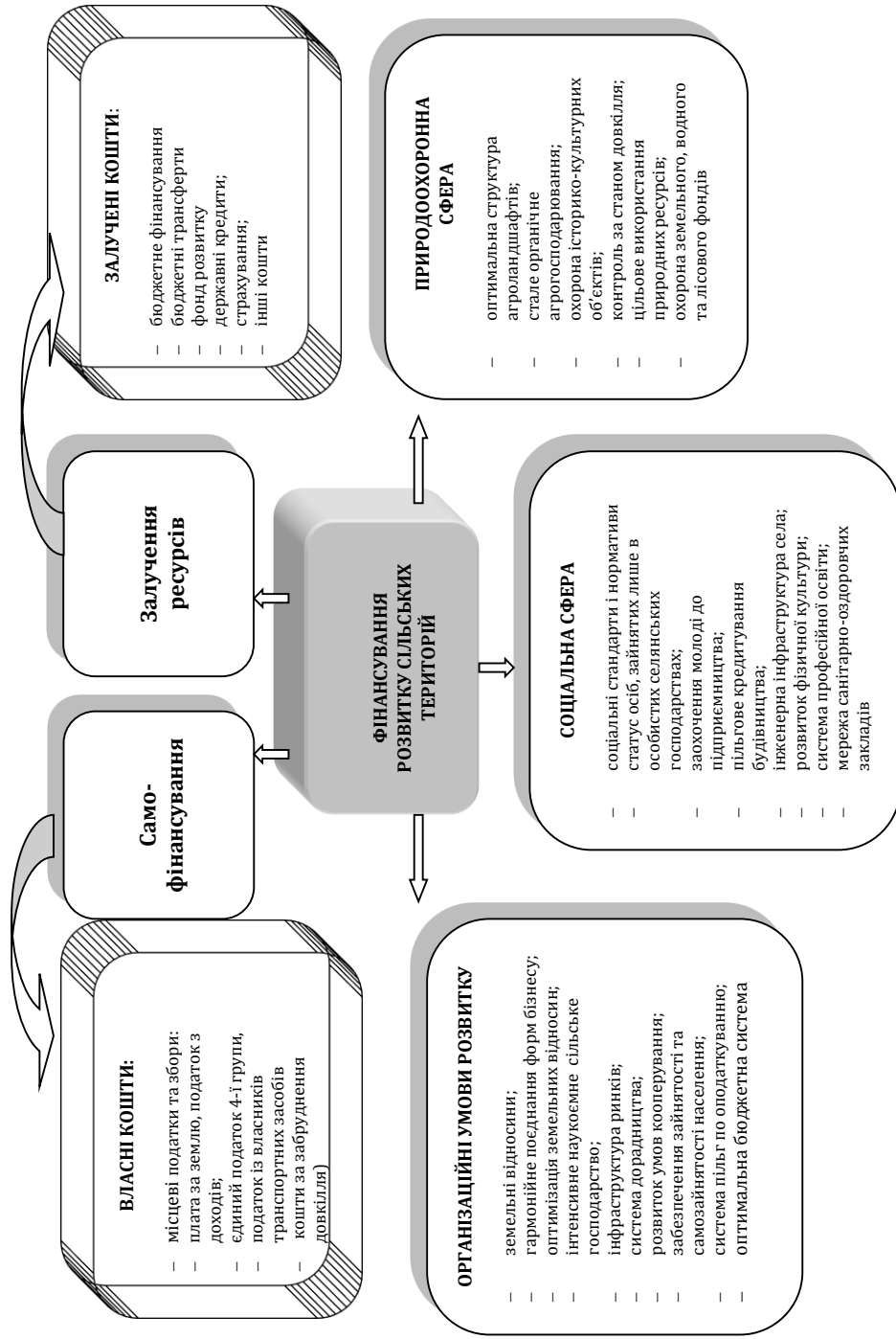

Рис. 2. Модель (джерела і напрямки) фінансування розвитку сільських територій

*Складено автором на основі [1-13].

Науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» у науковій доповіді за 2015 рік на означених принципах опрацьовано наступні завдання (на період 2016 року):

- уведення в дію 172,4 тис. м² загальної площі житла в сільській місцевості;
- розв'язання житлових проблем молодих сімей та одиноких молодих громадян через уведення 70,3 тис. м² загальної площі;
- уведення в дію нових місць у дошкільних закладах, реконструкція, ремонт та утримання в належному стані 9079 діючих дошкільних закладів;
- уведення в дію нових і утримання в належному стані 221 лікарні, 3,8 тис. лікарських амбулаторій та 13,5 тис. фельдшерсько-акушерських пунктів;
- будівництво та введення в дію нових стадіонів, басейнів, спортивних залів та площинних спортивних споруд, капітальний ремонт та реконструкція функціонуючої мережі (6,8 тис.) спортивних споруд на селі;
- будівництво та введення в дію 700 км автомобільних доріг, у т.ч.: 300 км доріг загального користування районного значення та поліпшення 270 км вулиць у сільській поселенській мережі;
- підвищення рівня культурного обслуговування населення, відновлення, капітальний ремонт та утримання функціонуючих закладів культури клубного типу, впровадження в їх діяльність більш сучасних технологій надання послуг сільському населенню;
- створення 11 комунальних підприємств з виробничими базами, введення в дію 1,3 тис. км мережі водопостачання та водовідведення, 60 водонапірних веж, 22 криниць, 1,2 тис. км мереж електропостачання, 0,2 тис. км газопроводів.

Прогнозується, що фінансове забезпечення означених заходів буде складати 16432,4 млн грн, з них 14972,3 млн грн (91 %) з державного бюджету.

Очікується, що впровадження цих концептуальних заходів до 2020 р. дасть змогу забезпечити збільшення кількості робочих місць у сільськогосподарських підприємствах до 1 млн працівників; частки оплати праці в доданій вартості – до 50 %; доходів сільських домогосподарств до рівня не нижче 80 % міських жителів; частки доходів від продажу сільськогосподарської продукції в загальних доходах домогосподарств до 20-30 %; збільшити фінансування розбудови соціальної сфери та підвищити забезпеченість послугами сільського населення на 15-20 % [12].

Що стосується безпосередньо змін у нормативній базі, які знаходять своє втілення у аналізованій моделі, то стан наступний. В умовах децентралізації на фінансування з районних бюджетів та бюджетів міст обласного значення передано всі інші видатки, які здійснювались з сільських бюджетів : дошкільну освіту, клуби та бібліотеки. У 2015 р. передані субвенції на утримання цих закладів, але за відсутності ресурсів у районному бюджеті оптимальним вирішенням цього питання буде фінансування сільським бюджетом з власного ресурсу.

У видатковій частині бюджету села залишились лише захищені статті – це заробітна плата працівників та сплата комунальних послуг, а також благоустрій територій. У зв'язку зі зменшенням податків зменшилися і повноваження у сільських голів та сільських рад як розпорядників бюджетних коштів. Реально сільські території будуть фінансуватись за рахунок субвенцій з районного бюджету.

Встановлено нові нормативи відрахувань податку на доходи фізичних осіб (районів – 60 %, обласні бюджети – 15 %, державний – 25 %); (раніше було – районні – 50 %, обласні 25 – %, сільські – 25 %); зміни до розподілу коштів екологічного податку (загальний фонд) з відрахуванням до державного бюджету 20 %, до сільських бюджетів – 25 %, до обласних бюджетів – 55 % надходжень цього податку;

Вперше для місцевих бюджетів у державному бюджеті передбачено цільові субвенції: медична, освітянська, на підготовку робітничих кадрів, але вони не передбачені для сіл, селищ та міст районного значення.

Особливий інтерес у структурі викликають Фонди розвитку сільських територій. За оцінками дослідників, вони можуть створюватись: на постійній основі – для забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку території, вирішення проблем, що виникають у його життєдіяльності, організації народних свят тощо; на тимчасовій основі (до досягнення визначеної мети) – для фінансування значних проектів розвитку території; у межах однієї сільської території – для забезпечення фінансування її розвитку; міжтериторіальні – для фінансування окремих сфер та напрямів функціонування та розвитку, які не під силу профінансувати самотужки, або ж якщо немає такої потреби.

За дослідженнями А. Чухно, на початковому етапі трансформації системи державного управління розвитком сільських територій переважну частку у фінансуванні розвитку сільських територій займатимуть кошти державного бюджету (близько 50 %), частка ж Фонду розвитку сільської території буде незначною. Проте надалі оптимальною вбачається зміна структури джерел фінансування приблизно в такому розмірі: державний бюджет – 30 %, місцевий бюджет – 45 %, Фонд розвитку сільських територій – 25 % [10].

Таким чином, узагальнюючи розглянуті позиції, маємо наступне. Метою стратегії розвитку фінансування сільських територій є вибір оптимального рівня і раціональної структури фінансових ресурсів з урахуванням специфіки діяльності сільських місцевих бюджетів на регіональному рівні.

Виходячи із поставленої мети за допомогою моделі, мають бути вирішені такі завдання: провести аналіз використання фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери за минулий період; визначити ризики доходної частини місцевих бюджетів, розрахувати прогнозне значення за оптимістичного та песимістичного прогнозів; вибрати оптимальне співвідношення між можливими джерелами фінансування розвитку сільських територій; визначити розмір і структуру його джерел; розробити стратегію фінансування розвитку соціальної сфери сільських територій.

Стратегія фінансування розвитку сільських територій значною мірою залежить від вибору джерел покриття. Виходячи з того, що у теорії фінансового менеджменту [13] виділяємо чотири моделі стратегії фінансування: ідеальну, агресивну, консервативну, компромісну, – вони теж є складовими при виборі необхідного варіанту розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином узагальнено пропозиції щодо поліпшення складових моделі розвитку фінансового забезпечення соціальної сфери села. Основними напрямками удосконалення фінансового механізму забезпечення сільських територіальних громад є підвищення фінансової самодостатності територіальних громад та частки власних ресурсів у доходах бюджетів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, активізація фінансування проєктів соціально-економічного розвитку територій. Розвиток фінансового забезпечення має прямо пов'язуватися із загальною стратегією розвитку та бути орієнтованим на ключові показники, передбачені державними програмами для села.

Перспективами подальших досліджень є детальний аналіз нормативної бази та її орієнтація на кращі зарубіжні моделі. Окрім того, важливим заходом є розробка системи показників ефективності фінансування розвитку соціальної сфери села.

Список літератури

1. Вахович, І. М. Фінансове забезпечення розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / І. М. Вахович, В. Ю. Дорош, М. В. Андріюк // *Економічні науки. Серія : Облік і фінанси.* – 2013. – Вип. 10(5). – С. 31-37. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(5\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(5)_6.pdf).
2. Карпенко, В. В. Особливості застосування системного підходу при дослідженні комплексного розвитку сільських територіальних громад [Текст] / В. В. Карпенко // *Актуальні проблеми державного управління.* – 2010. – № 1 (37).
3. Місцеві стратегії розвитку села [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://despro.org.ua/social-projects/mistsevi-strategiyi-rozvytku-sela>.
4. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
5. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону) : науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш] ; НАН України. Інститут регіональних досліджень ; [наук. ред. В. В. Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.
6. Радченко, О. Д. Формування державної політики бюджетної підтримки сільських територій [Текст] / О. Д. Радченко // *Вісник Львівської комерційної академії.* – 2012. – Вип. №3. – С. 164-168.
7. Скулиш, Ю. І. Моделі фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери [Електронний ресурс] / Ю. І. Скулиш. – Режим доступу : [Npndfi_2008_2_5.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/urn/urn:nbn:uk:2008-2_5.pdf).
8. Сторонянська, І. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад [Текст] : монографія / Ірина Сторонянська, Андрій Пелехатий. – Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долішнього НАН України», 2014. – 190 с.
9. Тулуш, Л. Д. Дохідна база сільських бюджетів в умовах фіскальної децентралізації в Україні [Текст] / Л. Д. Тулуш // *Економіка АПК.* – 2015. – №3 – С. 39-50.
10. Чухно, А. І. Визначення джерел фінансово-економічного забезпечення державного управління розвитком сільських територій в сучасних умовах [Електронний ресурс] / А. І. Чухно. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3897>.
11. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій [Текст] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р.
12. Сайт ННЦ «ІАЕ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iae.org.ua>.
13. Стойко, О. Я. Фінанси [Текст]: навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема; за ред. О. Я. Стойка. – К.: Алерта, 2014. – 432 с.

References

1. Vakhovych, I. M., Dorosh V. Yu. & Andriiuk M. V. (2013). Finansove zabezpechennia rozvytku silskykh terytorii. *Ekonomichni nauky*, 10(5), 31-37. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(5\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(5)_6.pdf).
2. Karpenko, V. V. (2010). Osoblyvosti zastosuvannia systemnoho pidkhodu pry doslidzhenni kompleksnoho rozvytku silskykh terytorialnykh hromad. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia*, 1 (37).
3. Mistsevi stratehii rozvytku sela. (2014). Retrieved from: <http://despro.org.ua/social-projects/mistsevi-strategiyi-rozvytku-sela>.
4. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii. (2015). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
5. Borshchevskyi, V. V., Prytula, Kh. M., Krupin, V. Ye. & Kulish, I. M. (2011). *Problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh terytorii Ukrainy (na prykladi Karpatskoho rehionu)*. Lviv.
6. Radchenko, O. D. (2012). Formuvannia derzhavnoi polityky biudzhetnoi pidtrymky silskykh terytorii. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii*, 3, 164-168.
7. Skulysh, Yu. I. (2008). *Modeli finansovoho zabezpechennia rozvytku sotsialnoi sfery*. Retrieved from: Npdfi_2008_2_5.pdf.
8. Storonianska, I. & Pelekhatyi, A. (2014). *Finansove zabezpechennia rozvytku silskykh terytorialnykh hromad*. Lviv: DU «IRD imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy».
9. Tulush, L. D. (2015). *Dokhidna baza silskykh biudzhektiv v umovakh fiskalnoi detsentralizatsii v Ukraini*. *Ekonomika APK*, 3, 39-50.
10. Chukhno, A. I. (2015). *Vyznachennia dzherel finansovo-ekonomichnoho zabezpechennia derzhavnogo upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii v suchasnykh umovakh*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3897>.
11. *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 veresnia 2015 r. # 995-r.* (2015).
12. *Site NNTs «IAE».* (2015). Retrieved from: <http://www.iae.org.ua>.
13. Stoiko, O. Ya. & Dema, D. I. (2014). *Finansy*. Kyiv: Alerta.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2015 р.

Людмила Олександрівна ЛОМОВСЬКИХ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри виробничого менеджменту та агробізнесу,
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

**НЕОБХІДНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ**

Ломовських, Л. О. Необхідність упровадження маркетингового механізму розвитку інновацій на підприємствах [Текст] / Людмила Олександрівна Ломовських // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 52-54. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті розкрито зміст поняття «маркетинг інновацій» та визначено необхідність упровадження маркетингового механізму розвитку інновацій на підприємствах.

Ключові слова: маркетинг; інновації; маркетинговий механізм; маркетинг інновацій; підприємство.

Lyudmyla Oleksandrivna LOMOVSKYKH

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of industrial management and agribusiness,
Kharkiv National Agrarian University

**THE NECESSITY FOR IMPLEMENTATION OF A MARKETING MECHANISM INNOVATION
DEVELOPMENT IN ENTERPRISES**

Abstract

The article reveals the content of the concept «marketing innovations». The basic principles of the marketing mechanism of innovation development in the enterprises are determined.

Keywords: marketing; innovations; marketing mechanism; marketing of innovations; enterprise.

JEL classification: M11

Вступ

Ефективне впровадження інновацій на підприємствах вимагає розробки теоретико-методичних основ маркетингового механізму їхнього розвитку. Маркетинг інновацій виконує цілу низку функцій. Він визначає та дає оцінку змінам у зовнішньому середовищі, а також попереджує про них; створює передумови отримання конкурентних переваг; дає можливість зниження рівня ризику; допомагає формувати і координувати стратегії; підтримує й обґрунтовує рішення; сприяє зростанню іміджу підприємства, допомагає аналізувати показники розвитку останнього для підвищення ефективності його діяльності. За сучасного стану економіки інновації є основою розвитку держави, галузі і підприємства зокрема. Активізація реалізації інноваційної політики забезпечить зростання показників економічної ефективності виробництва, збереження ресурсів. На думку Н. С. Кубишиної, упровадження та поширення інноваційних розробок значно прискорюються в разі їхньої забезпеченості відповідними організаційно-економічними, маркетинговими та фінансовими інструментами. У зв'язку з цим питання розробки маркетингового механізму розвитку інновацій набуває все більшої актуальності. Вагомий внесок у розвиток сутнісного поняття механізму розвитку інновацій зробили П. Друкер, С. Ілляшенко, І. Калюжний, Н. Краснокутська, Н. Кубишина, Б. Твісс та ін. Незважаючи на наукову значущість робіт зазначених фахівців, питання сутності маркетингового механізму інноваційних розробок, особливостей

його формування досліджені недостатньо та потребують пошуку ефективних рішень щодо впровадження маркетингового механізму розвитку та комерціалізації інноваційних розробок на підприємствах.

Мета статті

Метою дослідження є визначення змісту понять маркетинг інновацій, маркетинговий механізм інновацій та обґрунтування необхідності впровадження маркетингового механізму розвитку інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Під інноваційним маркетингом прийнято розуміти діяльність на ринку нововведень. Така діяльність насамперед спрямована на виявлення та формування попиту з метою максимального задоволення запитів і потреб споживачів. Інноваційний маркетинг може бути заснованим на використанні нових ідей щодо товарів, послуг і технологій, які найкращим чином сприяють досягненню цілей організації та окремих виконавців. Ступінь ефективності впровадження та реалізації інноваційного маркетингу залежить від привабливості ринків, конкурентного середовища, рівня впливу чинників мікросередовища та макросередовища підприємства.

Концепція маркетингу інновацій – це орієнтована на споживача, інтегрована цільова філософія, діяльність якої відповідає інноваційній концепції розвитку підприємства. Інноваційна діяльність є одним з визначальних напрямів розвитку підприємств, яка сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності.

Ефективне впровадження інноваційних розробок з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємства та розвитку національної економіки потребує формування маркетингового механізму впровадження інноваційних розробок, використання якого дозволить не тільки підвищити результативність інноваційної діяльності, а й надасть потужні можливості для підвищення ефективності функціонування підприємств в умовах нестабільного економічного середовища [7].

Як зазначено П. Друкером, підвищення ефективності впровадження інноваційних розробок потребує вдосконалення маркетингового механізму, що дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств в умовах розвитку ринкових процесів.

Механізм становить систему, яка визначає порядок певного виду діяльності, процесу, будь-яких явищ [1]. Дж. Грейсон, К. О'Делл розглядають механізм як систему і зазначають, що управління є процесом, а система управління – механізмом, який забезпечує цей процес [42].

Маркетинговий механізм підприємства – система цілісної сукупності інструментів маркетингу, призначених для здійснення закономірного управлінського процесу, що постійно перебуває в стані адаптації до ринкових умов господарювання, які диктує зовнішнє середовище. Ця система визначає процес формування, організації, реалізації та контролю маркетингової діяльності. Маркетинговий механізм підприємства спрямований на підвищення результативності його роботи, його ринкової стійкості, максимальне задоволення запитів суспільства та забезпечення системності, координованості, гнучкості діяльності певного підприємства [1].

О. А. Гавриш визначає механізм інноваційних розробок як сукупність функцій, методів, цілей, принципів, інструментів і прийомів, структурних елементів підприємства як системи й певної послідовності дій, за допомогою яких здійснюється управління інноваційною діяльністю підприємства [3].

Механізм інноваційних розробок – це комплексна система інструментів забезпечення впровадження ІР (правових, економічних, адміністративних, організаційних, освітніх тощо), пов'язаних єдиними цілями, принципами і забезпечених відповідними ресурсами. Під маркетинговим механізмом впровадження інноваційних розробок розуміють комплекс законів, закономірностей, факторів, принципів і методів формування та функціонування системи, яка покликана задовольняти потреби споживачів і суб'єктів інноваційного процесу, шляхом отримання економічного, соціального, екологічного, маркетингового, організаційно-управлінського ефектів унаслідок створення та впровадження інноваційної розробки на ринок [4; 5].

Аналіз наукових джерел свідчить, що сталого тлумачення поняття маркетингового механізму впровадження інноваційних розробок немає, тому, виходячи з огляду особливостей механізму впровадження, під маркетинговим механізмом впровадження інноваційних розробок розуміється система взаємопов'язаних і послідовних дій організаційно-економічного характеру, спрямованих на ефективне впровадження інноваційних розробок на ринок на основі управління поведінкою споживачів з метою реалізації інтересів суб'єктів інноваційного процесу. Визначення враховує специфіку інноваційних розробок і відображає маркетинговий аспект впровадження їх на ринок [6].

Необхідність переведення сучасних підприємств та економіки загалом на інноваційний тип розвитку є визначальною у спроможності виходу країни з тяжкої кризи і переходу до стійкого економічного

зростання. Інноваційний потенціал важливий як фактор інноваційного процесу, який є органічним компонентом процесів суспільного та індивідуального відтворення. Проте цей потенціал не може бути збереженим, ефективно використовуватися та відтворюватися, якщо не будуть сформовані відповідні організаційно-економічні механізми управління інноваційним розвитком на всіх рівнях господарювання: макро-, мезо-, мікрорівні.

З позицій підприємства організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком завжди конкретний, спрямований на досягнення конкретних інноваційних цілей шляхом впливу на конкретні сфери та чинники, які забезпечують досягнення визначених цілей, і цей вплив здійснюється за допомогою використання конкретних ресурсів або потенціалу підприємства. Водночас він є підсистемою традиційного організаційно-економічного механізму підприємства і певним чином реалізується через форми і методи управління всією господарською діяльністю.

Результати інноваційної діяльності істотно позначаються на всіх аспектах розвитку людського суспільства, змінюють саме середовище життя і діяльності людини, способи забезпечення його існування і розвитку. З погляду конкретних підприємств інноваційну діяльність необхідно розглядати як один з основних засобів їхньої адаптації до постійних змін умов зовнішнього середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Необхідність упровадження маркетингового механізму розвитку інновацій обумовлена тим, що це надасть можливість підприємствам застосовувати у своїй діяльності сучасні методи управління та сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку.

Список літератури

1. Друкер, П. Як забезпечити успіх в бізнесі: новаторство і підприємництво [Текст]/ П. Друкер. – К. : Україна, 1994. – 319 с.
2. Грейсон, Дж. Американський менеджмент на порозі XXI века [Текст]/ Дж. Грейсон, К. О'Делл. – М.: Экономика, 1991. – 320 с.
3. Гавриш, О. А. Організаційно-управлінські механізми розвитку підприємницької діяльності національного господарства [Текст] : монографія/ О. А. Гавриш, П. В. Круш, Л. Є. Довгань, В. В. Пастухова, Н. О. Сімченко, Т. П. Ткаченко // Національний технічний ун-т України «Київський політехнічний ін-т». – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 368 с.
4. Ілляшенко, Н. С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств [Текст] : монографія / Н. С. Ілляшенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2011. – 192 с.
5. Ілляшенко, С. М. Маркетинг. Менеджмент. Інновації [Текст] : монографія / За ред. д.е.н., професора С. М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. – 621 с.
6. Кубишина, Н. С. Маркетинг інноваційного продукту [Текст] / Н. С. Кубишина // Проблеми економіки та управління. – 2007. – № 579. – С. 480-485.
7. Кубишина, Н. С. Концептуальні засади функціонування маркетингового механізму впровадження інноваційних розробок [Текст] / Н. С. Кубишина, О. Ю. Цапук // Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 11. – С. 356-362.

References

1. Druker, P. (1994). *Yak zabezpechyty uspih v biznesi: novatorstvo i pidpriemnytstvo*. Kyiv : Ukraina.
2. Grejson, Dzh. & O'Dell, K. (1991). *Amerikanskij menedzhment na poroge XXI veka*. Moscow: Jekonomika.
3. Havrysh, O. A. Krush P. V., Dovhan L. Ye., Pastukhova V. V., Simchenko N. O. & Tkachenko T. P. (2009). *Orhanizatsiino-upravlinski mekhanizmy rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti natsionalnoho hospodarstva. Natsionalnyi tekhnichniy un-t Ukrainy «Kyivskiy politekhnichniy in-t»*. Kyiv : NTUU «KPI».
4. Illiashenko, N. S. (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho marketynhu promyslovykh pidpriemstv*. Sumy: Vyd-vo SumDU.
5. Illiashenko, S. M. (2010). *Marketynh. Menedzhment. Innovatsii*. Sumy: Drukarskyi dim «Papirus».
6. Kubyshyna, N. S. (2007). *Marketynh innovatsiinoho produktu. Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, 579, 480-485.
7. Kubyshyna, N. S., Tsapuk O. Yu. (2014). *Kontseptualni zasady funktsionuvannia marketynhovoho mekhanizmu vprovadzhennia innovatsiinykh rozrobok. Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI*, 11, 356-362.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2015 р.

Марина Михайлівна МОГИЛОВА

кандидат економічних наук, доцент,
докторант,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
E-mail: mmogylova@gmail.com

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ТА НОРМ АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Могилова, М. М. Оптимізація методів та норм амортизації основних засобів сільського господарства [Текст] / Марина Михайлівна Могилова // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 55-62. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Модернізація матеріально-технічної бази сільського господарства потребує активізації інвестиційних процесів. Важливим інструментом регулювання процесів відтворення основних засобів є раціональна амортизаційна політика, ключовими елементами якої є оптимальні методи та раціональні норми амортизації основних засобів, що визначені як дозволені до використання нормативно-правовими актами на макрорівні і обрані серед альтернативних на мікрорівні.

Мета. Мета статті полягає в обґрунтуванні оптимальних методів та орієнтовних диференційованих норм амортизації для різних видів основних засобів сільськогосподарського призначення.

Метод (методологія). У ході дослідження використано порівняльний підхід для виявлення переваг та недоліків кожного з методів амортизації з метою обґрунтування їх оптимального використання, розрахунково-конструктивним методом визначено орієнтовні диференційовані норми амортизації.

Результати. Для нарахування амортизації по основних засобах підприємство серед альтернативних методів повинно обрати для себе найбільш оптимальні і раціональні, які забезпечать дотримання принципу нарахування та відповідності доходів і витрат, необхідні темпи і пропорції відтворення основних засобів. У статті обґрунтовано рекомендаційну пріоритетність у застосуванні методів нарахування амортизації за окремими видами основних засобів сільськогосподарського призначення, виходячи з наступних принципів: урахування переваг та недоліків кожного з методів з точки зору їх суті і реалій практики застосування в сільськогосподарських підприємствах; переважне застосування методів прискореної амортизації відповідно до сучасного стану забезпечення аграрного виробництва основними засобами за їх видами та потреби в них для розвитку окремих галузей сільського господарства; оптимізація методів нарахування амортизації відповідно до відмінностей у відносних темпах морального зношення. Запропоновано ввести в Україні практику варіативної регламентації норм амортизації, зорієнтованих на активізацію інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Сфера застосування результатів. Запропоновані рекомендації щодо застосування методів амортизації і диференціація її норм може бути використана в практиці сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Формування раціональної амортизаційної політики в умовах її нормативно-правової лібералізації передбачає вибір серед альтернативних оптимальних методів нарахування амортизації. Відповідно до інституціональної теорії для сільськогосподарських підприємств доцільно застосовувати наукові обґрунтовані норми амортизації для різних видів галузевих основних засобів.

Ключові слова: амортизація; методи амортизації; норми амортизації; основні засоби; сільське господарство.

Maryna Mykhaylivna MOHYLOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Doctoral Student,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"
E-mail: mmogylova@gmail.com

OPTIMIZATION OF METHODS AND STANDARDS OF DEPRECIATION OF FIXED ASSETS IN AGRICULTURE

Abstract

Introduction. Modernization of material and technical base of agriculture requires the activation of investment processes. An important tool for the regulation of reproduction of fixed assets is rational depreciation policy. Its key elements are the optimum methods and rational depreciation norms of fixed assets, which have been defined as those that are allowed to be used by normative legal acts at the macro level and are chosen among alternative ones at micro level.

Goal. The purpose of the article is the substantiate the best practices and differentiated depreciation rates for different types of fixed assets for agricultural purposes.

The method (methodology). The study has used a comparative approach to identify the advantages and disadvantages of each method of depreciation to justify their optimal use.

Results. For accrual of depreciation on fixed assets among alternative methods we must choose the most optimal and rational, which will ensure compliance with the principle of accrual, matching revenues and expenses, necessary rates and proportions of reproduction of fixed assets. In the article the recommendatory priority in applying methods of accrual of depreciation for certain types of fixed assets for agricultural purposes on the basis of the following principles: taking into account the advantages and disadvantages of each method in terms of their nature and the realities of the practice of agricultural enterprises; preferential use of accelerated depreciation methods according to the present state providing the basic means of agricultural production by type and their relation to the development of certain sectors of agriculture; optimization of methods of depreciation according to differences in the relative rates of moral run-out. It is proposed to put into practice the variable depreciation regulation oriented at enhancing the investment activity of agricultural enterprises.

The proposed recommendations on the use of depreciation methods and differentiation of its norms can be used in the practice of agricultural enterprises.

Conclusions. Formation of rational depreciation policy in terms of its regulatory liberalization involves choices among alternative optimal methods of depreciation. According to institutional theory for for agricultural enterprises it is recommended to apply scientific reasonable depreciation for different types of industrial assets.

Keywords: amortization; depreciation methods; norms of depreciation; fixed assets; agriculture.

JEL classification: Q10, Q11, Q16

Вступ

Як свідчить світова та вітчизняна практика, одним із найважливіших завдань сьогодення для розвитку і підвищення конкурентноздатності сільського господарства України є модернізація його матеріально-технічної бази. Це вимагає активізації інноваційно-інвестиційних процесів, великомасштабних капіталовкладень у матеріально-технічну базу. Важливим інструментом регулювання процесів відтворення основних засобів є раціональна амортизаційна політика, що відповідає потребам розвитку галузі і окремих сільськогосподарських підприємств. Важливими характеристиками амортизаційної системи на макрорівні є методи та норми амортизації основних засобів, які визначені як дозволені до використання нормативно-правовими актами. На мікрорівні обрані методи та норми амортизації становлять елементи облікової амортизаційної політики. Остання на підприємстві насамперед залежить від державної амортизаційної політики. Тому на сьогодні є потреба в оптимізації методів та норм амортизації для виконання нею своєї безпосередньої функції відтворення основних засобів та стимулювання інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Мета та завдання статті

Метою статті є обґрунтування оптимальних методів та орієнтовних диференційованих норм амортизації для різних видів основних засобів сільськогосподарського призначення. Для досягнення мети дослідження його завданнями є: вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду методичних підходів

до нарахування, здійснення порівняльної характеристики методів амортизації, розробка пропозицій щодо їх оптимізації та визначення диференційованих норм останньої.

Виклад основного матеріалу дослідження

Особливістю методики розрахунку амортизаційних відрахувань за командно-адміністративної системи в Україні було застосування прямолінійного методу нарахування амортизації при чітко регламентованих її нормах. Перші норми амортизації основних засобів сільського господарства введені в дію в 1963 році. На наступному етапі в 1974 році шляхом більшої видової диференціації основних засобів та розробки по них відповідних норм амортизації, в тому числі на повне відновлення і капітальний ремонт, були затверджені Норми амортизаційних відрахувань по основних фондах народного господарства СРСР [1]. Зокрема для тракторів, що використовуються в сільському господарстві, залежно від їх призначення і класу загальна норма амортизаційних відрахувань коливалась у межах 17,6-19,5 %, із них на повне відновлення – 11,1-16,6 % та на капітальний ремонт – 4,0-7,0 %. зернозбиральні комбайни підлягали амортизації за нормою в 16,0 %, у тому числі на повне відновлення – 12,5 %, на капітальний ремонт – 3,5 %. Для інших видів сільськогосподарських машин та обладнання не передбачались норми амортизаційних відрахувань на капітальний ремонт, а лише на повне відновлення, зокрема по бурякозбиральних і картоплюзбиральних комбайнах вона становила 16,6 %, по силосозбиральних, кукурудзозбиральних, льнозбиральних комбайнах, сівалках, саджалках – 14,2 %, по тракторних плугах і зерносушарках – 12,5 %. Сільськогосподарські машини і обладнання, які використовувалися в більш складних умовах і в більш складних операціях, амортизувалися за вищими нормами – 20 %. Аналогічно були встановлені диференційовані норми амортизації для будівель та споруд. Зокрема, для овоче- та фруктосховищ загальна норма знаходилась у межах 4,6-6,8 % (на повне відновлення – 2,8-4,0 %, на капітальний ремонт – 1,8-2,8 %). Для будівель виробничого призначення, які в сільському господарстві зазвичай були одноповерховими, запроваджені загальні норми амортизації в межах 3,1-7,0 % залежно від конструкції та будівельних матеріалів.

Методика нарахування амортизації в період 1991-1994 роки визначалася Єдиними нормами амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних фондів народного господарства СРСР [2]. Нововведений документ не передбачав норм на капітальний ремонт, а лише на повне відновлення. Сільськогосподарські машини і обладнання були об'єднані за окремими галузями (рослинництво, тваринництво, кормовиробництво тощо) і видами в 66 груп. Для них встановлені норми амортизаційних відрахувань на повне відновлення в межах 8,3–25,0 %. По більшості видів основних засобів сільського господарства норми амортизації були знижені, зокрема для сільськогосподарських тракторів до 9,1-12,5 % залежно від призначення і класу тракторів. Так для зернозбиральних комбайнів встановлена норма 10 % при попередній загальній нормі в 16,0 і на повне відновлення 12,5 %. Для багатьох інших видів сільськогосподарських машин і обладнання ці норми порівняно з попередніми знизилися на кілька пунктів: для бурякозбиральних комбайнів – з 16,6 до 11,0 %, кукурудзозбиральних комбайнів – з 14,2 до 11,0 %, плугів загального призначення – з 12,5 до 11 %. По овоче- та фруктосховищах загальна норма була зменшена до 2,8-4,9 %, по виробничих будівлях та спорудах – до 1,7-5,0 %. Прийняття занижених у зіставленні до рівня попередніх норм амортизації пояснюється відносно масштабним накопиченням галузевого основного капіталу. Водночас їх зниження призупинило темпи оновлення, а надалі призвело до негативних наслідків нагромадження фізично та морально застарілих об'єктів.

З 1994 року де-факто домінуючою у застосуванні стала методика нарахування амортизації, визначена нормативно-правовими актами у сфері оподаткування. За 17 років трансформацій податкової амортизаційної системи чітко окреслюється ефективність підвищення норм амортизації основних засобів з позицій дотримання принципу об'єктивності нарахування витрат спожитого основного капіталу. Як наслідок, підвищення податкових норм амортизації та поступової адаптації фіскального законодавства до методів амортизації згідно П(С)БО 7 – поступове зменшення рівня зношення галузевих основних засобів.

Позитивною ознакою сучасної амортизаційної системи є уніфікація методів та норм амортизації відповідно до Податкового кодексу України (стаття 138) та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Так, на сьогодні чинними є всі методи нарахування амортизації, передбачені національними стандартами бухгалтерського обліку та міжнародними стандартами фінансової звітності. Лібералізація амортизаційної системи України розширює можливості сільськогосподарських підприємств щодо оптимізації їх амортизаційної політики для забезпечення активізації своєї інвестиційної діяльності відповідно до потреб відтворення основних засобів.

В аграрних підприємствах спеціалісти економічного профілю при обґрунтуванні механізмів управління формуванням та відтворенням парку основних засобів мають брати до уваги законодавчі основи регулювання відтворення основних засобів, фактичний стан та потребу в основних засобах відповідно до спеціалізації підприємства, перспективних планів та прогнозів розвитку, в тому числі щодо диверсифікації виробництва, фінансово-економічні можливості певного підприємства. Пошук

оптимальних критеріїв регулювання інвестиційної діяльності, необхідність точного обліку витрат при визначенні вартості спожитого капіталу та податків вимагають від підприємців усіх рівнів скрупульозно підходити до питань амортизації основних засобів [3].

При обґрунтуванні раціональної амортизаційної політики, елементи якої відповідатимуть необхідним пропорціям відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств та їх фінансовим можливостям, слід:

- визначити економічно доцільний строк корисного використання об'єкта, впродовж якого з високою ймовірністю можливе отримання доходів від експлуатації основного засобу;
- відповідно до терміну корисного використання визначити ймовірну величину ліквідаційної вартості;
- обґрунтувати оптимальні методи нарахування амортизації по кожному виду чи об'єкту основних засобів;
- визначити порядок, циклічність, критерії та обрані методичні підходи до переоцінки основних засобів.

Для нарахування амортизації по основних засобах підприємство серед альтернативних методів обирає для себе найбільш оптимальні і раціональні, які забезпечать дотримання принципу нарахування та відповідності доходів і витрат, необхідні темпи і пропорції відтворення основних засобів. Розробляючи облікову амортизаційну політику, можна обирати різні методи окремо для кожного об'єкта основних засобів або їх групи, а можливо загалом для всіх основних засобів – один із методів. П(С)БО 7 та Податковим кодексом України дозволені до використання прямолінійний, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний та виробничий методи нарахування амортизації.

Кожен з цих методів має свої переваги і недоліки, врахування яких дозволить визначити оптимальний для конкретного об'єкта основних засобів. При обранні методів слід керуватися наступними принципами:

- відповідність методу нарахування амортизації впливу фізичного і морального зношення та дії економічного зовнішнього середовища;
- дотримання чинних нормативно-правових вимог щодо дозволених методів нарахування амортизації та обмеження строків корисного використання об'єктів з метою їх амортизації для відповідних класифікаційних груп основних засобів;
- доцільність застосування тих чи інших методів, зокрема прискореної амортизації, і строків корисного використання відповідно до фінансово-майнового стану підприємства;
- відповідність методів нарахування амортизації та строків їх корисного використання з позицій списання основних засобів потребам відтворення матеріально-технічної бази (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать, що найвища інтенсивність амортизації основних засобів забезпечується при застосуванні методу зменшення залишкової вартості, за якого майже половина вартості, що амортизується, списується в перший рік. Зокрема, в аграрних підприємствах цей метод логічно застосовувати щодо тих видів сільськогосподарської техніки, які щорічно відносно суттєво удосконалюються. За своєю суттю прямолінійний метод нарахування амортизації є найбільш оптимальним стосовно основних засобів, які опосередковано беруть участь у виробничому процесі, перш за все, це будівлі та споруди виробничого та невиробничого призначення. Водночас сучасний стан пасивних галузевих основних засобів виробничого призначення обумовлює необхідність їх прискореної амортизації з метою активізації інвестиційних процесів у тваринництві.

Взагалі характер амортизаційної політики підприємства визначають зовнішні та внутрішні фактори її варіативності. Зовнішні фактори, перш за все, пов'язані зі встановленими законодавством принципами обґрунтування та вибору амортизаційної політики, межами варіативності щодо застосування методів амортизації і строків корисного використання об'єктів. Зовнішні чинники, що визначають характер амортизаційної політики підприємства, обумовлюють її адаптацію до сучасного стану національної та галузевої економіки. Відповідно до зовнішніх факторів варіативності амортизаційної політики в сільському господарстві нами обґрунтовано рекомендаційну пріоритетність у застосуванні методів нарахування амортизації за окремими видами основних засобів сільськогосподарського призначення, виходячи з наступних принципів:

- урахування переваг та недоліків кожного з методів з точки зору їх суті і реалій практики застосування бухгалтерами сільськогосподарських підприємств;
 - переважне застосування методів прискореної амортизації відповідно до сучасного стану забезпечення аграрного виробництва основними засобами за їх видами та потреби в них для розвитку окремих галузей сільського господарства;
 - оптимізація методів нарахування амортизації відповідно до відмінностей у відносних темпах морального зношення, визначених за даними опитування спеціалістів аграрних підприємств і операторів пропозиції на ринку сільськогосподарської техніки (табл. 2).
-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика альтернативних методів нарахування амортизації основних засобів сільськогосподарського призначення

Ознаки порівняння	Методи нарахування амортизації				
	прямолінійний	кумулятивний	прискореного зменшення залишкової вартості	зменшення залишкової вартості	виробничий
Переваги	простота застосування				
	враховує вплив морального зношення; забезпечує інтенсивне списання вартості в перші роки експлуатації			забезпечує відповідність суми амортизації інтенсивності експлуатації об'єкта	
Недоліки	не враховують фактор обкатного режиму експлуатації окремих видів машин, обладнання та транспортних засобів				
	не враховує фактору морального зношення	призводять в перші роки експлуатації основного засобу до штучного завищення собівартості продукції та викривлення інших фінансово-економічних показників (що в принципі не позначається на процесах відтворення)			проблемність застосування для визначення річної суми амортизації
	не відповідає зміні продуктивності основних засобів з плином часу			складність розрахунку	
Приклад розподілу вартості, що амортизується, за роками експлуатації об'єкта термін корисного використання 5 років), %:					
1-й рік	20,0	33,3	42,7	45,2	залежить від інтенсивності використання об'єкту
2-й рік	20,0	26,7	25,7	26,1	
3-й рік	20,0	20,0	15,4	15,0	
4-й рік	20,0	13,3	9,2	8,7	
5-й рік	20,0	6,7	7,0	5,0	

*Розроблено автором

Таблиця 2. Рекомендаційна пріоритетність застосування альтернативних методів нарахування амортизації основних засобів сільськогосподарського призначення

	Методи нарахування амортизації			
	прямолінійний	кумулятивний	прискореного зменшення залишкової вартості	зменшення залишкової вартості
Види основних засобів сільськогосподарського призначення за оптимальною прийнятністю методів нарахування амортизації	будівлі загальновиробничого призначення	виробничі будівлі	трактори	машини для обробітку ґрунту
	споруди загальновиробничого призначення	споруди виробничого призначення	машини для хімічного захисту рослин	машини для заготівлі та приготування кормів
		силові машини	машини для сівби	комбайни
		причепи і напівпричепи	обладнання для інкубації яєць	обладнання для доїння та первинної обробки молока
		обладнання для утримання худоби і птиці	машини і обладнання для годівлі і напування худоби та птиці	обладнання для використання поновлюваних джерел енергії
		мобільні навантажувальні машини		машини для збирання урожаю
		обладнання для прибирання гною і посліду		
		вантажні автомобілі		

*Розроблено автором

За відповідності вимогам зовнішнього інституційного середовища формування амортизаційної політики підприємства, оптимізація останньої здійснюється шляхом урахування внутрішніх чинників варіативності в такий спосіб, щоб забезпечити необхідний режим відтворення основних засобів. Для забезпечення ефективного відновлення потенціалу засобів виробництва підприємство в процесі управління визначає таку модель відтворення, яка найбільш повно відповідатиме специфіці останнього та враховуватиме конкретні умови господарювання. Невід'ємну складову цього механізму становить сукупність норм і методів амортизації, визначених організаційно-економічним механізмом відтворення основних засобів.

Прискорені темпи оновлення матеріально-технічної бази забезпечуються трьома способами: застосування методики прискореного нарахування амортизації впродовж терміну корисного використання об'єкта; скорочення амортизаційних строків порівняно з технічними нормативними та економічно доцільними межами використання основних засобів; комбінування цих двох способів. Скорочені терміни амортизації зазвичай упроваджуються законодавством за особливих потреб у стимулюванні розвитку необхідних видів економічної діяльності. Така практика поширена в окремих країнах, досвід яких можна застосувати і в Україні, враховуючи необхідність активізації інвестиційних процесів у вітчизняному сільському господарстві.

Так у США у зв'язку з потребою стимулювання розвитку оборонної промисловості в 1940-1950-х роках дозволялось повну вартість виробничих потужностей, задіяних у виробництві для забезпечення армії та флоту, списувати в п'ятирічний строк, а за надзвичайних умов – ще в коротший термін. Уведені в 1981 році в дію Норми амортизаційних відрахувань системи прискореної амортизації в США передбачали повне зношення виробничих будівель і споруд за 15 років, устаткування за 5, транспортних засобів за 3 роки. У 1986 і 1988 роках до цих норм амортизації внесли зміни, результатом чого стала розробка і впровадження Модифікованої системи прискореної амортизації (MACRS – Modified Accelerated Cost Recovery System – Модифікована система прискореного відшкодування затрат), яка встановлювала нарахування зношення при оподаткуванні за прискореною схемою. У Великобританії лише за один рік можна амортизувати всю вартість обладнання, що використовується для наукових досліджень у промисловості [4]. П'ятирічний термін амортизації при комбінуванні з методами зменшення залишкової вартості був законодавчо запроваджений у Франції для списання вартості нових заводів, машин та обладнання, введених в експлуатацію з 1952 року [5]. У такий спосіб та шляхом застосування низки інших механізмів стимулювалось швидше накопичення коштів для оновлення основних засобів. Ефективність системи прискореної амортизації як складової податкової підтверджує і вітчизняний досвід.

Узагальнюючи вищевикладене, зауважимо, що пріоритетне застосування методів прискореної амортизації при оптимізації термінів корисного використання об'єктів є принциповим для розробки удосконалених норм амортизації основних засобів сільськогосподарського призначення, наявність і стан яких не задовольняє потреби розвитку аграрного виробництва та зростання конкурентоспроможності вітчизняних господарств. Враховуючи реалії практики формування амортизаційної облікової політики сільськогосподарськими підприємствами України, на нашу думку, доречно було б розробити диференційовані норми амортизації для різних видів галузевих основних засобів.

Практика законодавчого встановлення строків і річних норм амортизації доволі поширена в різних країнах світу. Так у США за діючою з 1988 року Модифікованою системою прискореного відшкодування витрат MACRS основні засоби розподілені на 7 класів, для кожного з яких розроблено схеми нарахування зношення з чітко встановленими нормами амортизації на кожний рік експлуатації об'єкта [6, с. 159]. Стандартні «податкові відрахування» для будівель і споруд встановлює Управління податкових зборів Великобританії. Диференційовані річні норми амортизації за трьома основними групами основних засобів визначено податковим законодавством Франції [4, 5]. За канадською амортизаційною «системою меж» (bracket system), основні засоби класифіковані на 17 груп, для кожної з яких чітко визначені мінімальні та максимальні межі норм річних амортизаційних відрахувань, які може використовувати підприємець, щорічно змінюючи залежно від поточного фінансово-майнового стану підприємства, потреб оновлення основних засобів та зовнішнього економічного середовища.

Практику варіативної регламентації норм амортизації, зорієнтованих на активізацію інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі, доцільно запровадити і в Україні. Податкові методи і норми нарахування амортизації за сучасних умов мають бути спрямовані на прискорене відшкодування витрат на оновлення основних засобів в агропромисловому комплексі України як у сільському господарстві, так і в сільськогосподарському машинобудуванні. З огляду на нинішню ситуацію в матеріально-технічному забезпеченні сільськогосподарського виробництва, ці норми мають бути ліберальними і такими, що дозволять просте відтворення галузевих основних засобів прискореними темпами в строки, не вищі лімітів Податкового кодексу України. Можна встановити науково обґрунтовані, чітко регламентовані річні норми до первісної (переоціненої) вартості об'єкта. Приклад можливих варіантів диференційованих норм амортизації за окремими видами

сільськогосподарської техніки, які враховують оптимальні методи нарахування амортизації, відсоткове значення ліквідаційної вартості, мінімально допустимі і технічно доцільні строки нарахування амортизації, наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Варіанти диференційованих річних норм амортизаційних відрахувань окремих видів основних засобів сільськогосподарського призначення, %

Вид основних засобів	Рік експлуатації*	Річні норми амортизації відповідно до термінів корисного використання, %			
		5 років	6 років	7 років	8 років
Трактори	1	20,0	16,7	14,3	12,5
	2	26,7	23,8	21,4	19,4
	3	21,3	19,8	18,4	17,0
	4	16,0	15,9	15,3	14,6
	5	10,7	11,9	12,2	12,2
	6	5,3	7,9	9,2	9,7
	7	x	4,0	6,1	7,3
	8	x	x	3,1	4,9
	9	x	x	x	2,4
Комбайни самохідні	1	20,0	16,7	14,3	x
	2	26,7	23,8	21,4	x
	3	21,3	19,8	18,4	x
	4	16,0	15,9	15,3	x
	5	10,7	11,9	12,2	x
	6	5,3	7,9	9,2	x
	7	x	4,0	6,1	x
	8	x	x	3,1	x
Машини для обробітку ґрунту	1	28,6	25,0	x	x
	2	23,8	21,4	x	x
	3	19,0	17,9	x	x
	4	14,3	14,3	x	x
	5	9,5	10,7	x	x
	6	4,8	7,1	x	x
	7	x	3,6	x	x

* – норма амортизації за останній рік відповідає ліквідаційній вартості об'єктів у % до їх первісної вартості.

**Розроблено автором

На нашу думку, при обґрунтуванні таких норм ключовими є положення забезпечення прискореного відшкодування витрат на придбання основних засобів (що характерно для методів прискореної амортизації) і врахування техніко-економічних закономірностей експлуатації і зношення основних засобів сільськогосподарського призначення (що виражено у виробничому методі амортизації). Останній пов'язаний з тими видами сільськогосподарської техніки, які проходять період обкатки з відносно невисокою інтенсивністю експлуатації об'єкта.

Запровадження науково обґрунтованих диференційованих норм амортизації, не забороняючи підприємству застосувати чинні методи амортизації, дозволить спростити роботу менеджерів та бухгалтерів сільськогосподарських підприємств по розрахунку амортизаційних відрахувань і при управлінні грошовими потоками. При застосуванні цих норм та альтернативних методів нарахування амортизації підприємству принципово оптимізувати строки корисного використання основних засобів відповідно до їх техніко-експлуатаційних характеристик, потреб їх оновлення і фінансових можливостей сільськогосподарських підприємств.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підводячи підсумок, слід зазначити, що на мікрорівні формування раціональної амортизаційної політики як складової політики управління грошовими потоками та облікової політики підприємства в умовах її нормативно-правової лібералізації передбачає вибір серед альтернативних оптимальних

методів нарахування амортизації. Для сільськогосподарських підприємств, управлінський персонал якого традиційно залишається консервативним, доцільно встановити науково обґрунтовані норми амортизації для різних видів галузевих основних засобів, які б відповідали особливостям об'єктів, специфіці і сучасному стану сільського господарства. Запропоновані нами орієнтовні норми амортизації окремих видів основних засобів сільськогосподарського призначення потребують більш ґрунтовної розробки на науковій основі із залученням спеціалістів економічного та технічного профілю із урахуванням фактичних тенденцій по строках і інтенсивності експлуатації різних видів галузевих засобів виробництва.

Надалі реформування амортизаційної системи в Україні потребує не часткових змін норм та методів амортизації, а запровадження в господарську практику так званої «агресивної» амортизаційної політики, основна мета якої – активізація інвестиційних процесів переважно через амортизаційні чинники і на цій основі модернізація аграрного виробництва. Принциповим завданням є створення інституціональних умов для надання амортизації статусу реального найбільш потужного інвестиційного ресурсу інноваційної реконструкції сільськогосподарських підприємств.

Список літератури

1. *Нормы амортизационных отчислений по основным фондам народного хозяйства СССР и Положение о порядке планирования, начисления и использования амортизационных отчислений в народном хозяйстве [Текст] : утверждены постановлением Совета Министров СССР от 14 марта 1974 г. № 183. – М.: Издательство «Экономика», 1974. – 144 с.*
2. *О единых нормах амортизационных отчислений на полное восстановление основных фондов народного хозяйства СССР [Текст] : постановление Совета Министров СССР от 22 октября 1990 г. № 1072. – М.: Издательство «Экономика», 1990. – 111 с.*
3. *Могилова, М. М. Особливості амортизаційної політики на сучасному етапі [Текст] / М. М. Могилова // Теорії мікро-макроекономіки. – 2002. – № 10. – С. 48-54.*
4. *Виговська, Н. Г. Удосконалення обліку амортизації: стан, проблеми, перспективи [Текст] : монографія / Н. Г. Виговська. – Житомир. ЖІТІ, 1998. – 340 с.*
5. *Гоголев, А. К. Амортизация: альтернативные методы учета [Текст] / А. К. Гоголев // Бухгалтерский учет. – 1996. – № 3-4. – С. 23-57.*
6. *Соловьева, О. В. Зарубежные стандарты учета и отчетности [Текст] : учебное пособие / О. В. Соловьева. – М.: «Аналитика-Пресс», 1998. – 288 с.*
7. *Парнюк, В. О. Про головні напрями реформування амортизаційної політики [Текст] / В. О. Парнюк // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 93-104.*
8. *Соколов, М. Амортизационную политику следует сделать агрессивной [Электронный ресурс] / М. Соколов // Экономика и жизнь. – 2010. – № 48 (9364). – Режим доступа : <http://www.eg-online.ru/article/119182/>.*

References

1. *Normy amortizacionnyh otchislenij po osnovnym fondam narodnogo hozjajstva SSSR i Polozhenie o porjadke planirovanija, nachislenija i ispol'zovanija amortizacionnyh otchislenij v narodnom hozjajstve: utverzhdeny postanovleniem Soveta Ministrov SSSR ot 14 marta 1974 g. № 183. (1974). Moscow: Jekonomika.*
2. *O edinyh normah amortizacionnyh otchislenij na polnoe vosstanovlenie osnovnyh fondov narodnogo hozjajstva SSSR : postanovlenie Soveta Ministrov SSSR ot 22 oktjabrja 1990 g. № 1072. (1990). Moscow: Jekonomika.*
3. *Mogilova, M. M. (2002). Osoblivosti amortizacijnoi politiki na suchasnomu etapi. Teorii mikro-makroekonomiki, 10, 48-54.*
4. *Vigov's'ka, N. G. (1998). Udoskonalennja obliku amortizacii: stan, problemi, perspektivi. Zhitomir. ZhITI.*
5. *Gogolev, A. K. (1996). Amortizacija: al'ternativnye metody ucheta. Buhgalterskij uchet, 3-4, 23-57.*
6. *Solov'eva, O. V. (1998). Zarubezhnye standarty ucheta i otchetnosti. Moscow: Analitika-Press.*
7. *Parnjuk, V. O. (2006). Pro golovni naprjami reformuvannja amortizacijnoi politiki. Finansy Ukrainy, 9, 93-104.*
8. *Sokolov, M. (2010). Amortizacionnuju politiku sleduet sdelat' agressivnoj. Jekonomika i zhizn', 48 (9364). Retrieved from: <http://www.eg-online.ru/article/119182/>.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2015 р.

Я. Ф. НАВРОЦЬКИЙ

науковий співробітник,
відділ ринку матеріально-технічних ресурсів,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
E-mail: yarol.nav@gmail.com

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

Навроцький, Я. Ф. Сучасний розвиток ринку сільськогосподарської техніки [Текст] / Я. Ф. Навроцький // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 63-69. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті розглянуто стан ринку нової сільськогосподарської техніки, проаналізовано загальні тенденції його розвитку та окреслено перспективи на майбутнє. Визначено залежність ринку техніки від об'єму земельних ресурсів окремих господарств та відзначено особливу роль аграрних холдингів у становленні та розвитку ринку нової сільськогосподарської техніки. Визначено необхідність державної підтримки вітчизняної галузі сільськогосподарського машинобудування та запропоновані шляхи її реалізації. Запропоновано заходи державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника в забезпеченні сучасними технічними засобами в поєднанні з ринковими інструментами.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка; ринок; нова техніка; інвестиції; сільськогосподарські підприємства; іноваційні технології; агрохолдинг.

Ya. F. NAVROTS'KIY

Researcher,
Department of Market Material and Technical Resources,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"

CURRENT DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL MACHINERY MARKET

Abstract

The article discusses the state of the market of new agricultural machinery. The analysis of the General trend of its development is carried out. The prospects for the future are outlined. The dependence of the market on volume of land resources of individual households is determined. The special role of agricultural holdings in the formation and development of the market of new agricultural machinery is defined. It has been identified the need for state support to the domestic industry of agricultural engineering. The ways of its implementation are proposed. The measures on state support of agricultural producers in the provision of modern technical means in combination with market tools are offered.

Keywords: agricultural machinery; market; new technology; investment; agriculture; innovative technologies; agroholding.

JEL classification: L64

Вступ

Сучасне сільське господарство неможливе без сучасних та ефективних засобів механізації. З радянських часів Україна була одним з визнаних лідерів у галузі сільськогосподарського машинобудування. Однак зараз спостерігається занепад цієї перспективної галузі, і в наш час вітчизняний аграрій все більше користується імпортною технікою – як новою, так і вживаною.

Сучасний ринок сільськогосподарської техніки насамперед залежить від розвитку аграрного сектору в Україні. При цьому держава здійснює вплив на динаміку і напрями розвитку ринку як через регулювання законодавства України, так і через здійснення підтримки закупівлі вітчизняної техніки

© Я. Ф. Навроцький, 2015

сільськогосподарськими товаровиробниками.

Необхідно визначити основні тенденції та закономірності розвитку ринку сільськогосподарської техніки та удосконалити його через державну підтримку й ринкові інструменти.

Питання забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами широко висвітлювалося вітчизняними та зарубіжними фахівцями. Технічне забезпечення аграрних підприємств, інвестиційний розвиток, вдосконалення системи матеріально-технічного забезпечення аграрного ринку розглядали такі вчені, як В. М. Антощенко, Р. В. Антощенко, Я. К. Білоусько, В. Є. Скоцик, О. В. Захарчук, М. В. Зубець, М. І. Кісіль, В. І. Кравчук, П. А. Лайко, І. С. Левитський, М. І. Лобас, М. М. Моголова, П. А. Музика, Г. М. Підлісецький, П. Т. Саблук, Д. Ю. Соловей та ін. Але проблема матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств в умовах сучасного розвитку економіки вітчизняними засобами виробництва недостатньо висвітлена у аспекті його залежності від певних чинників у розвитку вітчизняної та світової економіки.

Мета статті

Мета статті – здійснити глибокий аналіз та надати оцінку сучасного стану ринку сільськогосподарської техніки, визначити ступінь його залежності від внутрішніх та зовнішніх факторів економіки, окреслити загальні тенденції розвитку ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із визначальних чинників розвитку ринку сільськогосподарської техніки останніми роками є участь у сільськогосподарському бізнесі великих підприємств, а також залучення акціонерного капіталу окремими виробниками на міжнародних фондових біржах. Поява на ринку впливових гравців, які мають у своєму розпорядженні значні фінансові ресурси, зумовила зростання попиту на високотехнічну та високопродуктивну техніку іноземного виробництва [7]. Великі агрохолдинги використовують переважно імпорту техніку, рівень якої суттєво перевищує вітчизняні аналоги.

Це зумовлює особливість та ємність ринку сільськогосподарської техніки. Протягом останніх років спостерігається значне зменшення кількості невеликих господарств та активний розвиток агрохолдингів, які постійно нарощують земельний банк, при цьому залучають у виробництво нові технології та використовують нову, високопродуктивну техніку іноземного виробництва. Вітчизняний виробник сільськогосподарської техніки виявляється для них нецікавим.

Так у 2008 році підприємств, які мали в користуванні понад 10000 га сільськогосподарських угідь, було 93, а у 2014 їх кількість збільшилась майже у 2 рази. Питома вага у загальній площі також зростає більш ніж у 2,5 рази – з 8,1 % до 20,7 %, у той час, як помітно скоротилась кількість та площа господарств, що мають у користуванні від 1000 до 4000 га (таблиця 1). Протягом останніх років продовжується тенденція до збільшення кількості великих холдингів, а також поглинання ними менших та окремих підприємств.

Звичайно, інвестори великих агрохолдингів зацікавлені у збільшенні продуктивності праці та зменшенні витрат. Тому машино-тракторний парк їх постійно оновлюється новими, потужними та високопродуктивними агрегатами. Деякі з них для обробітки землі, посіву та збору врожаю застосовують таку організаційну форму, як МТС. Так, наприклад, у холдингах «Укрзернопром» та «Світанок» МТС обслуговують площі значно віддалені від них – навіть у різних областях. Такий підхід має свої переваги з точки зору вкладених інвестицій, але, з іншого боку, відбувається занепад соціальної сфери, не вдосконалюється інфраструктура, не створюються робочі місця в регіонах, які вони обслуговують.

Найбільший в Україні, а також у всій Європі земельний банк – холдинг «UkrLandFarming» сформувався ще у 2011 році після злиття з холдингом «Авангард». У 2013 р. холдинг «UkrLandFarming» збільшив земельний банк з 532 тис. га до 670 тис. га через купівлю українських активів агрохолдингу «Valinor» і ще близько 20 інших агропідприємств. Землі і підприємства розташовані у 23 областях України. Характерною особливістю цього холдингу є офіційна дистрибуція провідних світових компаній з виробництва с/г техніки, що дозволяє повністю забезпечити власне виробництво за вигідними цінами високоякісною технікою таких відомих брендів, як «John Deere», «Kverneland», «Hardi», «Farmet», «Shulte» та ін.

Лідером з виробництва м'яса курей в Україні є агрохолдинг «Миронівський Хлібопродукт». Регіони його діяльності охоплюють десять областей центральної та східної України. Основна спеціалізація компанії: виробництво курятини (станом на 2013 рік вона охоплює 50 % ринку промислового виробництва курятини в Україні), зернових, комбікормів.

У 2013 р. МХП збільшив свій земельний банк на 40 тис. га, придбавши ТОВ «Вороніж Агро Холдинг», яке вирощує зернові у Воронезькій області Російської Федерації. Тому загальний земельний банк МХП становив 360 тис. га, з яких 320 тис. га – в Україні, 40 тис. га – в Росії. [5]

Особливістю цієї компанії є те, що, працюючи за європейськими стандартами, вона здійснює експорт своєї продукції, м'ясо птиці та напівфабрикати на європейські ринки, а отже, може активно використовувати новітні технології в галузі сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 1. Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь порівняно з 2008 роком та станом на 1 листопада 2014 року*

Підприємства, які мали сільськогосподарські угіддя	Кількість підприємств, усього		Відсотків, до загальної кількості		Площа, с/г угідь, тис. га		Відсотків, до загальної площі	
	2008 р.	2014 р.	2008 р.	2014 р.	2008 р.	2014 р.	2008 р.	2014р.
Усього	50648	44968	85,7	85,6	21228,8	21529,8	100,0	100,0
у тому числі площі, га до 5,0	5965	4500	10,1	8,6	19,0	14,3	0,1	0,1
5,1-10,0	4213	3419	7,1	6,5	33,5	26,8	0,2	0,1
10,1-20,0	5170	4471	8,8	8,5	79,9	69,1	0,4	0,3
20,1-50,0	14118	12594	23,9	24,0	536,1	477,5	2,5	2,2
50,1-100,0	4892	5280	8,3	9,9	348,6	385,2	1,6	1,8
100,1-500,0	7572	7111	12,8	13,5	1832,1	1742,0	8,6	8,1
500,1-1000,0	2846	2533	4,8	4,8	2049,7	1813,8	9,7	8,4
1000,1-2000,0	2863	2415	4,8	4,6	4090,4	3466,6	19,3	16,1
2000,1-3000,0	1362	1151	2,3	2,2	3338,0	2808,1	15,7	13,0
3000,1-4000,0	721	564	1,2	1,1	2481,0	1949,5	11,7	9,8
4000,1-5000,0	372	291	0,6	0,6	1659,7	1293,4	7,8	6,0
5000,1-7000,0	313	301	0,5	0,6	1822,7	1754,9	8,6	8,2
7000,1-10000,0	148	154	0,3	0,3	1216,4	1278,9	5,7	5,9
більше 10000,0	93	184	0,2	0,4	1721,7	4449,7	8,1	20,7
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	8411	7575	14,3	14,4	x	x	x	X

*Статистичний щорічник України за 2008 рік, статистичний збірник Сільське господарство України, 2014 рік

Так, наприклад, з МХП десять років тому почався триумф в Україні такого відомого потужного, сучасного та високотехнологічного трактора як «Fendt». У липні 2014 року МХП придбав ще 14 тракторів «Fendt» 936 «Vario-Power» на загальну суму більше 2 млн євро. Ці нові трактори замінять ті трактори «Fendt», які вже відпрацювали 10-15 тис. мотогодин на полях агрохолдингу. На сьогодні МХП є найбільшим власником тракторів «Fendt» у світі. Близько 100 потужних тракторів виробництва цієї компанії працюють на полях українського агрохолдингу [2].

Подібна ситуація із упровадженням нових технологій та використанням сучасної техніки спостерігається і в інших агрохолдингах, які виступають рушійною силою у просуванні в Україні високоякісної, технологічної, економної та потужної техніки, маючи всі необхідні фінансові ресурси.

Що стосується загальної ситуації в забезпеченні аграрних підприємств тракторами, то протягом останнього десятиліття в Україні бачимо негативну тенденцію до зменшення кількості тракторів у сільському господарстві. У зв'язку з цим зростає навантаження на один трактор, яке у 2013 р. досягло значення 125 га ріллі, у той час, як у Канаді воно становить 64 га, у США – менше 38, у Франції – менше 16, а у ФРН та Великобританії – менше 12 га. Для зменшення наслідків цього негативного явища сільгоспвиробники надають перевагу придбанню потужних тракторів, завдяки чому зросла середня потужність одного облікованого трактора до 88,4 кВт. Зменшення кількісного складу тракторів і зростання навантаження на один трактор та їх середньої потужності відбувається і в країнах Західної Європи та Америки, але з меншою динамікою. [1]

З 1991 року тракторний парк України зменшився у 3,8 раза на кінець 2014 року, загальна потужність тракторів зменшилась майже у 2,7 раза, що свідчить про поступове зростання більш потужних, високопродуктивних тракторів через зменшення питомої ваги менш потужних тракторів. Середня потужність трактора за цей період виросла від 63,2 кВт. до 90,4 кВт. – на 30 % (таб. 2).

Таблиця 2. Наявність сільськогосподарської техніки в аграрних підприємствах*

	1991	2000	2010	2011	2012	2013	
						усього	у % до наявності на початок
Трактори, тис. шт.	497,3	318,9	151,3	147,1	146,0	130,8	99,5
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт	14,0	11,0	8,0	8,0	8,0	7	X
Потужність двигунів тракторів, тис. кВт	31423	20611	12557	12656	12908	11826	X
Середня потужність двигуна трактора, кВт	63,2	64,7	83,0	86,0	88,4	90,4	X
Зернозбиральні комбайни тис. шт.	105,2	65,2	32,8	32,1	30,0	27,2	98,2
у розрахунку на 1000 га посівної площі зернових (без кукурудзи), шт.	8,0	6,0	4,0	4,0	4,0	4,0	X
Кукурудозбиральні комбайни тис. шт.	15,3	7,9	2,5	2,3	2,0	1,8	97,9
у розрахунку на 1000 га посівної площі кукурудзи, шт.	12,0	8,0	1,0	1,0	1,0	1,0	X

*Сільське господарство України, 2014 рік, статистичний збірник.

Подібна тенденція зберігається на ринку зернозбиральних комбайнів – з 1991 року по 2014 рік навантаження на 1 комбайн збільшилось у 2 рази – з 125 до 250 га посівної площі зернових. Що стосується кукурудозбиральних комбайнів, то кількість їх зменшилась майже у вісім разів. Хоча у цій групі техніки їх зменшення диктується не скороченням посівних площ кукурудзи, а універсальністю зернових комбайнів, що можуть працювати на збиранні кукурудзи.

Як повідомляє Мінагрополітики, восени 2014 року у сільгоспроботах було задіяно близько 180 тис. тракторів і близько 228 тис. ґрунтообробних та посівних машин. З початку 2014 р. аграрії придбали 4851 одиниць техніки на 2,2 млрд грн, у тому числі: тракторів – 1510 од. (662,1 млн грн), зернозбиральних комбайнів – 338 од. (497,2 млн грн), кормозбиральних комбайнів – 28 од. (23,4 млн грн), ґрунтообробної техніки – 882 од. (184,7 млн грн), посівної техніки – 608 од. (292,1 млн грн) і 1485 од. (540,4 млн грн) іншої техніки та обладнання [9].

За період з 2004 по 2008 роки кількість проданих машин збільшилась на 60 % і майже вдвічі зріс ринок у грошовому виразі. Причинами цього стали значне збільшення імпортних поставок, відновлення виробництва та зростання платоспроможності попиту на техніку водночас зі значним спрацюванням парку. Ринок зростає завдяки дешевим малопотужним просапним тракторам білоруського та вітчизняного виробництва. Після насичення цього сегменту і з початком ери енергоощадних технологій у рослинництві аграрії почали збільшувати закупівлі потужніших тракторів. Але у 2009-2010 кризові роки спостерігалось значне падіння продажів як тракторів та комбайнів, так і навісної/причіпної сільськогосподарської техніки. З 2011 року зростання продажів знову відновилося і досягло своєї найвищої точки у 2013 році. [3]

У 2014 році ситуація кардинально змінилася. Український ринок колісних тракторів потужністю 260-390 к. с. за підсумками 2014 року зменшився у понад 2,5 рази порівняно з результатами 2013 року, коли надійшла рекордна кількість машин цього класу – 1440. [4]

На динаміку продажів сільгосптехніки має вплив комплекс факторів, у тому числі – військові дії, девальвація гривні, введення мит на імпорт с/г обладнання і ціни на аграрну продукцію. Враховуючи все вищезазначене, очікувати зростання продажу тракторів і комбайнів у 2015 році не варто.

Серед фермерів вже зараз спостерігається тенденція поступового перерозподілу часток ринку від малої до великої техніки. На прискорення такого перерозподілу може вплинути ситуація із землею: будуть чи ні вводити обмеження на зростання земельних банків.

Аграрії зараз віддають перевагу недорогій техніці для обробки землі. При цьому дорогі покупки (наприклад, нові комбайни) вони поки що відклали до кращих часів. Більш уважно компанії вивчають питання оренди техніки, а також ремонту наявної. З року в рік керівництво Мінагропроду заявляє про амбітні плани по спільному виробництву сільгосптехніки в Україні. Але, наприклад, плани випускати у

нас комбайни спільно з світовими лідерами «Claas» і «John Deere» не реалізовано. Під питанням також залишається і спільне виробництво в Україні білоруської сільгосптехніки.

Незважаючи на всю складність ситуації, вітчизняні виробники намагаються проявляти активність. ХТЗ, приміром, декларує плани щодо складання продукції в Євросоюзі. Завод також модернізує лінійку, вводячи в неї трактори для фермерів. Знаменитий «Херсонмаш» упровадив нову технологію фарбування і розробив нові пристосування і жнивarki для кукурудзи і соняшника. А «Білоцерківмаш» вивів на ринок агрегат для внесення безводного аміаку. [9]

Таблиця 3. Купівля сільськогосподарськими підприємствами нових тракторів у 2013 році*

Найменування виробника/категорія потужності	до 40 кВт, шт.	% проданих до 40 кВт	від 40 до 60 кВт, шт.	% проданих від 40 до 60 кВт	від 60 до 100 кВт, шт.	% проданих від 60 до 100 кВт	понад 100 кВт, шт.	% проданих понад 100 кВт	Всього, по виробниках	% до загальної кількості
«Агромаш»	3	3,57	5	1,35					8	0,29
«Беларус»/ «МТЗ»	16	19,05	320	86,25	943	77,47	153	13,70	1432	51,36
«ХТЗ»	2	2,38	5	1,35			85	7,61	92	3,30
«Foton»	19	22,62			3	0,25			22	0,79
«Кий»			1	0,27	23	1,89	16	1,43	40	1,43
«ЮМЗ»			1	0,27	3	0,25			4	0,14
«Case»					9	0,74	206	18,44	215	7,71
«Deutz-Fahr»/ «Lamborghini»/ «Same»					45	3,7	36	3,23	81	2,91
«John Deere»					40	3,29	307	27,48	347	12,45
«New Holland»					38	3,13	108	9,67	146	5,24
«ХТА»							18	1,61	18	0,65
«Challenger»							29	2,60	29	1,04
«Claas»					2	0,16	25	2,24	27	0,97
«Fendt»							17	1,52	17	0,61
«Landini»							9	0,81	9	0,32
інші	44	52,38	39	10,51	110	9,04	110	9,67	301	10,88
Всього – 2788	84	100	371	100	1216	100	1117	100	2788	100

*Статистичний бюлетень «Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами», 2013 р.

Що стосується вподобань українських аграрних підприємств, то їх розглянемо, аналізуючи структуру покупок сільськогосподарської техніки на прикладі тракторів у найбільш вдалому 2013 році (таб. 3).

У категорії тракторів до 40 кВт, проданих у 2013 році, передові позиції займає продукція Мінського тракторного заводу та китайський «Foton» – відповідно 19,5 % та 22,62 %. Вітчизняних ХТЗ було продано всього 2 одиниці, через досить високу ціну при порівняно невисокій якості. Китайський виробник завойовує ринок ціною, крім того, якість цих тракторів з року в рік покращується.

У категорії 40-60 кВт безумовним лідером є МТЗ – понад 85 %, так само, як і в категорії 60-100 кВт – майже 78 %. Найпопулярніші моделі – перевірені роками МТЗ-82 та «Беларус-892». У цій самій категорії, 60-100 кВт, можна зазначити порівняно високі показники продажу таких брендів, як «Deutz-Fahr» / «Lamborghini»/ «Same» – 45 шт (3,7 %), «John Deere» – 40 шт. (3,29 %), «New Holland» – 38 шт. (3,13 %). При досить високій ціні ці трактори перемагають якістю. Крім того, все більше господарств бажають на заміну традиційним МТЗ отримати більш комфортний та якісний силовий агрегат. Стримувальним фактором переходу фермерських господарств від «Беларуса» до більш комфортних та продуктивних тракторів є досить висока ціна. Так у 2013 році при середній ціні МТЗ-82 у 170-180 тис. грн вартість аналога виробництва «Deutz-Fahr» складала близько 470 тис. грн, тобто у 2,5 рази вища.

У категорії понад 100 кВт лідером є «John Deere» (307 тракторів, 27,48 %) – давно відомий в Україні, ще з часів закупівель під гарантії держави на початку 90-х років. «Case» та МТЗ займають відповідно друге та третє місце – 206 (18,44 %) і 153 (13,7 %). Понад сто тракторів продано виробника «New Holland» (9,67 %).

За даними агенції «Agrisurvey», у 2010-2013 рр. в Україні спостерігалася тенденція зростання ринку сільськогосподарської техніки, яка, на жаль, у 2014 р. уже не актуальна. Велика частина

сільгоспвиробників приймають рішення про купівлю техніки залежно від поточної ситуації. Такі результати, а також той факт, що 20 % аграріїв планують покупку техніки всього за 1-3 місяці до початку її експлуатації, говорять про високий ступінь невизначеності на цьому ринку. Як результат, компанії – виробники техніки змушені завозити частину обладнання на склад, щоб не втратити своїх клієнтів і частку на ринку. Подібної ситуації слід чекати і у 2015 році через невизначеність з цінами, інфляцію, військові дії на сході країни.

Хотілося б зауважити, що розвиток аграрного ринку в Україні неможливий без упровадження передових технологій, які передбачають використання сучасної сільськогосподарської техніки. Незважаючи ні на що, світові виробники сільгосптехніки вважають український ринок одним з найбільш перспективних у Європі. Тому першочерговим завданням держави стає запровадження протекціоністських заходів щодо стимулювання вітчизняного виробника.

У 2013 р. українські аграрії придбали майже 15 тис. одиниць різної сільськогосподарської техніки на більш ніж 6 млрд грн, причому ці витрати визнавалися недостатніми через високий ступінь зношення парку, у якому велику частку складають машини ще радянських часів або уживане імпортне обладнання. За даними аналітиків, обсяг українського ринку сільгосптехніки за умови її своєчасного та якісного оновлення може досягати понад \$3 млрд у рік. Але більшість цих коштів надходить закордонним товаровиробникам – через дилерські мережі, а отже, відбувається відтік валютних ресурсів з країни.

Що стосується вітчизняного товаровиробника, то такі гіганти сільськогосподарського машинобудування, як «ХТЗ», «Херсонський машинобудівний завод», «Південмаш», «Білоцерківсьмаш», на жаль, не витримали випробування кризою 1990-х і початку 2000-х років. Якщо в Росії та Білорусі влада зважилася на протекціоністські заходи з метою підтримки національних виробників, то український ринок був цілком відданий імпорту. А вітчизняна продукція в умовах розвалу 1990-х років виявилася неконкурентоспроможною порівняно навіть з уживаною технікою провідних світових брендів. Звичайно, посильна допомога українським компаніям здійснювалася через «Украгролізинг», який купував вітчизняну техніку для поставки її аграріям. Але його частка на національному ринку ніколи не перевищувала 2-4 % унаслідок хронічно недостатнього державного фінансування. [8]

Перспективним з точки зору залучення інновацій є приклад Харківського тракторного заводу. Представники ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» та фінської компанії «Sampro Rosenlew Ltd» у процесі робочої зустрічі, 09.04.2015 р., підписали договір про співпрацю, а пізніше за підтримки Міністерства аграрної політики та продовольства України був підписаний Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю.

Мета Меморандуму – організація загальної контрактної збірки зернозбирального комбайна «ХТЗ-3085» (на базі комбайна «Sampro 3085 Superior»). Згідно з Меморандумом спільна робота «ХТЗ» і «Sampro Rosenlew Ltd» починається з виробництва зернозбиральних комбайнів 5 класу «ХТЗ-3085». «Sampro Rosenlew Ltd» зобов'язується передати інноваційні розробки, необхідну конструкторську, технічну і технологічну документацію, оснастку і бере на себе відповідальність за технічний супровід проекту та навчання спеціалістів.

АТ «ХТЗ» надає виробничі потужності, організовує виробничий процес і бере на себе відповідальність за організацію, продаж та сервісне обслуговування через власну дилерську і сервісну мережу. Генеральний директор заводу Владислав Губін повідомив, що загальний проект може створити близько 1000 нових робочих місць у Харківському регіоні.

Олексій Павленко, міністр аграрної політики і продовольства України, вважає, що співпраця двох потужних компаній є надзвичайно важливим проектом – вітчизняні комбайни будуть вироблятися на основі комбайна «Sampro 3085 Superior», при цьому якість і надійність продукції стануть пріоритетами для українських аграріїв.

Результат реалізації інвестиційного проекту передбачає отримання додаткових надходжень до бюджетів усіх рівнів і позабюджетних фондів в обсязі 6,5 млн грн щорічно. Усього за період реалізації проекту (2015-2020 рр.) очікуються надходження у розмірі 507,1 млн грн податку на прибуток [6] Цей проект є значним поштовхом для розвитку сільськогосподарського машинобудування всієї країни.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для стимулювання вітчизняного виробника сільськогосподарської техніки в різний час приймалися державні цільові програми, в тому числі і часткова компенсація вартості придбаної вітчизняної техніки. Політика держави у сфері матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників повинна будуватися на принципах максимального економічного ефекту діяльності аграрних підприємств. Враховуючи досить відсталий рівень виробництва техніки для аграріїв України, вітчизняному виробнику пропонувалася давня, морально застаріла, малопотужна та малопродуктивна сільськогосподарська техніка, а отже, бюджетні кошти витрачалися марно, програми не сприяли розвитку нових технологій у сфері створення засобів виробництва і не допомагали аграрним підприємствам підвищувати ефективність виробництва. Навіть з урахуванням значної різниці в цінах імпортна техніка завжди мала вищий попит.

Тому можна розглядати два шляхи у вирішенні проблеми забезпечення аграрних підприємств високотехнологічною технікою. Один із них – цільові програми, спрямовані на придбання аграрними підприємствами високопродуктивної, надійної імпоротної техніки, що сприятиме прибутковості цих підприємств і водночас повністю знищить вітчизняну галузь виробництва сільгосптехніки. Другий шлях – це спрямування коштів від цільових програм у двох напрямках: а) безпосередньо виробникам с/г техніки для стимулювання залучення нових, прогресивних технологій у виробництві техніки. Це можна здійснити, наприклад, через компенсацію відсотків по кредитах, спрямованих на модернізацію виробництва, б) компенсувати частину вартості придбаної техніки (безпосередньо або шляхом здешевлення кредитів для аграрних підприємств) тільки високотехнологічної, сучасної, при цьому усунути з програми стимулювання морально застарілу, низькопродуктивну техніку. Наприклад, з року в рік держава стимулює придбання тракторів «Беларус», зібраних на вітчизняних підприємствах. Але не враховується при цьому те, що ці трактори протягом останніх 40 років принципово не вдосконалювалися, є малопродуктивними, незважаючи на масовість та популярність серед невеликих господарств. Крім того, виробництво в Україні їх досить умовне – більшість комплектуючих до них виробляється за кордоном.

Список літератури

1. Антощенко, В. М. Огляд ринку сільськогосподарської техніки для підприємств АПК України [Текст] / В. М. Антощенко, Р. В. Антощенко // Вісник ХНТУСГ. Випуск 124. Том 2 – С. 15-16.
2. МХП снова выбирает трактора Fendt [Електронний ресурс] : офіційний сайт порталу Аграрний тиждень. Україна. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/novini/18071-mhp-snova-vybiraet-traktora-fendt.html>.
3. Український ринок тракторів: підсумки 2013 року 08.05.2014 [Електронний ресурс] : офіційний сайт аграрного інформаційного агентства Agravery. – Режим доступу: <http://agravery.com/ua/tehnika/show/ukrainskij-rinok-traktoriv-pidsumki-2013-roku>.
4. В Україні обвалився ринок потужних тракторів. 28.02.2015 [Електронний ресурс] : офіційний сайт аграрного інформаційного агентства Agravery. – Режим доступу: <http://agravery.com/ua/tehnika/show/v-ukraini-obvalivsja-rinok-potuzhnikh-traktoriv>.
5. Офіційний сайт національного агропорталу LATIFUNDIST.COM: Топ 100 латифундистів України 01.01.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top100>.
6. Харьковський тракторний завод и финская компания Sampo Rosenlew будут производить зерноуборочные комбайны [Електронний ресурс] : офіційний сайт Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе. – Режим доступу: <http://xtz.ua/press-centr/novosti/92>.
7. Скоцик, В. Є. Організаційні засади функціонування ринку сільськогосподарської техніки в Україні [Текст] / В. Є. Скоцик // Науковий вісник НУБіП України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – № 181. – С. 207-209.
8. Украина: производители сельхозтехники – на грани выживания [Текст] // Машиностроение Украины. – №1. – 2015. – С. 52-54.
9. Украина: рынок сельскохозяйственной техники [Текст] // Машиностроение Украины. – № 3. – 2015. – С. 59-60.

References

1. Antoshchenkov, V. M. & Antoshchenkov, R. V. (n.d.). Ohliad rynku silskohospodarskoi tekhniki dlia pidpriemstv APK Ukrainy. Visnyk KhNTUSH, 124 (2), 15-16.
2. MHP snova vybiraet traktora Fendt (n.d.). Retrieved from: <http://a7d.com.ua/novini/18071-mhp-snova-vybiraet-traktora-fendt.html>.
3. Ukrainskyi rynek traktoriv: pidsumky 2013 roku. (2014). Retrieved from: <http://agravery.com/ua/tehnika/show/ukrainskij-rinok-traktoriv-pidsumki-2013-roku>.
4. V Ukraini obvalivsja rynek potuzhnykh traktoriv. (2015). Retrieved from: <http://agravery.com/ua/tehnika/show/v-ukraini-obvalivsja-rinok-potuzhnikh-traktoriv>.
5. Top 100 latyfundystov Ukrainy. (2014). [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <http://latifundist.com/rating/top100>.
6. Kharkovskiyi traktorny zavod y fynskaia kompaniya Sampo Rosenlew budut proyzvodyt zernouborochnye kombainy (n.d.). Retrieved from: <http://xtz.ua/press-centr/novosti/92>.
7. Skotsyk, V. Ye. (2013). Orhanizatsiini zasady funktsionuvannia rynku silskohospodarskoi tekhniki v Ukraini. Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. Seriiia : Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes, 181, 207-209.
8. Ukraina: proizvoditely selkhoztekhniki – na hrany vyzhyvaniya. (2015). Mashynostroenie Ukrainy, 1, 52-54.
9. Ukraina: rynek selskokhoziaistvennoi tekhniki. (2015). Mashynostroenyie Ukrainy, 3, 59-60.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015 р.

Павло Володимирович НЕМЧУК

науковий співробітник,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ФОРМУВАНЬ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ В ЕКОНОМІЦІ

Немчук, П. В. Закономірності еволюції формувань корпоративного типу в економіці [Текст] / Павло Володимирович Немчук // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 70-75. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження особливостей еволюції формувань корпоративного типу в економіці. Мета роботи полягає в узагальненні закономірностей розвитку формувань корпоративного типу в економіці з виокремленням характерних етапів розвитку та їх змістовним описом. Використано наступні методи: монографічний, абстрактно-логічний, аналогій, експертний метод, аналіз і синтез. Результатом статті є виокремлення чотирьох етапів розвитку корпоративних формувань: поширення примітивних форм товариств, розвиток командитних товариств (без статусу юридичної особи), виникнення та розвиток підприємств-юридичних осіб, поява та розвиток об'єднань юридичних осіб. Етапи визначались на основі їх опису, визначення форми об'єднання, характеристики об'єднання за юридичним статусом, характером відповідальності, рівнем централізації управління, періодом та місцем виникнення. Внесено пропозиції щодо подальшого вивчення особливостей їх управління та можливостей використання при вирішенні суспільно-економічних завдань розвитку. Результати можуть бути використані при вдосконаленні корпоративного управління на мікро- та макроекономічному рівнях управління.

Ключові слова: еволюція; закономірності; формування корпоративного типу; корпоративне управління; розвиток економіки; ефективність.

Pavlo Volodymyrovych NEMCHUK

Research Fellow,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"

REGULARITIES OF EVOLUTION OF FORMATIONS OF CORPORATE TYPE IN ECONOMICS

Abstract

The subject of the article is the study of features of evolution of formations of corporate type in economics. The generalization of regularities of development of units of corporate type in economics with determination specific stages of development and their meaningful description has become the aim of the article. The following methods have been used in the article: monograph method, abstract and logical method, analogy method, expert method, method of analysis and synthesis. The determination of four stages of development of corporate formations has become the main result of the article. They are as the following: expanding of primitive forms of partnership, development of limited partnership (without the status of legal entities), emergence and development of enterprises-legal entities, appearance and development associations of legal entities. These stages have been determined on the basis of their description, determination of organization form of associations, characteristic of association under a legal status, the nature of responsibility, degree of centralization of management, period and place of origin. Proposals for further study of peculiarities of their management and possibilities of use in the process of solving of socio and economic tasks of development are represented. The results can be used for improvement of corporation management at the micro- and macroeconomic levels of management.

Keywords: evolution; regularities; formations of corporate type; corporate management; development of economics; effectiveness.

Поняття «формування корпоративного типу» широко використовується в економічній літературі. Питаннями виникнення, розвитку та становлення корпоративних формувань займалися відомі іноземні та українські вчені Євтушевський В. А. [1], Функ Я. І. [2], Полянський Ф. Я. [3], Буковинська М. П. [4], Булеєв І. П. [5], Камілова Е. Р. [6], Резанова Н. С. [7], Дмитриченко Л. І. [8], Левицька І. В. [9], Супян В. Б. [10], Румянцев С. А. [11] та ін.

У процесі економічного розвитку до суб'єктів господарювання висувались окремі вимоги щодо можливостей вирішення окремих суспільних проблем. Значною мірою зазначене було пов'язано з об'єднанням зусиль різних осіб й господарюючих суб'єктів та формуванням більш масштабного виробництва на основі відпрацювання механізмів прийняття відповідних управлінських рішень по здійсненню господарської діяльності, по акумулюванню коштів і різних ресурсів тощо. Об'єднання, в межах яких відпрацьовувались зазначені механізми, узагальнено отримали назву корпоративних. У зв'язку з цим актуальними є дослідження закономірностей появи, формування та діяльності таких утворів в економіці

Метою статті є аналіз та узагальнення закономірностей історичного розвитку формувань корпоративного типу в економіці.

Предмет дослідження – особливості еволюції формувань корпоративного типу в економіці.

Завдання статті полягають в:

- аналізі закономірностей історичного розвитку формувань корпоративного типу в економіці;
- виокремленні характерних етапів еволюції формувань корпоративного типу в економіці;
- визначенні напрямів вирішення суспільно-економічних завдань розвитку економіки в контексті еволюції формувань корпоративного типу.

Виникнення та розвиток корпоративних формувань відображає закономірності еволюції світової економіки. Поява цієї форми організації бізнесу стала відповіддю на умови ведення підприємницької діяльності, що обумовило нові вимоги до фірми і принципів її організації. Якщо сутність підприємницької діяльності залишається незмінною – господарська діяльність з метою одержання прибутку, то її зміст та форма еволюціонують. Основну роль у цьому процесі відіграє науково-технічний прогрес, який спричиняє розвиток продуктивних сил, що є матеріально-речовою основою підприємницької діяльності. Це зумовлює відповідні зміни кількісних та якісних параметрів підприємництва: посилюється суспільний поділ праці, та, відповідно до цього, активізуються процеси спеціалізації, концентрації та кооперування виробництва, зміцнюються зв'язки між підприємствами; збільшуються вимоги до обсягу залученого капіталу, рівня управління підприємством, зусиль з реалізації виробленої продукції.

Таким чином, виникнення корпорацій обумовлено потребою формування на ринку суб'єктів господарювання, здатних вирішувати масштабні суспільні завдання з відповідними механізмами акумулювання коштів та прийняття управлінських рішень.

У сучасній ринковій економіці саме корпорації відіграють ключову роль. Маючи невелику частку в структурі організаційних форм – не більше 20-25 %, корпорації дають 80-90 % господарського обороту. Водночас сутнісні особливості корпорації пов'язані аж ніяк не з масштабністю їх діяльності, позаяк більшість корпорацій мають досить незначні розміри.

Головна економічна особливість корпоративної форми полягає в тому, що вона виступає закінченою формою відокремлення власності від управління. Це форма як економічно, так і юридично відособлена стосовно її засновників і учасників, що в корені відрізняє її від одноосібних підприємств і партнерств. Відокремлення власності і керування забезпечило корпорації ті незаперечні переваги, які й обумовили її провідну роль в економіці.

По-перше, обмеження майнової відповідальності дозволило залучити до інвестування широкі верстви населення, забезпечуючи досить швидко за часом і значну за обсягами централізацію капіталу.

По-друге, відокремлення функції керування від власності обумовило надзвичайну стійкість корпорації як господарського утворення, що існує незалежно від її засновників і учасників.

По-третє, безперешкодне, в умовах розвинутого ринку цінних паперів, переміщення капіталу та участь на паях через купівлю-продаж акцій дає ще одну істотну перевагу – ліквідність, тобто можливість перетворити інвестовані засоби в грошову форму, що є надзвичайно привабливо для широких мас потенційних інвесторів.

Становлення корпоративних підприємств як організаційної форми підприємництва відбувалось у процесі еволюції підходів до організації форм ведення бізнесу. Еволюція форм організації підприємницької діяльності відбувалася від найпростіших, де його власник суміщає в собі господарську та управлінську діяльність, відповідає по зобов'язаннях підприємства всім своїм майном, до різних форм підприємницьких об'єднань, які дозволяють поєднати майно та інтереси двох чи більше засновників і мають специфічний механізм захисту спільного бізнесу від неадекватних дій його засновників –

створення юридичної особи. У межах підприємницького об'єднання з'являється можливість відділити майно та волю створеного підприємства від його засновників.

Генезис форм організації підприємницької діяльності умовно можна поділити на 4 етапи, що характеризують появу якісно нових форм підприємництва (табл. 1.). Перший етап пов'язаний із Давньою Грецією. Він характеризується появою та поширенням примітивних форм, які були представлені простими та повними товариствами. Передумовою їх виникнення стало руйнування общинного ладу та формування системи грецьких міст-полісів як форми соціально-економічної та політичної організації суспільства. Їх мешканці були повноправними громадянами, тобто володіли правами на майно та могли самостійно здійснювати господарську діяльність. Водночас, рівень розвитку продуктивних сил та виробничих відносин був низький: основою виробництва було використання праці рабів. Таке виробництво не потребувало значної концентрації капіталу та специфічних органів управління. Аналогічно цю форму товариства почали також використовувати у VI – V ст. до н.е у Давньому Римі при створенні підприємницьких об'єднань (так званих римських товариств, або «societies»).

Широке розповсюдження товариств відбулось у XII столітті. В Італії – це каменди, зокрема у Венеції – коллеганції. Така форма дозволяла брати участь у морській торгівлі, отримуючи від неї свою частку прибутку, не зазнаючи небезпек і труднощів подорожей. Каменди почали виникати також у Франції, Іспанії та на Арабському Сході. У Німеччині ж каменди з'явилися набагато пізніше, але вже не на основі морської торгівлі, а з інституту уповноважених. Законодавче регулювання каменди вперше зустрічається у Франції 1673 р. Як самостійний господарський суб'єкт, командитні товариства з'являються в торговому кодексі Франції.

У таких формах учасники об'єднання мали спільні цілі, спільне майно та несли спільні ризики господарської діяльності, а управління здійснювалось спільно всіма засновниками (повні товариства) або кожним з учасників окремо (прості товариства). Таке об'єднання не було самостійним суб'єктом, окремим від його засновників, тобто, було об'єднанням осіб.

Другий етап характеризувався розвитком командитних товариств (без статусу юридичної особи), у яких учасники поділялися на дві групи: ті, які несуть повну відповідальність за зобов'язаннями товариства і здійснюють управління його господарською діяльністю, і ті, які ризикують тільки вкладеним майном та не беруть участі в управлінні підприємством.

Поширення цієї форми товариств було викликано потребами морської торгівлі. Зазначена форма підприємницького об'єднання дозволяла, з одного боку, особам, які готові були піти на ризик, пов'язаний з тривалою подорожжю, зібрати кошти, необхідні для здійснення експедиції, а з іншого – особам, які мали вільний капітал, вкласти його, не беручи безпосередньої участі в справі. Таким чином, у командитному товаристві (без статусу юридичної особи) з'являються перші ознаки відокремлення майна підприємства від його засновників, тобто воно стало першим кроком на шляху переходу від об'єднань осіб до об'єднань майна.

Особливістю третього етапу еволюції є виникнення та розвиток підприємств-юридичних осіб, які в майновому та юридичному плані були відокремлені від своїх власників та їх волі. Поява такої форми підприємництва була відповіддю на нові вимоги часу, які спричинив розвиток капіталістичних відносин – стабільність підприємства, тобто можливість подовження його діяльності за умов виходу одного з учасників або його смерті.

При цьому вперше з'явилися об'єднання, які суміщають у собі ознаки підприємницьких об'єднань та юридичних осіб – повні та командитні товариства – юридичні особи, а в кінці XIX ст. – товариства з обмеженою відповідальністю.

Принципово новим внеском зазначених форм у розвиток підприємництва стали:

- поява самостійних органів управління (навіть у повному товаристві учасник виступає не від свого імені, а як представник певної юридичної особи);
- зміна статусу майна підприємства – із загального воно стає майном юридичної особи;
- у товариствах з обмеженою відповідальністю та частково в командитних товариствах – особиста відповідальність учасників замінена відповідальністю юридичної особи.

Як юридична особа, товариство з обмеженою відповідальністю володіє майном, відокремленим від майна його членів, володіє самостійною організацією і його учасники не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Форма товариства з обмеженою відповідальністю була визнана в 1892 році у Німеччині, потім у Франції та в інших європейських країнах.

Водночас на цей період припадає розвиток акціонерних товариств, у яких власники повністю відокремлені від майна товариства, їх відповідальність обмежується вартістю придбаних ними акцій, а управління господарською діяльністю здійснюється найманими менеджерами. У цій формі виникло ще одне важливе надбання – вільна передача акцій та можливість їх обороту на фондовому ринку.

Таблиця 1. Еволюція форм організації підприємницької діяльності та їх основні характеристики

Етап	Характеристика етапу	Форми об'єднань	Характеристика форм об'єднань					
			юридичний статус	характер відповідальності	централізація управління	перші об'єднання	період виникнення	місце виникнення
I (VIII – VI ст. до н.е. – XII ст. н.е.)	Поширення примітивних форм товариств	Просте товариств	неюрідична особа	повна	відсутня	грецькі міста-поліси Римські товариства – societies боршономельні корпоративні об'єднання морські товариства	VIII-VI до н.е.	Ст. Греція Ст. Рим
		Повне товариство	неюрідична особа	повна	відсутня	італійське корпоративне об'єднання державних кредиторів – maonae	...	Південь Франції ...
II (XII ст. – кін. XVII ст.)	Розвиток командитних товариств (без статусу юр. особи)	Командитне товариство (товариство за довірою)	неюрідична особа	часткова	часткова	командитне товариство	976 р.	Венеція
		Повне товариство	юрідична особа	повна	централізовано	повне товариство	кін. XVIII ст.	Зх. Європа
III (кін. XVII – кін. XIX ст.)	Виникнення та розвиток підприємств-юрідичних осіб	Командитне товариство	юрідична особа	часткова	часткова	камменди (Італія), коллеганції (Венеція)	XII ст. н.е.	Італія, Венеція, Зх. Європа
		Товариство з обмеженою відповідальністю	юрідична особа	обмежена	централізовано	товариство з обмеженою відповідальністю	1892 р.	Німеччина
IV (кін. XIX ст.)	Поява та розвиток об'єднань юридичних осіб	Акціонерні товариства (корпорації)	юрідична особа	обмежена	централізовано	Ост-Індська компанія	1660 р. 1602 р.	Голландія Англія
		Трест. Консорціум. Картель.	юрідична особа	обмежена	частково централізовано	Трест «Стандард Ойл»	1882 р.	США

* Розроблено авторами на основі [Функ Я. И. Акционерные общества : история и теория (Декларация свободы) / Я. И. Функ, В. А. Михайличенко, В. В. Хвалей. – Минск, 1999. – 607 с.]

Четвертий етап пов'язаний з появою перших об'єднань юридичних осіб – трестів які об'єднували акціонерні товариства шляхом передачі акціонерами своїх акцій в обмін на сертифікати тресту. Першим об'єднанням став трест, заснований в 1882 р. «Стандард Ойл» під керівництвом Джона Д. Рокфеллера, утворений шляхом об'єднання кількох нафтових корпорацій на основі довірчої власності. Акціонери цих корпорацій виступали засновниками тресту, а також його бенефіціаріями. Завдяки чому було створено Раду з 9 керуючих, унаслідок чого управління перейшло до Ради, а акціонери отримували дивіденди за сертифікатами. З часом у США з'явилися й інші трести: олійно-бавовняний 1884 р., горілчаний, цукровий, свинцевий 1887 р. та інші

Концентрація виробництва свідчить, що вже до 1909 року тютюновий трест виробляв 90 % продукції всієї тютюнової промисловості США, а сталева корпорація в 1900 році монополізувала 70 %. Взаємодія трестів з фінансовими структурами призвела до виникнення монополістичних трестів. Це привело до виникнення Закону Шермана 1890 р., і за рішенням суду монополістичні трести були змушені видозмінитися. Саме це вплинуло на бурхливий розвиток такої форми акціонерного товариства, як холдинг, яка дозволяла уникати дії Закону Шермана. Багато акціонерних так розрослися, що почали контролювати окремі галузі промисловості і трансформувалися в транснаціональні корпорації.

Ця форма сприяла посиленню концентрації капіталу, а отже, і монополізації різних галузей економіки. У США негативні наслідки цього процесу зумовили необхідність появи антитрестівського законодавства, базою якого став прийнятий в 1890 р. Закон Шермана, дія якого привела до виникнення інших форм об'єднання підприємств – холдингів, які дозволяли обійти зазначені закони.

Всі перелічені вище форми – і ті що функціонують в нинішніх умовах, і ті, що зникли, вивільнивши місце більш досконалим, мали на меті збільшення концентрації капіталу та були зосереджені суто на процесі виробництва товару, при цьому найважливішими завданнями були збільшення обсягів та здешевлення вартості. Ситуація змінилася, коли розвиток технологій дозволив виробляти товари в такій кількості, щоб наситити ними ринок. З цього моменту розпочалася ера змагання підприємців та продукції, яку вони виробляли для покупця. Пристосовуючись до нових умов, підприємства змушені були підстроюватися під потреби споживачів та постійно оновлювати асортимент, що зумовило появу нових сфер управління в підприємстві – маркетингової та інноваційної.

Складність нових функцій управління, необхідність координування ними своєї діяльності на ринку, ведення наукових розробок та впровадження нових технологій, вартість яких перевищувала можливості окремих підприємств, зумовили появу таких форм об'єднань підприємств, як картелі, асоціації, концерни, консорціуми. Ці форми об'єднань юридичних осіб залишають їх юридично незалежними та дають можливість делегування частини своїх функцій об'єднанню. Таким чином, давалась можливість скоординувати інтереси підприємств, які до них входять.

На основі узагальнення вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

- в економіці наявні різні за масштабністю завдання, які потребують відповідного акумулювання коштів та матеріально-технічних ресурсів. Вирішення зазначеного завдання більш успішно здійснювали великі за розміром господарські структури, що узагальнено отримали назву корпоративних формувань;
- зазначені формування еволюціонували протягом історичного періоду. Здійснено систематизацію та виокремлено чотири характерних етапи еволюції корпоративних формувань на основі опису етапу, визначення форми об'єднання, характеристики об'єднання за юридичним статусом, характером відповідальності, рівнем централізації управління, періодом та місцем виникнення;
- спостерігається посилення ролі корпоративних формувань в економіці, а тому важливим є подальше вивчення особливостей їх управління та порядку вирішення суспільно-економічних завдань розвитку.

Список літератури

1. *Євтушевський, В. А. Корпоративне управління [Текст] / В. А. Євтушевський. – К.: Знання, 2006. – 406 с.*
2. *Функ, Я. И. История и теория [Текст] / Я. И. Функ, В. А. Михалеченко. – Минск, 1999. – 607 с.*
3. *Полянский, Ф. Я. Экономическая история зарубежных стран. Период империализации (1870-1917 гг.) / Ф. Я. Полянский. – М. 1973. – 545 с.*
4. *Буковинська, М. П. Сутність і розвиток корпорацій: роль соціальних технологій [Текст] / М. П. Буковинська // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №3(7). – С. 170-174.*
5. *Булеев, И. П. Корпорации: теория и отечественная практика [Текст] / И. П. Булеев // Менеджер. – 2002. – №3. – С. 129-133.*
6. *Камілова, Е. Р. Розвиток акціонерних товариств в Україні [Текст] / Е. Р. Камілова // Економіка АПК. – 2003. – № 3. – С. 62-64.*

-
7. Резанова, Н. С. Корпоративне управління на порозі XXI століття [Текст] / Н. С. Резанова // Фінанси України. – 2002. – №1. – С.13-19.
 8. Дмитриченко, Л. И. Корпорация в социально-экономическом развитии страны: история теории и современность [Текст] / Л. И. Дмитриченко, Л. А. Дмитриченко, Т. С. Чунихина // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії: Збірник наукових праць. – Краматорськ. – 2008. – № 1(11). – С. 221-227.
 9. Левицька, І. В. Механізм формування ефективної системи корпоративного управління [Текст] / І. В. Левицька // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – Вип. III (39). Економічні науки. – С. 148–153.
 10. Супян, В. Б. Эволюция форм собственности в США: современные особенности [Текст] / В. Б. Супян // Вопросы экономики. – 2001. – №6. – С.4-18.
 11. Румянцев, С. А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток [Текст] / С. А. Румянцев – К.: Знання, 2003. – С. 5-7.

References

1. Yevtushevskiy, V. A. (2006). *Korporatyvne upravlinnia*. Kyiv: Znannia.
2. Funk, Ya. Y. & Mykhalechenko, V. A. (1999). *Istoriya i teoriya*. Minsk.
3. Polianskyi, F. Ya. (1973). *Ekonomicheskaya istoriya zarubezhnykh stran. Period imperializatsyi (1870-1917 hh.)* Moscow.
4. Bukovynska, M. P. (2010). *Sutnist i rozvytok korporatsii: rol sotsialnykh tekhnolohii*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 3(7), 170-174.
5. Buleev, Y. P. (2002). *Korporatsyy: teoriya y otechestvennaia praktyka*. *Menedzher*, 3, 129-133.
6. Kamilova, E. R. (2003). *Rozvytok aktsionernykh tovarystv v Ukraini*. *Ekonomika APK*, 3, 62-64.
7. Riezanova, N. S. (2002). *Korporatyvne upravlinnia na porozі XXI stolittia*. *Finansy Ukrainy*, 1, 13-19.
8. Dmytrychenko, L. Y., Dmytrychenko, L. A. & Chunya, T. S. (2008). *Korporatsiya v sotsyalno-ekonomicheskomy rozvytuy strany: istoriya teorii i sovremennost*. *Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii*, 1(11), 221-227.
9. Levytska, I. V. (2010). *Mekhanizm formuvannia efektyvnoi systemy korporatyvnoho upravlinnia*. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, III (39), 148–153.
10. Supian, V. B. (2001). *Evolutsiya form sobstvennosti v S: sovremennyye osobennosty*. *Voprosy ekonomiki*, 6, 4-18.
11. Rumiantsev, S. A. (2003). *Ukrainska model korporatyvnoho upravlinnia: stanovlennia ta rozvytok*. Kyiv: Znannia.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2015 р.

Володимир Миколайович ОРЕЛ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Миколаївська філія ПВНЗ «Європейський університет»

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У
ПРОМИСЛОВОМУ СВИНАРСТВІ**

Орел, В. М. Економічна ефективність організаційно-економічних відносин у промисловому свинарстві [Текст] / Володимир Миколайович Орел // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 76-79. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Стаття присвячена сучасному інтенсивному свинарству, яке якісно змінює характер праці в основному виробництві, перетворює оператора в промислового робітника, що має вузьку спеціалізацію, пов'язану з обслуговуванням конкретної групи тварин і використовує високотехнологічне обладнання. Особливістю засобів сучасного виробництва є високий рівень автоматизації процесів, що дозволяє оператору зосередитися на обслуговуванні тварин. Однак низка технологічних операцій (годування, підтримання мікроклімату, освітленості та ін.) вимагають від оператора знань і навичок з найпростішого налагодження та регулювання обладнання. Промислове свинарство є потоковим виробництвом з жорстким ритмом, суворюю циклічністю окремих процесів, високою інтенсивністю праці.

Ключові слова: промислове свинарство; заробітна плата; структура витрат; собівартість товарної продукції; кваліфікація виробничого персоналу; час професіоналізації; трудовий процес.

Volodymyr Mykolayovych OREL

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economics and Management,
PVNZ «European University» (Ukraine), Mykolaiv Branch

**ECONOMIC EFFICIENCY OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC RELATIONS IN
INDUSTRIAL PIG FARMING**

Abstract

The article is devoted to modern intensive pig farming, which is qualitatively changing the nature of work in the main production, the operator is gradually turning into the industrial worker. Such a worker has a narrow specialization which is associated with servicing of specific group of animals and with the use of high-tech equipment. The peculiarity of the modern means of production is the high level of process automation, allowing the operator to concentrate on serving animals. However, a number of technological operations (feeding, maintenance of microclimate, lighting, etc.) requires from the operator knowledge of the simplest configuration and regulation of the equipment. Industrial pig production is streamed from the harsh cycles of individual processes, high intensity of work.

Keywords: industrial pig farming; wages; cost structure; cost of commodity production; qualified production personnel; time professionalization; working process.

JEL classification: P120

Вступ

Заробітна плата є найважливішим елементом організаційно економічних відносин сучасного виробництва. Про це свідчить розмаїття аспектів дослідження проблематики в економічній теорії. Однак

© Володимир Миколайович Орел, 2015

на практиці оплата праці найчастіше розглядається в контексті витрат на виробництво або як інструмент мотивації працівників до досягнення кінцевих результатів господарського суб'єкта. Деякі напрямки сучасних організаційно-економічних відносин у галузі свинарства з точки зору загальних та поверхневих закономірностей розвитку промислової системи у пострадянський період знайшли своє висвітлення в роботах вчених та економістів В. Андрійчука, І. Бойчик, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Шпикача, Ю. Юрчишина та інших.

Проте на сучасному етапі розвитку промислової сфери проблеми організаційно-економічних механізмів розвитку свинарських підприємств та їх економічних відносин залишаються такими, що потребують подальших наукових розвідок.

Мета статті

Мета статті – дослідити всі фактори, які впливають на організаційно-економічні відносини у сфері свинарства, та покращити їх.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасному промисловому свинарстві заробітна плата (з нарахуваннями) займає менше 10 % у собівартості продукції. Структуру витрат у галузі наведено в таблиці 1. Домінуючою статтею витрат на виробництво є корми. Друге місце в рейтингу витрат займають ті, що пов'язані з енерго- і водозабезпеченням [1]. Для підприємств, побудованих після 2007 року і які перебувають в стадії окупності, третьою за значущістю статтею витрат є амортизація. Чисельність виробничого персоналу сучасних свинокомплексів мінімальна. Так для стандартного модуля продуктивністю 25 тисяч товарних свиней на рік, штатна чисельність становить близько 30 осіб, у т. ч. 18 операторів. Заробітна плата посідає четверте місце, і тому її роль як важливого чинника зниження витрат не варто перебільшувати.

Таблиця 1. Структура собівартості товарної продукції на ТОВ «Таврійські свині» за 2012 рік

Показник	%	Рейтинг
Корми	47,4	1
Засоби захисту тварин	2,8	5
Електроенергія	3,8	2
Водопостачання	2,1	
Газ	5,6	
ПММ	0,8	
Заробітна плата з ЄСП	7,4	4
Амортизація ОС	8,5	
Інші прямі витрати	0,3	
Прямі витрати всього	78,7	
Загальновиробничі витрати	16,6	
Виробничі витрати всього	95,3	
Управлінські витрати	4,7	
Витрати всього	100	

Значення оплати праці різко зростає, якщо розглядати її як інструмент мотивації працівників. Дослідження показують, що на практиці в тваринництві та свинарстві використовується велика кількість різних підходів до форм і систем оплати праці – поєднання індивідуальної оплати праці з колективними формами матеріального стимулювання, грошової оплати з натуральною, відрядної – з погодинною [2]. Причому всі вони розробляються в господарствах самостійно і зазначаються у колективному договорі з працівниками.

У промисловому свинарстві найчастіше використовується почасово-преміальна система оплати праці. Тарифна (погодинна) частина заробітної плати, як правило, не диференціюється за виробничими ділянками. Підвищений тариф встановлюється для старших операторів. Преміальна, стимулювальна частина оплати праці залежить від економічних показників підприємства. Низка підприємств використовує систему преміювання за кінцеві результати праці працівників конкретних виробничих дільниць (опоросу, відгодівлі та ін.), однак вони мають одиничний характер.

Роль оператора в забезпеченні ефективності виробництва дуже висока, а ціна його кваліфікації та ставлення до роботи багаторазово перевищує вартість робочої сили. Недостатньо компетентний і відповідальний оператор на ділянці опоросу може звести нанівець усі переваги генетичного потенціалу тварин. Від компетенції фахівців і операторів, зайнятих на стадії відтворення, залежить підтримання

оптимальної структури маточного стада, яке безпосередньо впливає на товарну продуктивність підприємства на найближчі 1,5 – 2 роки.

Вимоги до кваліфікації виробничого персоналу окремих ділянок повинні бути тим вищі, що вища значущість їхньої праці. З цим повинна корелюватись тарифна частина оплати праці. На практиці ж оператор ділянки відгодівлі найчастіше отримує однакову заробітну плату з оператором ділянки опоросу, а праця фахівця зі штучного осіменіння цінується однаково з працею оператора ділянки дорощування. Додатковим аргументом на користь необхідності диференційованої тарифікації персоналу різних ділянок виробництва є час, необхідний для підготовки відповідного працівника, наявність відповідних базових знань і навичок, досвіду роботи за професією і т. п. Трудові процеси в сучасному свинарстві відрізняються високою продуктивністю та інтенсивністю. З огляду на це, розраховується штатна чисельність виробничого персоналу. На кожній з ділянок комплексу на 25 тисяч товарних голів на рік працює не більше 2-3 операторів. У цих умовах об'єктивною необхідністю належної організації виробничих процесів є взаємозамінність працівників. А керівника, фахівців і операторів, які не мають знань і навичок для заміщення працівників інших ділянок, слід оцінювати, як тих, що не володіють необхідними компетенціями для роботи в сучасному інтенсивному свинарстві.

Для умов інтенсивного свинарства система оплати праці повинна формуватися з чотирьох частин: 1) тарифної ставки; 2) доплати за суміщення (заміщення); 3) премії за досягнення індивідуальних цільових показників; 4) премії за загальні результати роботи [3]. Співвідношення між окремими елементами повинні встановлюватися індивідуально на кожному підприємстві, з урахуванням сформованих рівнів оплати праці, фінансових можливостей і т. д. Відповідні підходи мають бути апробовані в різних умовах і стосовно до різних стадій життєвого циклу підприємства. Але наш досвід показує, що тариф повинен займати в загальній оплаті праці не менше 50-60 %. Тільки так можна на практиці підтвердити пріоритетне значення компетенцій працівників в умовах високотехнологічного виробництва.

Найбільш важливим етапом є тарифікація трудових процесів. Оскільки найближчими роками попит на кваліфіковану робочу силу буде значно перевищувати пропозицію, особливо в основних регіонах розвитку свинарства, то слід орієнтуватися на підготовку і перепідготовку (спеціалізацію) робітників і фахівців на самих підприємствах. Основним критерієм має бути час професіоналізації, – період часу, необхідний для підготовки працівника відповідної кваліфікації (таблиця 2). Не слід боятися того, що тарифна ставка оператора ділянки штучного осіменіння буде на 50-70 % вище, ніж у оператора ділянки відгодівлі [4]. Диференціація тарифного заробітку повинна бути стимулом у підвищенні кваліфікації.

Таблиця 2. Оцінка основних професій галузі «Свинарство» за їх компетентнісним рівнем і часом на отримання професійних навичок

Рівень	Вимоги до трудового процесу	Час професіоналізації	Основні види професій (приклади)
0	Не вимагає будь-якої спеціальної підготовки	-	-
1	Мається на увазі виконання кола робіт, більша частина яких повторювана і передбачувана	Мінімальна наявність пропозицій на ринку праці	Сторож, робочий дезбар'єру
2	Передбачається використання знань для виконання певного кола робіт. Деякі з робіт є складними, нетиповими і припускають незначний ступінь відповідальності і самостійності. Передбачається співпраця з іншими працівниками.	Основні навички професії можна освоїти протягом місяця, спеціальних знань не потрібно	Слюсар-ремонтник; оператор цеху відгодівлі, дорощування; оператор з обліку первинної документації
3	Вимагає застосування знань для виконання широкого кола різних робіт, з урахуванням зміни ситуації, більшість з яких є складними, нетиповими. Має місце значна відповідальність і самостійність, часто необхідно здійснювати контроль за діяльністю підлеглих	Основні навички професії можна освоїти протягом півроку	Оператор зі штучного осіменіння; оператор цеху супоросних, підсисних свиноматок; оператор цеху поросят-відйомишів
4	Передбачає застосування знань з метою виконання складних технічних, професійних чи управлінських робіт у ситуаціях, що вимагають значного рівня персональної відповідальності і самостійності. Часто має місце відповідальність за розподіл ресурсів і управління персоналом	Не менше 2-3 років	Завідувач фермою; зоотехнік-селекціонер;

Підготовка висококваліфікованого виробничого персоналу є лише частиною проблеми кадрового забезпечення сучасного свинарства. Необхідно потурбуватися питаннями закріплення працівників, особливо найбільш кваліфікованих. Крім підтримки гідного рівня оплати праці, слід широко застосовувати й інші форми мотивації – створення соціальної інфраструктури в місцях проживання працівників підприємства, надання допомоги в будівництві житла та ін.

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати, що найближчими роками основним чинником у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств на галузевому та регіональних ринках виробництва м'яса свинини стане людський фактор реалізації виробничо-технологічного потенціалу та відповідні механізми його мобілізації.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Здійснений аналіз свідчить про те, що кожен завідувач свинокомплексом повинен мати базову підготовку ветлікаря або зоотехніка, що дає йому можливість повноцінного заміщення відповідних працівників при їх тимчасовій відсутності. Те ж стосується і виробничого персоналу. З іншого боку, формалізація і нормування вимог до компетенцій працівників дозволяє чітко визначити ступені їх професійного зростання, вибудувати логічну систему перепідготовки та підвищення кваліфікації на самому підприємстві.

Список літератури

1. *Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) [Текст] / За ред. О. Г. Шпикуляка, Ю. П. Воскобійника. – К. : ННД ІАЕ, 2008. – 350 с.*
2. *Актуальні питання методології та практики науково-технологічної політики [Текст] / Під ред. Б. А. Малицького. – К.: УкрІНТЕІ, 2001. – 204 с.*
3. *Богачев, В. И. Экономическая и продовольственная безопасность регионов в условиях аграрной реформы [Текст] : учебное пособие / В. И. Богачев, Д. Д. Чертков, Б. Д. Чертков. – Луганск : Элтон-2, 2009. – 189 с.*
4. *Бугуцький, О. А. Аналіз економічної ефективності сільськогосподарського виробництва [Текст] / О. А. Бугуцький. – К. : Урожай, 1976. – 56 с.*
5. *Язлюк, Б. О. Управління інвестиційно-інноваційними проектами в умовах ризику та невизначеності / Б. О. Язлюк // Економіка: проблеми теорії та практики. Випуск 214: В 4 т. Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. С. 761-771.*

References

1. *Shpykuliak, O. H. & Voskobiinyk, Yu. P. (2008). Vytraty ta efektyvnist vyrobnytstva produktsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh (monitorynh). Kyiv : NND IAE.*
2. *Malytskyi, B. A. (2001). Aktualni pytannia metodolohii ta praktyky naukovo-tekhnolohichnoi polityky. Kyiv: UkrINTEI.*
3. *Bohachev, V. Y. Chertkov, D. D. & Chertkov, B. D. (2009). Ekonomicheskaya i prodovolstvennaya bezopasnost rehyonov v usloviyakh ahrarnoi reformy. Luhansk : Elton-2.*
4. *Buhutskyi, O. A. (1976). Analiz ekonomichnoi efektyvnosti silskohospodarskoho vyrobnytstva. Kyiv : Urozhai.*
5. *Yazliuk, B. O. (2006). Upravlinnia investytsiino-innovatsiinymy proektamy v umovakh ryzyku ta nevyznachenosti. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky, 761-771.*

Стаття надійшла до редакції 01.03.2015 р.

Наталія Володимирівна ПРИПУТА

старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

**ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В
МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ**

Припуга, Н. В. Особливості моніторингу конкурентного середовища в молокопродуктовому підкомплексі України [Текст] / Наталія Володимирівна Припуга // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 80-85. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження особливостей моніторингу конкурентного середовища в молокопродуктовому підкомплексі України. Мета статті полягає в узагальненні інструментарію проведення моніторингу стану конкурентного середовища та рівня розвитку конкуренції в економіці зарубіжних країн та визначення можливостей його використання в молокопродуктовому підкомплексі України. Використано наступні методи: функціональний аналіз, аналіз і синтез, абстрактно-логічний, аналогій, експертний метод.

Основні результати дослідження полягають в узагальненні основних умов розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища та виділенні трьох підходів до розгляду конкуренції: 1) як рушійної сили функціонування ринку або як однієї з сил макроекономічного регулювання; 2) як елементу змагальності на ринку або як одного з елементів активізації на мікроекономічному рівні; 3) як критерію ідентифікації типу галузевого ринку. Охарактеризовано основні функції конкуренції: розподільчу, економії, стимулювальну, адаптації, інноваційну, пошуково-якісну. Доведено, що ефективне здійснення заходів антимонопольно-конкурентного регулювання потребує належного моніторингу. Це потребує вдосконалення інструментарію визначення рівня конкуренції на ринку. Узагальнено міжнародний досвід щодо нижньої межі визнання домінування однієї компанії на ринку та крайні припустимі рівні концентрації ринку за різними угодами: горизонтальних угод, вертикальних угод, інших угод, за координації економічної діяльності та за узгоджених дій. Доведено доцільність застосування диференційованого підходу антимонопольно-конкурентного регулювання ринку молока та молочної продукції за зазначеними угодами.

Результати можуть бути використані при формуванні інструментарію з моніторингу стану конкуренції на вітчизняному ринку молока та молочної продукції.

Ключові слова: моніторинг; конкуренція; конкурентне середовище; антимонопольно-конкурентне регулювання; молокопродуктовий підкомплекс; ефективність.

Natalia Volodymyrivna PRYPUTA

Senior Lecturer,
Department of Theoretical and Applied Economics,
Institute of Personnel Training
State Employment Service of Ukraine

**PECULIARITIES OF MONITORING OF COMPETITIVE ENVIRONMENT IN DAIRY
SUBCOMPLEX OF UKRAINE**

Abstract

The study of features of monitoring of competitive environment in dairy subcomplex of Ukraine has become the subject of the article. The purpose of the article is to generalize a set of instruments of monitoring of competitive environment, to explore the level of rivalry in economics of foreign countries, and to identify opportunities for its use in dairy subcomplex of Ukraine. In the article the following methods have been used: method of functional analyze,

method of analysis and synthesis, abstract and logical method, method of analogies, expert method.

The generalization of main conditions of development of rivalry, the formation of competition environment and the singling out of 3 approaches to consideration of rivalry have become the main results of the research. Among main approaches we can distinguish the following ones: 1) as the motive power of functioning of market or as a force of macroeconomic regulation; 2) as an element of competition in the market or as an element of activation at the microeconomic level; 3) as a criterion for identification of the type of industry market. We have characterized the main functions of competition: distributive, saving, stimulating, adaptation, innovative, search and qualitative. It is proved that the effective accomplishment of measures of antitrust and competition regulation requires to be properly monitored. It is connected with improvement of tools of determination of appropriate level of competition of market. It has been generalized the international experience as for the lower limit on the recognition of the dominance of one company in the market and extreme permissible levels of market concentration according to the different transactions: horizontal agreements, vertical agreements, others agreements, according to the coordination of economic activity and to the concerted actions. It is proved the expediency of application of differential approach to antitrust and competitive regulation of dairy market for indicated agreements.

The results of the research can be used at the formation of tools for monitoring of the state of competition on domestic market of dairy production.

Keywords: *monitoring; competition; competitive environment; antitrust and competitive regulation; dairy subcomplex; effectiveness.*

JEL classification: L52

Вступ

Конкуренція є рушійною силою здійснення господарської діяльності в умовах ринку і полягає у вмінні суб'єктів ринку ефективно здійснювати поєднання ресурсів для виробництва певних благ на основі використання своїх індивідуальних здібностей, положень чинної нормативно-правової бази та формальних і неформальних норм, правил та методів господарювання.

Конкуренція є економічним важелем, який активізує економічні процеси, вводить фактор змагальності щодо доступу до обмежених ресурсів суспільства. Слід зазначити, що явище конкуренції проявляється тільки відносно обмежених ресурсів. До таких ресурсів суспільства відносяться земля, різні матеріально-технічні ресурси, які використовуються в господарській діяльності, наприклад, такі, як первинні ресурси – нафта, вугілля, залізна руда та продукти їх переробки – паливно-мастильні матеріали, чавун, сталь, електроенергія, а також виготовлена продукція – машини, механізми, обладнання. Відносно молокопродуктового підкомплексу слід зазначити актуальність питання налагодження дієвих конкурентних відносин всередині підкомплексу для забезпечення ефективного використання обмежених ресурсів суспільства.

Проблема формування ефективного ринкового механізму, ролі конкуренції в забезпеченні його ефективного функціонування є предметом уваги багатьох зарубіжних вчених, серед яких значну увагу на неї звертали А. Сміт [10], П. Самуельсон [9], Дж. Р. Хікс [12], А. Пігу [8] та багато інших. Серед вітчизняних вчених ці питання належали до сфери інтересів В. Г. Андрійчука [1], В. О. Білика [7], Ю. С. Коваленка [5], С. В. Мочерного [4], П. Т. Саблука [7] та інших. Проте актуальністю відзначається усвідомлення особливостей інструментарію, що застосовується для визначення стану конкуренції в економіках зарубіжних країн та можливості його використання для цілей антимонопольно-конкурентного регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу України.

Мета та завдання статті

Метою статті є узагальнення інструментарію проведення моніторингу стану конкурентного середовища та рівня розвитку конкуренції в економіці зарубіжних країн та визначення можливостей його використання в молокопродуктовому підкомплексі України.

Предметом дослідження є особливості моніторингу конкурентного середовища в молокопродуктовому підкомплексі України.

Завдання статті полягають в:

- узагальненні умов розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища;
- узагальненні інструментарію проведення моніторингу стану конкурентного середовища та рівня розвитку конкуренції в економіці зарубіжних країн;
- визначенні можливостей використання зарубіжного досвіду в антимонопольно-конкурентному регулюванні розвитку молокопродуктового підкомплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкуренція є важливою складовою ринкового механізму, рушійною силою підприємництва. Узагальнення зазначених вище наукових джерел дозволяє сформулювати основні умови розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища, зокрема:

- економічна виокремленість та свобода суб'єктів ринкової економіки щодо вибору напрямів та порядку здійснення господарської діяльності;
- наявність значної кількості рівноправних та самостійних господарських одиниць, що функціонують на ринку;
- можливість та вміння отримати дохід, що переважає витрати, за результатами господарської діяльності;
- можливість використання законодавчо визначеної частки доходу на власний розсуд;
- розвиток інформаційної інфраструктури та вільного доступу всіх учасників ринку до необхідної інформації;
- наявність нормативно-правової бази та інституційного забезпечення (норм, правил та методів господарювання) з антимонопольного регулювання та забезпечення розвитку конкуренції.

Конкуренція є багатоаспектним явищем. Залежно від підходів до розгляду закономірностей функціонування ринку відрізняються і погляди різних науковців на суть конкуренції. Узагальнюючи позиції різних фахівців стосовно дослідження сукупності питань, пов'язаних з конкуренцією, можна виокремити три підходи до її розгляду:

- як рушійної сили функціонування ринкового механізму та господарювання в умовах ринку або як однієї із сил макроекономічного регулювання;
- як елементу змагальності на ринку в процесі здійснення господарської діяльності або, іншими словами, як одного з елементів активізації активності на мікроекономічному рівні;
- як критерію ідентифікації типу галузевого ринку.

Виявом переваг конкуренції є властиві для неї функції. Узагальнення вищевказаних наукових джерел відносно умовно окреслених етапів господарювання дозволяє виокремити наступні функції конкуренції:

- розподільча – зумовлює раціональний розподіл ресурсів у процесі здійснення господарської діяльності всередині суб'єктів ринкової економіки та між галузями економіки;
- економія – обумовлює прагнення більш дешевої купівлі ресурсів;
- активізувальна (стимулювальна) – зумовлює підвищення ефективності господарської діяльності на маркетингових засадах з урахуванням вимог та можливості купівлі кінцевим споживачем;
- адаптації, що обумовлює майстерність пристосування до зміни ринкових умов;
- інноваційна, яка обумовлює постійне дотримання вимог щодо пошуку та здійснення якісного техніко-технологічного, організаційного оновлення господарської діяльності для забезпечення підвищення ефективності, продуктивності праці та рівня конкурентоспроможності господарської діяльності.
- пошуково-якісна – спрямовує суб'єктів пропозиції на пошук нових потреб споживачів та підвищення якості задоволення існуючих потреб.

Здійснення заходів антимонопольно-конкурентного регулювання потребує належного моніторингу та застосування системного підходу. Це дуже складно зробити без оцінки рівня концентрації ринку провідними гравцями. У світі найбільш доцільною формою оцінки стану ринку визнано формування реєстрів виробників, які мають домінуюче положення на ринку. У цьому відношенні в Україні слід визначитись з пороговим значенням рівня монополізованості ринку в контексті уточнення географічних меж окремих регіональних ринків молочної продукції. Це має особливе значення при об'єднанні декількох учасників ринку, що окремо не мають домінуючого становища. У зв'язку з цим, буде корисним загалом у діяльності підкомплексу враховувати нижню межу концентрації ринку при визнанні певної компанії домінуючою (табл. 1).

Таблиця 1. Нижня межа визнання домінування однієї компанії на ринку в різних країнах* %

Країна	США	ЄС	Німеччина	Велико-британія	Китай	РФ
Нижній рівень межі визнання домінування на ринку	40-70	25	33,3	25	10	0

* За даними [2, с. 32].

Індивідуальне домінування на вітчизняному ринку ототожнюється з рівнем концентрації ринку 35 %. При цьому слід зазначити відсутність диференціювання в Україні підходу щодо однієї компанії або декількох. У світі широке застосування має підхід, у межах якого моніторинг стану монополізованості

проводиться диференційовано: відносно концентрації ринку однією компанією та об'єднанням компаній. При цьому доцільним є регулювання норм антимонопольного законодавства в молокопродуктовому підкомплексі здійснювати окремо, а не в межах на основі використання загальної норми в 35 % для всіх галузей економіки.

У деяких країнах нижня норма концентрації ринку відсутня. Це є неприпустимим для України, оскільки буде сприяти інтересам обмеженої кількості суб'єктів підприємництва, які мають можливість концентрації ринку та використання свого монопольного стану у власних інтересах. Відсутність нижнього порогу значною мірою зменшить правові гарантії функціонування галузі, залучення суб'єктами підприємництва інвестицій. У зв'язку з цим необхідним є уточнення нижнього порогу концентрації для одного та декількох суб'єктів господарювання на ринку.

Нині необхідним є деталізований моніторинг стану концентрації ринку. Доцільним є перехід в управлінні молокопродуктовим підкомплексом до диференційованого застосування моніторингової норми в 35 % як оціночної відносно монополізованості. 35 % охоплює більше однієї третини певного ринку. Використання такої норми є виправданим для об'єднання підприємств, а для одного підприємства в молокопродуктовому підкомплексі такий рівень концентрації означатиме надзвичайну концентрацію. Тому відносно одного підприємства, як оціночний, доцільно використати рівень 25 %. Аргументом на користь такого значення показника оцінки монополізованості є також використання такого значення в Європейському Союзі, оскільки в процесі євроінтеграції України вже є потреба адаптації вітчизняного законодавства, зокрема в молокопродуктовому підкомплексі, до вимог Євросоюзу.

Національний ринок є сукупністю регіональних ринків. Якщо певна компанія визнається наближеною до порушення норм антимонопольного законодавства – тобто до рівня концентрації в 35 %, то вона здебільшого буде монополістом на певних регіональних ринках. Це буде обумовлено тією обставиною, що у великих містах є диференційована пропозиція певного продукту, відповідним чином, якщо за усередненої оцінки компанія наближається до порогового рівня, то в розрізі окремих регіональних сегментів її рівень буде перевищувати пороговий. Тобто обов'язковим є ведення реєстрів суб'єктів підприємництва, які наближаються до порогового рівня концентрації ринку у взаємозв'язку з оцінкою рівня концентрації на національному та окремих регіональних ринкових сегментах.

Налагодження дієвості механізму антимонопольно-конкурентного регулювання потрібно здійснювати в контексті диференціювання видів можливих угод, відповідно до яких і проводити диференціювання рівнів визнання монополізованості ринку (табл. 2).

Таблиця 2. Крайні рівні припустимості концентрації ринку в різних країнах, %

	Горизонтальні угоди	Вертикальні угоди	Інші угоди (конгломерат)	Координація економічної діяльності	Узгоджені дії
ЄС	10 %, дозволені угоди МСП з оборотом < 40 млн євро	15 %, дозволені угоди МСП з оборотом < 40 млн євро		не є порушенням	20-25 % тільки для ринку страхування
США	20				20% проте де-факто не визнається порушенням
Китай	Дозволені всі угоди між фірмами малого та середнього бізнесу				
РФ(2013 р.)	0	20	0	0	20

* За даними [2, с. 35].

Основи такої політики функціонування економіки та молокопродуктового підкомплексу зокрема закладені в Господарському кодексі України [3]. Стаття 10 ГКУ характеризує спрямованість антимонопольно-конкурентної політики: «на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки». Стаття 18 ГКУ спрямована на обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання. Зокрема в цій статті вказується, що: «1. Держава здійснює антимонопольно-конкурентну політику та сприяє розвитку змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. 2. Державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в

господарській діяльності та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. 3. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством. Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів тощо». Стаття 22 п.8 серед особливостей управління господарською діяльністю у державному секторі економіки зазначає, що: «Законом встановлюються особливості здійснення антимонопольно-конкурентної політики та розвитку змагальності у державному секторі економіки, які повинні враховуватися при формуванні відповідних державних програм». Окрема глава 3 характеризує заходи з обмеження монополізму та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, питання здійснення державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства.

Забезпечення дієвості ринку та збереження ринкових принципів функціонування економіки декларується всіма цивілізованими країнами світу. Реальність останніх десятиліть свідчить про поширення впливу транснаціональних економічних структур на стан розвитку окремих галузей у різних географічних частинах світу. Тобто діяльність цих структур у країні походження може здійснюватись на ринкових принципах, а в інших країнах – шляхом використання на свою користь ефекту масштабу та через викривлення ринку. Загалом для держави важливим є проведення моніторингу процесів концентрації, злиття та поглинання в будь-якому підкомплексі, в тому числі – і в молокопродуктовому. На поточний момент актуальним є проведення міжнародного моніторингу процесів злиття та поглинання. Міжфірмові відносини окремих інтегрованих структур у сучасний період охоплюють декілька країн і через підвищення концентрації можуть спричинити суттєвий вплив на рівень монополізованості та розвиток окремих світових ринків. При цьому є складності задіяння механізмів антимонопольно-конкурентного регулювання до цих структур в окремих країнах, оскільки інтегровані структури знаходяться не лише суто під юрисдикцією однієї країни, а й своєї власної, де нею можуть витримуватись всі норми антимонопольного законодавства. У зв'язку з цим в епоху посилення процесів глобалізації активною складовою антимонопольно-конкурентної політики повинно бути визначення припустимості концентрації окремих економічних агентів на окремих географічних ринках, щоб не допустити їх викривлення і забезпечити дієвий розвиток конкурентних відносин у різних частинах економічного світу. Найбільш ефективно це можна зробити за рахунок формування міжнародних економічних структур та входження в них України.

Активний розвиток процесів монополізації спричиняє негативний вплив такого монополізованого ринку на споживачів його продукції та економіку загалом. Економічний суб'єкт, який досягає монопольного стану на ринку, намагається його використати та отримувати за рахунок цього надприбутки через надання суспільству неадекватної інформації щодо витрат з виробництва продукції та цін на неї. Нівелюванню можливостей викривлення ринку сприятиме формування інститутів відкритого суспільства та інформаційного суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Узагальнено основні умови розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища. Виокремлено три підходи до розгляду конкуренції: 1) як рушійної сили функціонування ринкового механізму та господарювання в умовах ринку, або як однієї із сил макроекономічного регулювання; 2) як елементу змагальності на ринку в процесі здійснення господарської діяльності, або іншими словами як одного з елементів активізації активності на мікроекономічному рівні; 3) як критерію ідентифікації типу галузевого ринку. Охарактеризовано основні функції конкуренції: розподільчу, економію, активізувальну (стимулювальну), адаптаційну, інноваційну, пошуково-якісну. Доведено, що здійснення заходів антимонопольно-конкурентного регулювання потребує належного моніторингу та застосування системного підходу. Це вимагає вдосконалення інструментарію визначення рівня конкуренції на ринку. Узагальнено міжнародний досвід щодо нижньої межі визнання домінування однієї компанії на ринку та крайні припустимі рівні концентрації ринку в різних країнах за різними рівнями угод: горизонтальних угод, вертикальних угод, інших угод, за координації економічної діяльності та за узгоджених дій. Доведено доцільність застосування диференційованого підходу за результатами моніторингу щодо визначення припустимого рівня конкуренції та монопольного викривлення ринку за зазначеними угодами.

Перспективи подальших досліджень полягають в уточненні індикаторів з моніторингу рівня конкуренції та його порушення на ринку молока та молочної продукції.

Список літератури

1. Андрійчук, В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу [Текст] : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Антитраст по-европейски: как направить российскую антимонопольную политику на развитие конкуренции [Текст] / Национальная ассоция институтов закупок. – М. : 2013. – С.32, 35.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
4. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3-х т : [редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
5. Коваленко, Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління [Текст] / Ю. С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
6. Мэнкью, Н. Г. Принципы экономики [Текст] / Н. Г. Мэнкью, 2-е изд., сокращ. – СПб : Питер, 2001. – 496 с.
7. Основи економічної теорії [Текст] : навч. посіб. / [за ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука]. – К. : Ін-т аграр. екон., 1999. – 467 с.
8. Пигу, А. Экономическая теория благосостояния [Текст] / А. Пигу ; пер. с англ. [вступ. ст. Г. Б. Хромушина]. – М. : Прогресс, 1985. – 512 с.
9. Самуэльсон, П. Экономика [Текст] / П. Самуэльсон, В. Нордхаус ; пер. с англ. [под ред. Л. С. Тарасевича, А. И. Леусского]. – М. : Бином-КноРус, 1999. – 799 с.
10. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / Адам Смит; пер. с англ. В. С. Афанасьева. – М. : Эксмо, 2007. – 957 с.
11. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції [Текст] : практичний посібник / За ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.
12. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал [Текст] / Дж. Р. Хикс ; пер. с англ. [общ. ред. и вступ. ст. Энтова Р. М.]. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1993. – 488 с.

References

1. Andriiuchuk, V. H. (2013). *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu*. Kyiv : KNEU.
2. *Antitrazst po-evropejski: kak napravit' rossijskuju antimonopol'nuju politiku na razvitie konkurencii*. (2013). *Nacional'naja associja institutov zakupok*. Moscow.
3. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 436-IV*. (2003). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
4. *Mochernyi, S. V. (2000). Ekonomichna entsyklopediia*. Kyiv : Akademiia.
5. *Kovalenko, Yu. S. (1998). Ahrarnyi rynek Ukrainy: orhanizatsiia ta upravlinnia*. Kyiv : IAE UAAN.
6. *Mjenk'ju, N. G. (2001). Principy jekonomiks*. SPb : Piter.
7. *Bilyka, V. O., & Sabluk, P. T. (1999). Osnovy ekonomichnoi teorii*. Kyiv : In-t ahrar. ekon.
8. *Pigu, A. (1985). Jekonomicheskaja teorija blagosostojanija*. Moscow : Progress.
9. *Samujel'son, P. & Nordhaus V. (1999). Jekonomika*. Moscow : Binom-KnoRus.
10. *Smit, A. (2007). Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov*. Moscow : Jeksmo.
11. *Sabluk, P. T. (2000). Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii*. Kyiv : IAE.
12. *Hiks, Dzh. R. (1993). Stoimost' i kapital*. Moscow : Progress.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2015 р.

Алла Валеріївна СУХАНОВА

старший викладач кафедри фінансів,
Національний університет Державної податкової служби України

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО ПІДХОДУ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ

Суханова, А. В. Застосування програмно-цільового підходу в регіональній економічній політиці [Текст] / Алла Валеріївна Суханова // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 86-92. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті запропоновано реалізацію програмно-цільового методу через системний підхід за допомогою визначення регіональних аспектів. Суть цього підходу полягає в умінні побачити регіон і його проблеми як систему, не розбиваючи її на складові, а лише окреслюючи пріоритети для забезпечення збалансованого сталого розвитку економіки, вдосконалення виробництва товарів і послуг на основі досліджень науки і досягнень техніки, соціального захисту населення та зростання його добробуту, що є найважливішою метою структурної перебудови економіки. Взаємозв'язок між елементами дає можливість не просто побачити проблеми і описати їх, а також зрозуміти, на які з них необхідно впливати для досягнення найбільшого ефекту від вкладення фінансових ресурсів у цільові програми.

Ключові слова: *регіональний аспект; стратегія соціально-економічного розвитку; державні цільові програми; регіональна економічна політика; регіональні цільові програми.*

Alla Valeriyivna SUKHANOVA

Senior Lecturer,
Department of Finance,
National University of State Tax Service of Ukraine

THE USE OF PROGRAM AND TARGET APPROACH IN REGIONAL ECONOMIC POLICY

Abstract

The paper has proposed the implementation of program and target method through a systematic approach by identification of regional aspects. The essence of this approach lies in the ability to see the region and its problems as a system rather than splitting it into components, but only allocating priorities to ensure balanced sustainable development of economy, improvement of production of goods and services on the basis of studies of science and technology, social protection of the population and its growing prosperity which is the most important objective of economic restructuring. The relationship between the elements gives the opportunity not only to see the problems and describe them but also to understand which of them you should influence on to achieve the greatest effect from the investment of financial resources in the target program.

Keywords: *the regional dimension; the strategy of social and economic development; state target programs; regional economic policy; regional target programs.*

JEL classification: R11, R58

Вступ

Останнім часом широкого розповсюдження набув програмно-цільовий підхід до прийняття управлінських рішень (програмно-цільове управління), що базується на принципах системного підходу. Це обумовлено наявністю недоліків у ринковому саморегулюванні і державному втручанні в економіку, що породжують складні соціально-економічні проблеми. Програмно-цільове управління передбачає прийняття рішень на основі раніше підготовлених комплексних програм, які спрямовані

© Алла Валеріївна Суханова, 2015

на досягнення певних цілей.

Застосування програмно-цільового підходу зумовлене багатьма факторами: наявністю незадоволеного попиту на продукцію (роботи, послуги); надмірними витратами ресурсів і, як наслідок, виникненням негативних зовнішніх ефектів.

Мета та завдання статті

Метою роботи є дослідження механізмів формування конкурентної стратегії регіону з метою їх ефективного функціонування та розвитку на основі конкурентного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вивченню та узагальненню проблем формування конкурентних переваг економіки регіону присвячені фундаментальні дослідження українських вчених, зокрема глибиною і широтою охоплення досліджуваних проблем характеризуються наукові праці О. М. Алімова, А. І. Амоші, С. І. Бандура, П. П. Борщевського, В. М. Геєця, Б. М. Данилишина, М. І. Долішного, С. І. Дорогунцова, Л. М. Зайцева, Т. А. Заяць, В. Ф. Євдокимова, А. О. Єпіфанова, В. І. Куценко, Ю. П. Лебединського, А. С. Лисецького, І. І. Лукінова, Ю. В. Макогон, А. Г. Мазура, В. К. Мамутова, В. І. Пили, В. А. Поповкіна, В. Ф. Столярова, Л. П. Симоненка, О. П. Сологуб, М. Ф. Тимчука, Л. Г. Чернюк, М. Т. Чумаченка, М. І. Фащевського, В. Ф. Филипенка.

Незважаючи на підвищену увагу з боку вітчизняних і зарубіжних дослідників до законів і закономірностей розвитку конкурентних відносин, низка питань теоретичного та практичного характеру, пов'язаних з проблемами подолання усталених стереотипів щодо розуміння конкурентоспроможності товару, фірми, галузі, країни; формування конкурентної стратегії з метою їх ефективного функціонування та розвитку на основі конкурентного потенціалу в сукупності відносин конкурентоспроможності зміст інституційних чинників становлення та розвитку конкуренції в Україні залишається слабо вивченим.

Термін «регіональні аспекти» використовується в економічній літературі авторами повсюдно. Однак ніхто з дослідників не вказує на те, що це таке, не дає визначення поняття. З опису та випадків вживання поняття видно, що воно використовується в різних областях і сферах відносно до їх об'єктів і процесів, у т. ч. – до економічної і соціальної політики. Нами пропонується наступне визначення поняття, яке застосовується до будь-якої області дослідження. Регіональний аспект – це комплексний погляд на досліджуваний об'єкт або процес з позиції певної території, що відображає набір характеристик, специфічних для неї [4].

На основі запропонованого поняття може бути уточнена схема механізму взаємодії стратегії територіального розвитку економіки країни та регіональної економічної політики в системі державного регулювання (рис. 1).

На рівні регіональної економічної політики (РЕП) як її засіб реалізації використовуються державні та регіональні цільові програми [5].

Державні цільові програми (ДЦП) становлять ув'язаний за ресурсами, виконавцями та строками здійснення комплекс науково дослідних, дослідно-конструкторських, виробничих, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших заходів, що забезпечують ефективне вирішення завдань у галузі державного, економічного, екологічного, соціального і культурного розвитку країни. Регіональні цільові програми (РЦП) – взаємопов'язані за змістом, термінами виконання, ресурсами і виконавцями узгоджений комплекс цільових заходів правового, організаційного, економічного, фінансового, соціального характеру, спрямований на вирішення пріоритетних проблем розвитку інфраструктурного, соціально-економічного, природно-ресурсного потенціалу регіону.

Для оцінки результатів реалізації регіональної економічної політики за допомогою програмно-цільового підходу нами пропонується використовувати економетричне моделювання, проведене за допомогою інформаційних технологій. На основі етапів побудови й аналізу простої регіональної економетричної моделі проведено дослідження за два періоди соціально-економічного розвитку впливу на ВРП: 1) цільових програм державного та регіонального рівнів, 2) окремих цільових програм, реалізованих на території регіону і фінансованих безперервно.

Для проведення кількісної оцінки впливу державних і регіональних цільових програм на економіку регіону нами використано метод кореляційно-регресійного аналізу. Як узагальнювальний показник, що характеризує масштаби економіки регіону, обраний валовий регіональний продукт.

По-перше, ВРП є основним показником, що характеризує економічне зростання регіону та його сталий розвиток; по-друге, максимально відображає додану вартість практично всіх галузей економіки регіону. Обсяги освоєних фінансових коштів, які надійшли по державних і регіональних цільових програм, що реалізуються на території регіону, використані як фактори здійснення програмно-цільового підходу.

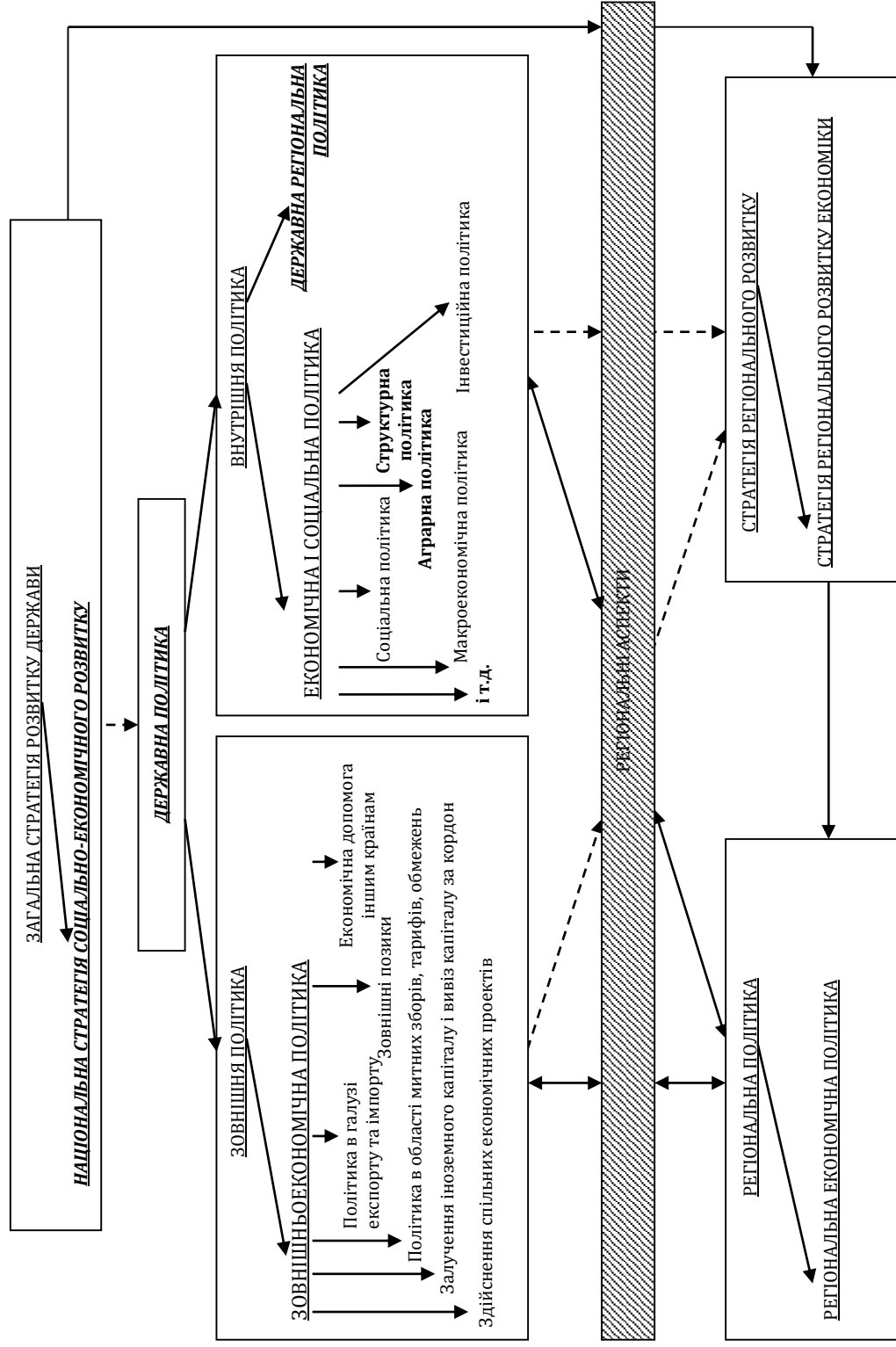

Рис.1. Схеми взаємодії стратегії територіального розвитку економіки країни та регіональної економічної політики в системі державного регулювання

Нами побудовано дві незалежні економетричні моделі:

1) вплив обсягу освоєних фінансових коштів за державними цільовими програмами, реалізованими на території регіону, на ВРП регіону за період 1998 – 2008 років.

Проаналізувавши рівняння залежностей (лінійна, логарифмічна, поліноміальна, степенева й ін.) і їх параметрів, запишемо першу модель у загальному вигляді наступним чином:

$$Y = 92744,754 + 0,092 X^2, \quad (1)$$

де Y – ВРП регіону в поточних цінах; X – обсяг освоєних фінансових коштів за державними цільовими програмами, реалізованими на території регіону.

2) вплив обсягу освоєних фінансових коштів за регіональними цільовими програмами, реалізованими на території регіону.

Проаналізувавши рівняння залежностей (лінійна, логарифмічна, поліноміальна, степенева й ін.) і їх параметрів, запишемо другу модель:

$$Y = 38333,25 + 46,844 Z, \quad (2)$$

де Y – ВРП регіону в поточних цінах; Z – обсяг освоєних фінансових коштів за регіональними цільовими програмами, реалізованими на території регіону.

У результаті аналізу моделей впливу державних і регіональних цільових програм, здійснюваних на території Причорноморського регіону, на ВРП виявлено:

- істотний вплив цільових програм на економіку регіону. Побудовані моделі пояснюють понад 86 % загальних дисперсій величини ВРП в поточних цінах. Отже, розвиток економіки регіону сильно залежить від правильно обраних цільових програм розвитку.
- взаємодія та взаємозв'язок державних і регіональних цільових програм регіону. Регіональна влада враховує соціально-економічні програмні заходи державної влади, а державна влада при розробці та реалізації відповідних програм враховує потреби регіону;
- віддача на одну гривню вкладених коштів за державними цільовими програмами у ВРП регіону вища, ніж за регіональними програмами. Заходи регіональної економічної політики можуть бути реалізовані без вливання фінансових коштів регіону, але не можуть проходити в масштабах економіки країни без фінансових коштів державного бюджету;
- цільові програми регіону можуть обмежитися тільки державним фінансуванням, але при цьому не буде досягнуто оптимального розвитку території. Зв'язок величини ВРП регіону з обсягом фінансування регіональних цільових програм значніший, ніж за обсягом фінансування за державними програмами;
- регіональні цільові програми чинять більший вплив на економіку регіону, ніж державні. Частина фінансування за державними програмами доходить до регіону у вигляді поставки обладнання. Фінансові кошти, витрачені на закупівлю обладнання, витрачаються не на території регіону. На відміну від цього, велика частина освоєних коштів за регіональними цільовими програмами залишається у економічних суб'єктів регіону, безпосередньо фінансуючи регіональний бізнес, підтримуючи або створюючи робочі місця.
- незважаючи на сильну кореляцію між обсягами фінансування цільових програм з обсягами ВРП регіону (коефіцієнти кореляції більше 0,73), за деякими програмами соціальної спрямованості неможливо побудувати рівняння регресії, або параметри такого рівняння є статистично незначущими, тобто такі цільові програми істотно не впливають на економіку регіону.

Міжрегіональна конкуренція визначає необхідність постійного пошуку нових шляхів конкурентної боротьби і підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом виявлення, створення, використання і утримання своїх конкурентних переваг. З іншого боку, до погіршення конкурентних позицій регіону призводять чинні в ньому обмеження, які викликаються об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До найбільш жорстких обмежень, яких неможливо уникнути, відносяться екологічні. Вони формують значні вимоги до діяльності органів влади, бізнес-структур і населення.

Застосування екологічних обмежень пов'язане із встановленням особливого режиму господарської діяльності та проживання в регіоні. Вплив такого фактору виражається у додаткових витратах, втратах і недоотриманні доходів економіки регіону. Це призводить до погіршення позицій регіону у міжрегіональній конкуренції. Через це регіону з екологічними обмеженнями для підвищення конкурентоспроможності необхідне застосування особливих організаційних схем і механізмів управління економікою.

Очікуваним наслідком уведених у регіоні екологічних обмежень є:

1. Збільшення поточних витрат підприємств порівняно з загальноукраїнськими показниками.
2. Збільшення транспортних витрат підприємств.

3. Виникнення прямих втрат у випуску продукції через жорсткі обмеження природогосподарської діяльності.

4. Збільшення капітальних (інвестиційних) витрат непродуктивного характеру, в тому числі на додаткові природоохоронні заходи, перепрофілювання містотвірних підприємств, закриття, консервацію і переміщення діючих виробництв.

Проблеми посилюються тим, що найбільше навантаження припадає на підприємства, що традиційно відносяться до галузей основної спеціалізації економіки регіону – сільського господарства, харчової промисловості, транспорту.

Може бути розрахована упущена вигода економіки регіону від впливу екологічних обмежень DP. Розрахунок проводився за формулою:

$$DP = DP1 + DP2, \quad (3)$$

де DP1 – недоотримані доходи в результаті прямих втрат і (або) недовиготовлення продукції;

DP2 – недоотримані доходи в галузях і суміжних виробництвах, пов'язаних виробничо-операційними зв'язками з виробництвом продукції.

Показник DP2 відображає непрямі втрати у виробництві від впливу екологічних обмежень і розраховується на основі міжгалузевого підходу. Так, наприклад, зниження обсягу виробництва в промисловому комплексі призводить до зменшення обсягу перевезень, наслідком чого є падіння попиту на паливо і т.д.

При оцінці непрямих ефектів (втрат) необхідно враховувати зміну споживання працівників галузей, на які впливають зовнішні фактори, в т.ч. екологічні обмеження. Зниження обсягів виробництва призводить, як правило, до зниження доходів у галузі (заробітної плати, прибутку, валового змішаного доходу) і, як наслідок цього, до спаду невиробничого споживання (споживчої продукції) [2].

З огляду на вищезазначене можна доповнити розрахунок DP шляхом введення додаткового показника DP3:

$$DP = DP1 + DP2 + DP3, \quad (4)$$

де DP3 – недоотримані доходи в галузях, що випускають споживчу продукцію.

У розрахунках DP3 від зниження фонду оплати праці передбачається, що на гривню недоотриманого ФОТ припадає 0,3 грн втрати ВРП.

$$DP3 = f * 30 \% \quad (5)$$

де f – недоотриманий фонд оплати праці, млн грн, який розраховується за формулою:

$$f = P * dF \quad (6)$$

де P – загальний обсяг прямих втрат і недовиробництва продукції, у зв'язку із запровадженням особливого режиму господарської діяльності у регіоні;

dF – частка фонду оплати праці у валовому випуску, що розраховується за формулою (7)

$$dF = F/V * 100 \% \quad (7)$$

де F – фонд оплати праці галузі, V – валовий випуск продукції в галузі.

Необхідний облік непрямих ефектів у розрахунку упущеної вигоди регіону з метою компенсації додаткових витрат і збитків, що виникають у зв'язку з необхідністю здійснення державних, міжрегіональних та регіональних заходів щодо екологічного захисту природної території і програм соціально-економічного розвитку регіону.

Не можна розглядати лише негативний вплив екологічних обмежень. Вони можуть і повинні стати стимулом для проведення корінних перетворень в економіці Регіону і її переходу на інноваційну модель розвитку [3].

На наш погляд, для підготовки найважливіших документів, що визначають перспективи розвитку регіону, зусиль тільки органів виконавчої влади недостатньо. Необхідне залучення до цього представників бізнесу, науки, громадських організацій.

Для організаційного здійснення перспективних напрямків розвитку «нової економіки» пропонується створити при Адміністраціях областей регіону Комітет з науки, технологій та інновацій, відповідальний за проведення інноваційної політики, стимулювання розвитку інноваційної діяльності, залучення інвесторів і впровадження нових технологій. Для фінансування інновацій слід створити фонд інновацій.

Як додаткове джерело фінансових коштів пропонується використовувати платежі за користування природними ресурсами. На першому етапі слід здійснити децентралізацію водного податку та плати за користування водними об'єктами, що знаходяться у державній власності [1].

Для підвищення конкурентоспроможності економіки Регіону необхідний пошук «точок зростання» і визначення пріоритетних напрямів розвитку. Для оцінки перспектив розвитку галузей регіону необхідний аналіз їх конкурентних переваг та обмежень.

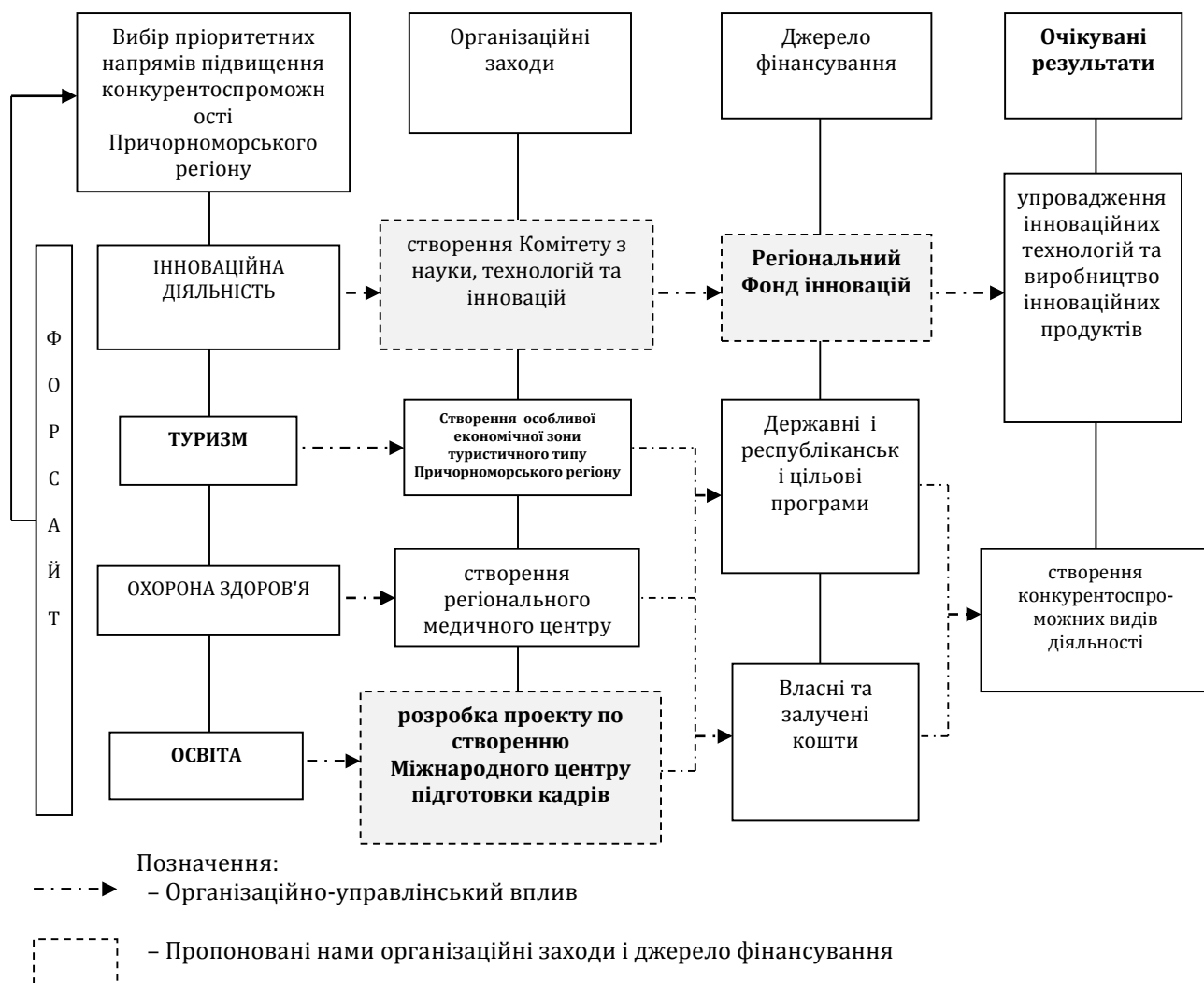

Рис. 2. Механізм підвищення конкурентоспроможності регіону

Причорноморський регіон успішно використовує наявні можливості і розвиває туризм. Ще однією конкурентною перевагою регіону є багаторазовість і високий ступінь толерантності населення. Ця особливість приваблює в регіон іноземних громадян. З іншого боку, в регіоні є досить потужний потенціал вищих навчальних закладів, які готують фахівців різного профілю. По-третє, регіон знаходиться відносно недалеко від країн Європи. На наш погляд, сприятливе поєднання цих факторів може стати основою для формування в регіоні нового напрямку – масової підготовки іноземних фахівців. Потенційними споживачами освітніх послуг, враховуючи близькість культури і традицій мешканців сусідніх країн, можуть стати жителі країн Східної Європи.

Організація експорту освітніх послуг дозволить, по-перше, отримати досить велике і стабільне джерело фінансування роботи університетів. По-друге, вихід на міжнародний рівень сприятиме підвищенню якості освітніх програм та підготовки фахівців. По-третє, зміцнення зарубіжних зв'язків дозволить розширити межі післявузівської підготовки фахівців, разом із навчанням в аспірантурі та докторантурі. По-четверте, експорт освітніх послуг, що є одним з показників конкурентоспроможності регіону, сприятиме поліпшенню іміджу останнього.

Висновки та перспективи подальших розвідок

При розробці та реалізації цільових програм різного рівня необхідно робити ставку на чітке виділення пріоритетів і ефективне витрачання коштів: кожна державна гривня повинна бути

спрямована на кінцевий результат, тобто відповідати цілям економічного зростання. Пріоритетними повинні бути цільові програми у сфері високих технологій та інновацій, освіти та охорони здоров'я .

Список літератури

1. *Муниципальные и региональные процессы в условиях глобализации и европеизации [Текст] : сборник / Под ред. Г. В. Витткэмпера, Г. Я. Козлова, В. С. Авдонина. — М.: КДУ, 2006. — 456 с.*
2. *Петкова, Л. О. Економічне зростання в Україні: регіональний вимір [Текст] / Л. О. Петкова. — Черкаси : ЧДТУ, 2004. — 271 с.*
3. *Подсолонко, Е. А. Региональная экономика: конкурентоспособность и управление компетенциями [Текст] / Е. А. Подсолонко. — Симферополь: изд-во Таврич. нац. Ун-та, 2007. — 642 с.*
4. *Ткачук, І. Г. Територіальні проблеми розвитку регіону обласного масштабу в умовах економічної самостійності [Текст] : дис... д-ра екон. наук: 08.10.03 / Ткачук Ірина Григорівна. — К., 1994.*
5. *Шифф, М. Региональная интеграция и развитие [Текст] / Морис Шифф и Л. Алан Уинтер Пер. с англ.; Всемирный банк. — М.: Издательство «Весь Мир», 2005. — 376 с.*

References

1. *Vittkjempers, G. V., Kozlova, G. Ja. & Avdonina, V. S. (2006). Municipal'nye i regional'nye processy v usloviyah globalizacii i evropeizacii. Moscow: KDU.*
2. *Petkova, L. O. (2004). Ekonomichne zrostannia v Ukraini: rehionalnyi vymir. Cherkasy : ChDTU.*
3. *Podsolonko, E. A. (2007). Regional'naja jekonomika: konkurentosposobnost' i upravlenie kompetencijami. Simferopol': izd-vo Tavrich. nac. Un-ta.*
4. *Tkachuk, I. H. (1994). Terytorialni problemy rozvytku rehionu oblasnoho masshtabu v umovakh ekonomichnoi samostiinosti : dys... d-ra ekon. nauk: 08.10.03. Kyiv.*
5. *Shiff, M. (2005). Regional'naja integracija i razvitie. Moscow : Ves' Mir.*

Стаття надійшла до редакції 22.02.2015 р.

Сергій Анатолійович ТКАЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет
«Миколаївська політехніка»,
E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО РОЗВИНУТИХ СИСТЕМ СТРАТЕГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ І ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ ТА ВПРОВАДЖЕННІ ПІДСИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ

Ткаченко, С. А. Методи формування функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери та їх використання при проектуванні та впровадженні підсистеми моніторингу [Текст] / Сергій Анатолійович Ткаченко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 93-100. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох вчених-економістів, було висвітлено шляхи вирішення проблеми організації робіт з проектування і впровадження функції моніторингу на функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери – індивідуальне проектування, нарощування числа організацій-розробників, які проектують функціонально розвинуту підсистему економічного моніторингу, підготовка спеціалістів потрібного профілю.

Мета. Мета статті виступає у формуванні парадигми (зразка) універсальних методів створення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери та їх використання при проектуванні та впровадженні підсистеми моніторингу.

Метод (методологія). Теоретико-методологічною основою наукової публікації виступає діалектичний метод і основні положення підсистеми економічного моніторингу, системи стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. У процесі проведеного дослідження знаходили використання наступні наукові методи: абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення і формулювання висновків); монографічний (при дослідженні теоретичних та практичних методів формування функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери та їх використання при проектуванні і впровадженні підсистеми моніторингу); порівняльний (при аналізі стану формування функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери і їх використання при проектуванні, впровадженні підсистеми моніторингу).

Результати. У результаті проведеного поглибленого науково-практичного дослідження було реалізовано важливий напрямок розвитку (генезису) вдосконалення організації економіко-аналітичного забезпечення на функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, який ґрунтується на універсалізації проектних рішень по підсистемі моніторингу та функціональному розвитку процесу її створення і інше. Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямку особливою актуальністю відрізняється питання, пов'язане з організацією обчислювального процесу при проектуванні і впровадженні функції економічного моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. Подальший розвиток підсистеми моніторингу здатний призвести до заміщення традиційного моніторингу на функціонально розвинуту підсистему економіко-аналітичного забезпечення з поглибленим використанням концепції методологічно обґрунтованого парадигмального підходу.

Ключові слова: агропродовольча сфера; використання; впровадження; метод формування; моніторинг; підсистема; проектування; регіональна структура; стратегічне регулювання; територіальна організація; функціонально розвинута система.

© Сергій Анатолійович Ткаченко, 2015

METHODS OF FORMATION OF FUNCTIONAL DEVELOPED SYSTEMS OF STRATEGIC CONTROL OF THE REGIONAL STRUCTURE AND TERRITORIAL ORGANIZATION OF AGRI-FOOD SECTOR AND THEIR USE IN THE DESIGN AND IMPLEMENTATION OF MONITORING SUBSYSTEM

Abstract

Introduction. *By analyzing, systematizing and summarizing the research work of many scientists and economists, we have considered the ways to address the organization of work on the design and implementation of monitoring functions in the functional development of the system of strategic control of the regional structure and territorial organization of the agro-food sector. They are the individual design, increasing number of organizations that can design functionally developed subsystem of economic monitoring, training of the required specialists.*

Purpose. *The purpose of the article is to form a paradigm (sample) of the universal methods of creating of functionally developed systems of the strategic control of the regional structure and territorial organization of the agri-food sector and their use in the design and implementation of monitoring subsystem.*

Method (methodology). *The following methods constitute the theoretical and methodological basis of scientific work: the dialectical method and the basic positions of the economic monitoring subsystem, the strategic adjustment of the regional structure and territorial organization of the agri-food sector. In the process of the study the following research methods have been used: method of abstract logic (for theoretical generalizations and conclusions); monographic method (for the study of theoretical and practical methods of formation of functional systems of strategic control of the regional structure and territorial organization of the agri-food sector and their use in the design and implementation of monitoring subsystem); comparative (in analyzing the state of formation of functional systems of strategic control of the regional structure and territorial organization of the agri-food sector and their use in the design, implementation of monitoring subsystem).*

Results. *It has been realized an important direction of development (genesis) to improve the organization of economic and analytical support to the functional development of the system of strategic control of the regional structure and territorial organization of the agro-food sector, which is based on the universalization of the design decisions as for the monitoring subsystem and functional development of its creation etc. Among the prospects for further research in this area we can single out the question that is related to the organization of the computational process in the design and implementation of the economic monitoring function in the strategic adjustment of the regional structure and territorial organization of the agri-food sector. Further development of monitoring subsystem can lead to the replacement of traditional monitoring subsystem by the functionally developed one. It will be a system of economic and analytical support with the profound use of the concept of methodologically grounded paradigm approach.*

Keywords: *agro-food sector; implementation; method of formation; monitoring; subsystem; design; regional structure; strategic adjustment; territorial organization; functionally developed system.*

JEL classification: Q000

Вступ

Організація робіт з проектування і впровадження функції моніторингу на територіально-виробничих організаціях агропродовольчої сфери диктує необхідність пошуку шляхів вирішення цієї проблеми з мінімальними витратами та в найкоротші терміни. Один із шляхів – індивідуальне проектування, нарощування числа організацій, що проектують функціонально розвинуту підсистему моніторингу, і підготовка спеціалістів потрібного профілю. Цей екстенсивний шлях, природно, повинен передбачатися у спільних проектах створення функціонально розвинутих систем управління спеціального призначення. Однак, ознайомившись з науковими дослідженнями провідних вчених-економістів з означеної тематики, таких, як Іванова І. А. [1], Іпатова Л. М. [2], Кірюшкін К. М. [3], Корсак О. Б. [4], Кузнецова О. І. [5], Литвинова І. М. [6], Лялюєв С. Ю. [7], Рибіна О. О. [8], Сафонова О. М. [9], Терешин Д. В. [10], Цібарєва М. Є. [11] та ін., зауважимо, що проблему створення на функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери підсистеми моніторингу розглянуто недостатньо. По-перше, розширення проектної бази пов'язане з великими витратами на розробку кожного проектного рішення, і, по-друге, в цьому випадку неминучим виступає відносно низька якість проектування. Тому кращим є інтенсивний шлях проектування та впровадження економіко-аналітичних розрахунків, що ґрунтується на підвищенні

науково-технічного (інноваційного) рівня робіт, який полягає в універсалізації проектних рішень і функціональному розвитку самого процесу проектування.

Мета статті

Метою статті є формування парадигми (зразка) універсальних методів створення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери та їх використання при проектуванні та впровадженні підсистеми моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Досвід формування і впровадження функції моніторингу надав змогу визначити кілька рівнів універсальних елементів, які можуть бути багаторазово використані на функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери в процесі створення підсистеми економіко-аналітичного забезпечення. Зокрема, універсалізація проектних рішень в області моніторингу може бути досягнута: на рівні підсистеми загалом; на рівні забезпечувальних елементів; на рівні комплексів задач і окремих завдань; на рівні окремих частин завдань.

Розробка універсальних проектних рішень усіх рівнів підсистеми моніторингу будується на таких основних принципах: єдиній методології (основною має бути єдина структура управління, яка відповідає головним принципам функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери і не залежить від специфіки конкретних форм територіально-виробничих організацій агропродовольчої сфери як об'єктів управління); цільової спрямованості (вихідним пунктом створення підсистеми повинні бути чітко сформульовані цілі, які узгоджуються з цілями управління загалом); системності (підсистема повинна становити органічний компонент всієї системи управління); перспективності (підсистема повинна бути розрахована на можливість зміни в перспективі цілей системи управління та окремих її частин); варіантності (підсистема повинна передбачати можливість модифікації, виходячи зі специфіки різних функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери); етапності (підсистема повинна враховувати створення систем управління по стадіях і етапах впровадження); ефективності (підсистема повинна забезпечувати отримання економічного ефекту при її впровадженні).

Розглянемо більш детально зміст універсальних проектних рішень у підсистемі моніторингу за їх окремими рівнями.

Універсальне проектне рішення на рівні підсистеми – найбільш загальний рівень універсалізації – містить комплекс універсальних проектних рішень, що регламентують загальні положення по організації моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. Зокрема, на цьому рівні потрібною виступає універсалізація цілей та критеріїв якості функціонування підсистеми, її функціональної структури, складу задач і їх інформаційного взаємозв'язку, механізму та процедур обробки інформації, найважливіших компонентів методологічного, математичного, інформаційного, технічного і організаційного забезпечення. Універсальне проектне рішення на рівні підсистеми моніторингу загалом має передбачати використання універсальних методів і форм репрезентації економіко-аналітичних даних, застосування універсальних алгоритмів та програм вирішення задач моніторингу, використання стандартних елементів обчислювального комплексу і універсальної схеми технологічного процесу збору, передачі та обробки даних, застосування універсальних структур і положень про служби, що займаються моніторингом, а також універсальної схеми організації робіт з проектування і впровадження підсистеми.

Як показав досвід універсального проектування, впровадження універсального проектного рішення на рівні підсистеми моніторингу загалом можливо в галузевому і навіть міжгалузевому масштабах не тільки для функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, що мають однаковий тип проектування і впровадження та системи планування.

Більш широкі можливості для застосування відкриваються у зв'язку з універсалізацією проектних рішень на рівні окремих забезпечувальних елементів підсистеми: методологічного, інформаційного, математичного, технічного та організаційного.

Універсалізація методологічного забезпечення підсистеми моніторингу передбачає створення єдиних інструктивно-методологічних матеріалів, які визначають зміст і принципи проведення моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. Універсальність у методологічному забезпеченні підсистеми досягається, по-перше, за рахунок застосування універсальних економіко-аналітичних методів і прийомів, що виступають прийнятними в умовах всіх функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, та, по-друге,

деякою надмірністю запропонованих методологічних рішень, викликану необхідністю орієнтації на вузьку специфіку окремих груп функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. З цією метою, наприклад, в універсальні методологічні матеріали з моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери були внесені рішення з урахуванням особливостей економіко-аналітичного забезпечення в умовах управління територіальною структурою та організацією суб'єктів агропродовольчої сфери.

Практика показує, що по різних частинах методологічного забезпечення підсистеми досягається неоднакова універсальність. Одні фрагменти методологічних проектних рішень можуть бути визнані універсальними в загальногалузевому масштабі, інші – в міжгалузевому та треті – тільки в галузевому.

Універсалізація проектних рішень в інформаційному забезпеченні підсистеми моніторингу передбачає застосування єдиного складу і єдиної термінології техніко-економічних показників, єдиних класифікаторів показників, єдиних інформаційних мов, єдиних принципів побудови банку даних підсистеми, універсальних методів і процедур обробки, накопичення, зберігання та передачі інформації. Наприклад, вироблення проектів по організації банку даних підсистеми вимагає вибору єдиних методів запису інформації на машинні носії, єдиних методів організації інформації на машинних носіях, єдиних методів розміщення інформації в зовнішній пам'яті, єдиних методів організації роботи з інформацією банку даних та інше. Навіть це неповне перерахування вимог, які необхідно виконати при створенні універсальних проектних рішень з інформаційного забезпечення підсистеми, свідчить про складність досягнення універсальності.

Універсалізація проектних рішень у математичному забезпеченні підсистеми моніторингу – це насамперед використання єдиних алгоритмічних мов, застосування єдиних уніфікованих алгоритмів і програм для вирішення економіко-аналітичних завдань, широке використання стандартних програм пошуку, вибірки інформації тощо. Одне з принципових рішень – орієнтація на базову мову універсальних проектних рішень. Ця мова програмування повинна бути пристосована до вирішення завдань моніторингу в умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери (вона забезпечує простоту написання програм, налагодження та внесення наступних змін). Універсальне математичне забезпечення підсистеми повинно забезпечувати можливість «настроювання» на різні структури комплексу технічних засобів, різні вихідні масиви, різні алгоритми розрахунку, різні форми вихідної економіко-аналітичної інформації. Водночас досвід показує, що застосування універсального математичного забезпечення по підсистемі моніторингу в конкретних випадках нерідко веде до зайвої завантаженості пам'яті машин електронних цифрових, а універсальні програми вирішення моніторингових завдань мають іноді гірші характеристики порівняно з програмами, спеціально пристосованими до особливостей конкретної функціонально розвинутої системи стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери.

Універсалізація проектних рішень у технічному забезпеченні підсистеми моніторингу передбачає однаковість технічної бази, заснованої на використанні стандартних технічних засобів. Найбільш складні питання універсального проектування технічного забезпечення моніторингу: виділення універсальних елементів комплексу технічних засобів, визначення їх розмірів і параметрів сумісності для спільного використання різних функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. З цієї точки зору, можуть бути вироблені універсальні проектні рішення з таких компонентів комплексу технічних засобів, як пристрої реєстрації і збору даних, пристрої введення-виведення інформації, центральний процесор і допоміжні машини електронні цифрові, пристрої передачі даних та інше. Використання універсальних проектних рішень на практиці показує, що універсальні елементи по комплексу технічних засобів володіють значною стійкістю в різних умовах їх використання.

Останнім часом універсалізація в області технічного забезпечення йде шляхом загального створення проблемно-орієнтованих комплексів технічних засобів.

Універсалізація проектних рішень в області організаційного забезпечення підсистеми економічного моніторингу стосується переліку питань, пов'язаних з визначенням універсального складу внутрішніх структурних підрозділів, що виконують функції моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, розробки універсальних положень, що встановлюють перелік і зміст економіко-аналітичних функцій для кожного підрозділу і визначають характер взаємовідносин структурних підрозділів, а також розробки універсальних штатних розкладів окремих складових ланок та універсальних посадових інструкцій.

Досвід універсального проектування моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери показує, що з різних аспектів розроблених проектних рішень у галузі інформаційного,

математичного, технічного та організаційного забезпечення підсистеми моніторингу може бути досягнутий неоднаковий ступінь універсальності. Унаслідок цього переважна частина універсальних проектних рішень по забезпечувальних елементах підсистеми без будь-яких змін може бути впроваджена лише в галузевому масштабі. І лише окремі рішення, як правило, загального характеру, мають універсальну структуру побудови, що задовольняє вимоги їх застосування в міжгалузевому та загальногалузевому масштабах.

Більш високий ступінь універсальності проектних рішень по підсистемі економічного моніторингу може бути отриманий на рівні завдань. Під універсальним проектним рішенням на рівні задачі розуміється робоча документація, що регламентує методологічне, інформаційне, математичне, технічне і організаційне забезпечення, необхідна для розробки і функціонування однієї або кількох завдань системи. Універсальність економіко-аналітичних завдань забезпечується гнучкістю проектних рішень по входу і виходу інформації за рахунок орієнтації на роботу не з документами, а з масивами, використанням універсальних алгоритмів розрахунку економіко-аналітичних показників, застосуванням стандартних програм обробки інформації та ін. Окремі універсальні завдання моніторингу будуються як багатоваріантні, тобто універсальне проектне рішення однієї і тієї ж задачі передбачає кілька моделей її вирішення, орієнтованих на використання в умовах різних функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. Завдяки такому підходу проектні рішення по багатьох завданнях підсистеми моніторингу набувають високого ступеня універсальності. Про це свідчить той факт, що цілий перелік універсальних проектних рішень задач підсистеми, що утворюють, зокрема, комплекси задач моніторингу праці та заробітної плати, моніторингу використання матеріальних ресурсів, моніторингу використання основних засобів та ін., допускає їх упровадження в загальногалузевому масштабі без будь-яких доопрацювань. Водночас у підсистемі економічного моніторингу наявні проектні рішення задач, що мають і більш вузьку область застосування (наприклад, задача моніторингу випуску готової продукції розрахована на застосування тільки в умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери тощо), але кількість означених управлінських рішень у підсистемі порівняно невелика та інше.

Універсальні проектні рішення всередині окремих завдань будуються за модульною ознакою. Універсальне проектне рішення на рівні модуля – найнижче в класифікації проектних рішень по підсистемі моніторингу, що регламентує елементарні універсальні компоненти, на основі яких синтезуються проектні рішення більш високих рівнів. При проектуванні задач моніторингу можуть бути визначені наступні модулі: організація рішення задачі, принципова схема рахунку, машинний алгоритм, структури інформаційних масивів, програми розв'язання задачі, форми вхідних і вихідних документів, інструктивні матеріали з підготовки даних, проведення розрахунків і використання результатної інформації тощо.

Найважливішою ознакою універсальних модулів повинна бути багатоваріантність. З цією метою, наприклад, алгоритми вирішення економіко-аналітичних завдань розчленовують на самостійні частини з виділенням загальних і змінних. Будь-яка із змінних частин при зміні умов вирішення завдання може бути замінена іншою. Необхідність заміни виникає при зміні методики розрахунку економіко-аналітичних показників, зміні числових діапазонів використовуваних параметрів та інше. Така операція вимагає лише пов'язування знову введеного модуля на вході і виході з суміжними модулями. Крім того, формування модулів проводиться з урахуванням варіантності їх «налаштування» на різну комплектність машин електронних цифрових, на різні умови введення-виведення інформації. Цей підхід забезпечує, як показує практика, найбільшу гнучкість у «прив'язці» універсальних проектних рішень по підсистемі моніторингу на конкретних функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери і створює сприятливі умови для удосконалення самого процесу проектування.

Універсалізація проектних рішень підсистеми моніторингу на рівні модулів дозволяє ставити в практичній площині питання про розробку універсальних алгоритмів сучасного проектування за допомогою машин електронних цифрових як підсистеми загалом, так і її окремих частин відповідно до індивідуальних умов конкретних функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери і галузей. При цьому сучасною системою проектування буде вважатися така система, яка здатна, використовуючи бібліотеку модулів, на підставі заданих характеристик самостійно синтезувати робочі проекти підсистеми для конкретних об'єктів управління.

Принципова можливість сучасного проектування підсистеми моніторингу ґрунтується на тому положенні, що кожен економіко-аналітичний модуль можна розглядати як точку в n -вимірному просторі, утвореному характеристиками (факторами) впливу, прийнятими в якості осей координат. Вибір того чи іншого модуля визначається набором відповідних інтервальних значень характеристик впливу. Зміна їх обумовлюється неоднаковими техніко-організаційними умовами виконання функції

моніторингу на різних функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери.

Для сучасної реалізації модульного синтезу необхідно мати достатньо повну бібліотеку економіко-аналітичних модулів, орієнтованих на різні типи функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери та різні умови виконання функції економічного моніторингу, а також опис відносин між модулями і значеннями їх визначальних характеристик. Тоді введення в машину електронну цифрову отриманої від замовника інформації дозволить самостійно здійснити синтез потрібної підсистеми. У разі відсутності в бібліотеці необхідного модуля машина електронна цифрова повинна розробляти його згідно із вказаними параметрами. Беручи до уваги ту обставину, що вся необхідна початкова інформація буде знаходитися в пам'яті машини електронної цифрової, синтезування доцільно здійснювати за допомогою програми генератора.

Цілком природно, що розробка сучасної системи модульного синтезу як одного з універсальних методів створення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери – складна проблема, вирішення якої потребує тривалого часу. Так перехід до універсальних методів створення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери вимагає досить повних фондів універсальних проектних рішень, що забезпечують можливість отримання будь-якої модифікації системи відповідно до запитів замовника, вдосконалення методології універсального проектування та організації управління розробкою систем, формування потужної науково-виробничої бази по створенню та впровадженню універсальних проектних рішень, поглиблення спеціалізації організацій-розробників і інше.

Тому в організації проектування і впровадження підсистеми моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери на базі універсальних проектних рішень переважає поки підхід, сутність якого зводиться до наступних моментів: на базі відповідних положень та інструктивно-методологічних матеріалів по складу й змісту робочої документації створюють бібліотеку (фонд) універсальних проектних рішень по підсистемі; допрацьовують і доводять до рівня універсальних створені раніше та функціонуючі проектні рішення; розробляють методологію формування підсистеми на основі універсальних проектних рішень; проводять дослідження характеристик об'єкта управління, з огляду на цілі і вимоги сучасної функції моніторингу; визначають попередній перелік універсальних проектних рішень, які доцільно внести до складу підсистеми для конкретного об'єкта; визначають попередній перелік оригінальних проектних рішень, які доцільно використовувати при формуванні підсистеми для конкретного об'єкта; приводять порівняльну оцінку ефективності застосування при формуванні підсистеми для об'єкта управління універсальних і оригінальних проектних рішень; розробляють методологічні матеріали по «прив'язці» і впровадженню проекту підсистеми на об'єкті управління; організують упровадження проекту підсистеми на об'єкті управління у складі відповідних етапів та черг; визначають остаточний склад проектних рішень і з використанням методологічних матеріалів здійснюють формування проекту підсистеми як (формула (1)):

$$S_{np} = \sum_1^n \text{УПР} + \sum_1^m \text{ОПР}, \quad (1)$$

де сукупності: S_{np} - універсальних і оригінальних проектних рішень, внесених до складу підсистеми; $\sum_1^n \text{УПР}$ - універсальних проектних рішень, що реалізують функції підсистеми; $\sum_1^m \text{ОПР}$ - оригінальних проектних рішень, що реалізують функції підсистеми.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, універсалізація проектних рішень по підсистемі моніторингу та функціональний розвиток процесу її створення становлять важливий напрямок вдосконалення організації економіко-аналітичного забезпечення систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. Цей шлях універсального проектування забезпечує вибір оптимальних рішень за рахунок використання великої кількості інформації, сприяє швидкому перенесенню практичного досвіду з одних об'єктів управління на інші, підвищує надійність проектних рішень та їх ефективність, веде до скорочення термінів створення підсистеми і введення її в експлуатацію. Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямку особливою актуальністю відрізняється питання організації обчислювального процесу при проектуванні і впровадженні функції моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери.

Список літератури

1. Иванова, И. А. Формирование теории и методологии организационного проектирования [Текст] : диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.05 / Иванова Ирина Анатольевна; [Место защиты: Гос. универ-т упр.]. - Москва, 2010. - 363 с.: ил.
2. Ипатова, Л. Н. Развитие услуг здравоохранения на основе экономического мониторинга [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Ипатова Лариса Николаевна; [Место защиты: Сам. гос. эконом. ун-т]. - Самара, 2010. - 145 с.
3. Кирюшкин, К. Н. Повышение качества системы мониторинга крупных хозяйствующих субъектов [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Кирюшкин Кирилл Николаевич; [Место защиты: Рос. науч.-техн. центр информации по стандартизации, метрологии и оценке соответствия]. - Москва, 2009. - 164 с.: ил.
4. Корсак, А. Б. Система обеспечения экономической безопасности мегаполиса [Текст] : диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.05 - «Экономика и управление народным хозяйством» / Корсак Александр Борисович; [Место защиты: Академия экономической безопасности]. - Москва, 2008. - 277 с.: ил.
5. Кузнецова Е. И. Методология формирования экономической стратегии государства: экономическая безопасность и конкурентоспособность [Текст] : диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.05 / Кузнецова Елена Ивановна; [Место защиты: Московский университет МВД РФ]. - Москва, 2010. - 350 с.: ил.
6. Литвинова, И. Н. Формирование механизма управления качеством продукции предприятий строительного проектирования [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Литвинова Ирина Николаевна; [Место защиты: Ростовский государственный строит. универ-т]. - Ростов-на-Дону, 2008. - 150 с.: ил.
7. Лялюев, С. Ю. Мезологистическая система товардвижения как фактор экономического развития ЮФО [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Лялюев Сергей Юрьевич; [Место защиты: Ростовский государственный экономический университет «РИНХ»]. - Ростов-на-Дону, 2012. - 162 с.: ил.
8. Рыбина, О. А. Совершенствование региональной инновационной подсистемы в условиях модернизации экономики [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Рыбина Ольга Алексеевна; [Место защиты: Тамбовский государственный ун-т им. Г. Р. Державина]. - Тамбов, 2011. - 191 с.: ил.
9. Сафонова, О. Н. Развитие институциональной среды согласования экологических и экономических интересов хозяйствующих субъектов [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.01 - «Экономическая теория» / Сафонова Олеся Николаевна; [Место защиты: Сам. гос. эконом. ун-т]. - Пенза, 2008. - 163 с.
10. Терешин, Д. В. Управление экономическим потенциалом предприятий фармацевтической промышленности [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Терешин Дмитрий Владимирович; [Место защиты: Самарский государственный экономический университет]. - Ульяновск, 2010. - 213 с.: ил.
11. Цибарева, М. Е. Формирование экономической устойчивости предприятий как фактор развития машиностроительного комплекса [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Цибарева Марина Евгеньевна; [Место защиты: Самарский государственный экономический университет]. - Самара, 2011. - 211 с.

References

1. Ivanova, I. A. (2010). *Formirovanie teorii i metodologii organizacionnogo proektirovanija*. Abstract of Doctor dissertation, *Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Gosudarstvennyj universitet upravlenija, Moskva, Russia*.
2. Ipatova, L. N. (2010). *Razvitie uslug zdravoohranenija na osnove jekonomicheskogo monitoringa*. Abstract of Ph.D. dissertation, *Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Samarskij gosudarstvennyj jekonomicheskij universitet, Samara, Russia*.
3. Kirjushkin, K. N. (2009). *Povyshenie kachestva sistemy monitoringa krupnyh hozjajstvujushhij subektov*. Abstract of Ph.D. dissertation, *Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Rossijskij nauchno-tehnicheskij centr informacii po standartizacii, metrologii i ocenke sootvetstvija, Moskva, Russia*.
4. Korsak, A. B. (2008). *Sistema obespechenija jekonomicheskoy bezopasnosti megapolisa*. Abstract of Doctor dissertation, *Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Akademija jekonomicheskoy bezopasnosti, Moskva, Russia*.
5. Kuznecova, E. I. (2010). *Metodologija formirovanija jekonomicheskoy strategii gosudarstva: jekonomicheskaja bezopasnost' i konkurentosposobnost'*. Abstract of Doctor dissertation, *Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Moskovskij universitet MVD RF, Moskva, Russia*.

-
6. Litvinova, I. N. (2008). *Formirovanie mehanizma upravlenija kachestvom produkcii predpriyatij stroitel'nogo proektirovanija. Abstract of Ph.D. dissertation, Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Rostovskij gosudarstvennyj stroitel'nyj universitet, Rostov-na-Donu, Russia.*
 7. Ljaljuev, S. Ju. (2012). *Mezologisticheskaja sistema tovarodvizhenija kak faktor jekonomicheskogo razvitija JuFO. Abstract of Ph.D. dissertation, Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Rostovskij gosudarstvennyj jekonomicheskij universitet. Rostov-na-Donu, Russia.*
 8. Rybina, O. A. (2011). *Sovershenstvovanie regional'noj innovacionnoj podsistemy v uslovijah modernizacii jekonomiki. Abstract of Ph.D. dissertation, Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Tambovskij gosudarstvennyj universitet imeni G. R. Derzhavina, Tambov, Russia.*
 9. Safonova, O. N. (2008). *Razvitie institucional'noj sredy soglasovanija jekologicheskikh i jekonomicheskikh interesov hozjajstvujushhijh sub#ektov. Abstract of Ph.D. dissertation, Jekonomicheskaja teorija, Samarskij gosudarstvennyj jekonomicheskij universitet, Penza, Russia.*
 10. Tereshin, D. V. (2010). *Upravlenie jekonomicheskim potencialom predpriyatij farmacevticheskoy promyshlennosti. Abstract of Ph.D. dissertation, Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Samarskij gosudarstvennyj jekonomicheskij universitet, Ul'janovsk, Russia.*
 11. Cibareva, M. E. (2011). *Formirovanie jekonomicheskoy ustojchivosti predpriyatij kak faktor razvitija mashinostroitel'nogo kompleksa. Abstract of Ph.D. dissertation, Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom, Samarskij gosudarstvennyj jekonomicheskij universitet, Samara, Russia.*

Стаття надійшла до редакції 02.02.2015 р.

Тетяна Сергіївна ШАБАТУРА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств,
Одеський державний аграрний університет

Наталія Володимирівна ЛАГОДІЄНКО

старший викладач кафедри обліку і аудиту,
Миколаївський національний аграрний університет

**МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

Шабатура, Т. С. Методологічне забезпечення реалізації фінансового потенціалу підприємства аграрного виробництва [Текст] / Тетяна Сергіївна Шабатура, Наталія Володимирівна Лагодієнко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 101-106. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті поглиблено методологічні засади оцінки фінансового потенціалу підприємства з урахуванням розвитку сучасних ринкових відносин. Розглянуто фінансовий потенціал підприємства з позиції його здатності створювати конкурентні переваги задля максимізації ринкової вартості бізнесу як головного критерію його інвестиційної привабливості та фінансового захисту його бізнес-інтересів. Оптимальним сценарієм нарощення фінансового потенціалу підприємства за ресурсним підходом є пошук балансу між його наявними ресурсами та прихованими здібностями. Пропонуємо використовувати систему показників вимірювання вартості підприємства на основі ресурсних факторів її створення. Проведені дослідження дають підставу для висновку, що за сучасних ринкових умов розвитку фінансовий потенціал підприємства варто розглядати як здатність підприємства створювати конкурентні переваги задля максимізації ринкової вартості бізнесу, аспектом забезпечення яких є детермінанти ринкового успіху та ключові компетенції.

Ключові слова: підприємство; фінансовий потенціал; ринкова вартість бізнесу.

Tetiana Serhiivna SHABATURA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Businesses Economics
Odessa State Agrarian University

Natalia Volodymyrivna LAHODIYENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Auditing,
Mykolayiv National Agrarian University

**METHODOLOGICAL SUPPORT OF REALIZATION OF FINANCIAL POTENTIAL OF THE
AGRICULTURAL PRODUCTION ENTERPRISES**

Abstract

The methodological basis for assessing the financial potential of the company with the consideration of the development of modern market economy are deepened in the article. We have considered the financial potential of the company from the standpoint of its ability to create competitive advantages to maximize the market value of the business as the main criterion for its attractiveness and financial protection of its business interests. The best scenario for the increasing of financial capacity of enterprise as for the resource approach is the search of the

balance between the available resources and hidden abilities. We propose to use the system of value measurements on the basis of the resource factors of its creation. Our studies provide a basis for concluding that under current market conditions the financial potential of the company should be considered as the company's ability to create a competitive advantage to maximize the market value of the business.

Keywords: *enterprise; financial potential; market value of the business.*

JEL classification: Q14

Вступ

Зміна парадигми управління вітчизняними підприємствами аграрного виробництва, зумовлена об'єктивними ринковими процесами, а насамперед активізацією інвестиційної діяльності та розвитком кредитного, страхового та фондового ринків, актуалізує питання оцінки фінансового потенціалу підприємства як інструменту вирішення багатьох завдань, що постають перед суб'єктами ринково-економічних відносин в Україні. Водночас повільне відновлення посткризової економіки країни ускладнює процес ефективного використання та реалізації фінансового потенціалу підприємства аграрного виробництва через відсутність єдиного методологічного підходу, визначеної методики та стандартного набору інструментів щодо його оцінки.

Питанням визначення наукової атрибуції категорії «економічний потенціал підприємства» та науково-методичним засадам його оцінки присвячені наукові праці таких відомих вчених, як: В. Г. Андрійчук, М. Я. Дем'яненко, Н. С. Краснокутська, І. О. Крюкова, Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. О. Непочатенко, П. Т. Саблук, І. Б. Хома, Л. Ф. Чумак, А. В. Чупіс, О. Г. Шпикуляк, С. М. Шкарлет та інші [1-15]. Проте, незважаючи на вагомість їх наукового доробку, головна увага науковців акцентується переважно на термінологічній та класифікаційній проблематиці, тоді як конкретні розробки щодо оцінки фінансового потенціалу підприємства залишаються ще й досі відкритими та дискусійними, що і підкреслює необхідність поглиблення методологічного апарату проблеми дослідження.

Мета статті

Мета статті полягає в поглибленні методологічних засад оцінки фінансового потенціалу підприємства з урахуванням розвитку сучасних ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження

Критичний аналіз наукових джерел свідчить, що за сучасною економічною наукою визначення категорії «фінансовий потенціал підприємства» є неоднозначним. З огляду на масовість подій, які описує економічний потенціал підприємства, його формулювання зводиться як до сукупності наявних ресурсів підприємства, так і до результату виробничих і економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання.

Методологія оцінки фінансового потенціалу підприємства має за мету означити його змістовне наповнення та, спираючись на систему оціночних домінантів, підходів, методів, показників, проаналізувати склад і динаміку змін його якісних та кількісних параметрів (рис. 1). При цьому варто зазначити, що, на відміну від теорії та концепції, методологія не дає нового знання та не є практичним підґрунтям, проте вона розвиває такі наукові домінанти, без яких науковий розвиток неможливий взагалі.

Враховуючи те, що жорсткі умови бізнес-оточення ставлять перед підприємцями нелегку задачу економічного виживання та стратегічного розвитку, змістовне наповнення категорії «фінансовий потенціал підприємства» вимагає кардинального переосмислення та поглиблення. Тому, на наш погляд, умовою не тільки виживання підприємства, а й його успішного функціонування є створення конкурентних переваг, аспектом забезпечення яких є ринкові фактори успіху та ключові компетенції.

Поряд з цим цілком очевидним та безперечним є той факт, що в умовах інноваційного розвитку увага інвесторів сконцентрована на ринковій вартості потенційних реципієнтів та їх спроможності нарощувати вартість бізнесу в довгостроковій перспективі, що завжди може запобігти відпливу капіталу в руки конкурентів. Саме це і визначає стратегічний напрямок розвитку фінансової діяльності переважної кількості вітчизняних підприємств у контексті управління фінансовою безпекою їх діяльності в довгостроковому періоді. З огляду на це, ми вважаємо за доцільне розглядати фінансовий потенціал підприємства з позиції його здатності створювати конкурентні переваги задля максимізації ринкової вартості бізнесу як головного критерію його інвестиційної привабливості та фінансового захисту його бізнес-інтересів.

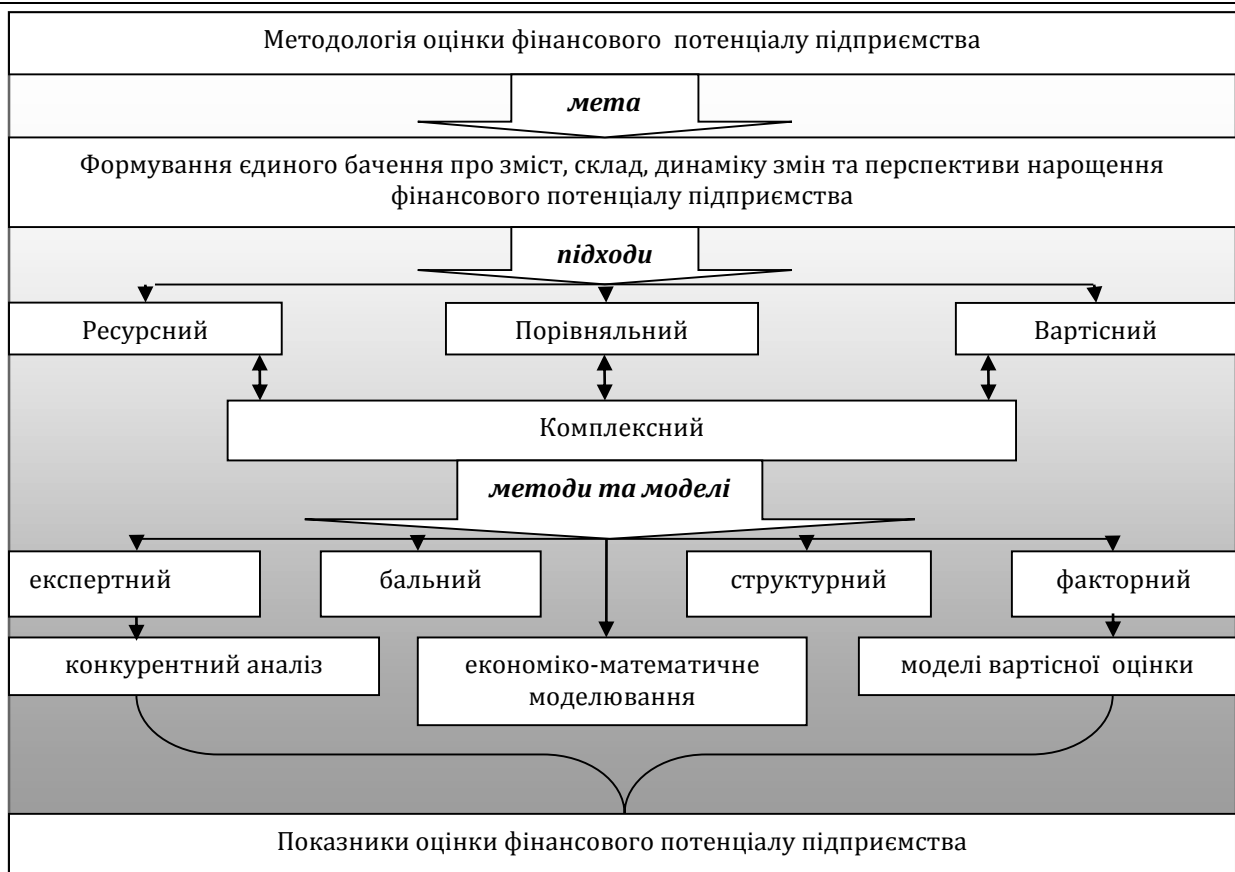

Рис.1. Зміст методології оцінки фінансового потенціалу підприємства

При цьому варто підкреслити, що саме ресурсна концепція виступає джерелом створення конкурентних переваг, адже за ресурсним складом підприємства є відмінними один від одного та унікальними. Проте здатність фінансових ресурсів трансформуватися в процесі виробництва в додану вартість вимагає застосування підходу, заснованого на вартісному мисленні, яким і є вартісний підхід.

На наш погляд, вартісний підхід – це принципово нова ідеологія оцінювання фінансового потенціалу підприємства, адже вже сьогодні традиційна концепція управління бізнесом, що спирається на зіставлення економічних результатів з аналогічними базовими показниками, переходить до довгострокового прогнозу фінансових потоків і неперервного моніторингу вартісних індикаторів. Здатність підприємства створювати вартість шляхом ефективного використання наявних фінансових ресурсів продукує принципово нову площину ключової компетентності, що і є джерелом формування конкурентної переваги, яку неможливо копіювати та реалізувати конкурентами.

Можливість застосування категоріального апарату, а також загальноприйнятих методик оцінки фінансового потенціалу країни та регіону впорядковує та полегшує методологію його оцінки на рівні підприємства. Так, класичними підходами до оцінки фінансового потенціалу підприємства, як підтвердив аналіз сучасних теоретико-методичних напрацювань [1-15], є аналіз сукупності фінансових ресурсів, якими володіє підприємство, та оцінка рівня його використання. Зазвичай ці підходи класифікують на ресурсний та результатний. Проте, за логікою нашого дослідження, сьогодні результатний підхід поступово віддає свої позиції вартісному, оскільки за вартісною природою фінансові ресурси підприємства в процесі трансформації проходять стадії формування, відтворення та використання, що характеризує рух капіталу, оптимальна структуризація якого відіграє важливу роль у створенні ринкової вартості бізнесу.

У контурах ресурсного підходу ключовими елементами є наявні фінансові ресурси та приховані здібності (компетенції) підприємства, між якими прослідковується пряма залежність: фінансові ресурси виступають джерелом створення здібностей підприємства, а здібності – джерелом формування його конкурентної переваги.

Таким чином, базовою одиницею аналізу ресурсного підходу виступають фінансові ресурси, характерними ознаками реалізації яких є приховані здібності підприємства, що дають йому можливість раціональніше за конкурентів використовувати класичний набір факторів виробництва, створюючи тим самим конкурентні переваги. Оптимальним сценарієм нарощення фінансового потенціалу підприємства за ресурсним підходом є пошук балансу між його наявними ресурсами та прихованими здібностями.

Проте неможливість проведення оцінки відповідності фінансового потенціалу підприємства з параметрами, які визначають його ефективну реалізацію, є головним обмеженням ресурсного підходу, адже він здебільшого орієнтує на фактичний облік акумулювання всіх фінансових ресурсів підприємства без урахування властивостей їх використання та вимог до відтворення та нарощення. Тому вказані обмеження й усуває вартісний підхід, який зазвичай називають вартісно-орієнтованим.

Поряд з цим для оцінювання вартості бізнесу широкого використання набуває порівняльний підхід, доцільність якого зумовлена необхідністю проведення оцінки підприємств-аналогів. Перевагами порівняльного підходу є простота розуміння в застосуванні, статистична аргументованість та надійність результатів.

Оцінка фінансового потенціалу на базі порівняльного підходу відбувається на основі зіставлення його параметрів з підприємствами-аналогами або нормативними показниками, що дає змогу означити місце підприємства на вітчизняному ринку фінансових послуг і повноту використання його конкурентних компетенцій. Поряд з цим, цей підхід дає можливість оцінити радіус розвиненості підприємства та діапазон використання його реальних можливостей. Усе ж застосування порівняльного підходу не завжди є здійсненим і виправданим, адже інформація, необхідна для обчислення певних показників, інколи є недоступною або закритою, тому оцінка фінансового потенціалу підприємства може бути частковою.

Повноцінне врахування всіх питань щодо формування, реалізації та нарощення фінансового потенціалу підприємства можливе на базі комплексного підходу, який широко використовується на основі часткового застосування перерахованих вище підходів, що при оцінці різних складових фінансового потенціалу підприємства органічно доповнюють один одного. Головна вада – трудомісткість, пов'язана з тривалим опрацюванням інформаційних джерел та необхідністю проведення ґрунтовних попередніх розрахунків.

Комплексний підхід сприяє отриманню оцінки за різними детермінантами та векторами використання фінансового потенціалу, означенню «вузьких» місць у його реалізації та здатен стати підґрунтям для формування визначеної програми заходів щодо нарощення його обсягів. Суттєвим обмеженням підходу є проблема вибору локальних цілей і множини критеріїв, які обтяжують постановку та реалізацію єдиної стратегії формування й нарощування фінансового потенціалу підприємства. Тому саме оптимізація кількості оціночних показників та результативне комбінування найбільш раціональних часткових методологічних прийомів є пріоритетним завданням цього підходу.

Таким чином, саме комплексний підхід, як на наш погляд, є найбільш слушним для оцінки фінансового потенціалу підприємства, адже враховує всі площини, критерії та детермінанти його ефективної реалізації.

Комплексний підхід до оцінювання фінансового потенціалу підприємства конкретизується через сукупність наступних принципів:

- цілеорієнтованості для чіткого виділення меж між оцінюваним об'єктом, адресністю висновків та їх конкретизованістю;
- наукової обґрунтованості для врахування об'єктивних умов і характерних особливостей підприємства, тенденцій економічного та науково-технічного розвитку та дії законів;
- системності для аналізу об'єкта як цілісної системи, де ознака кожного структурного елементу визначається його місцем у системі;
- багаторівневості для аналізу об'єкта як одного цілого або як системи взаємопов'язаних складових;
- достовірності для використання доступних вихідних даних, простих у розумінні показників;
- адекватності об'єктивним закономірностям та тенденціям розвитку для зосередження уваги на реальних тенденціях, а згодом – на створенні теоретичної основи стратегічного розвитку;
- універсальності для можливості застосовувати систему показників різними підприємствами з урахуванням їх особливостей розвитку;
- комплексності для поєднання різних методичних підходів до оцінки, що дасть можливість здійснювати різноаспектну оцінку об'єкта.

Використання кожного з розглянутих підходів насамперед залежить від мети оцінки фінансового потенціалу, тому що саме вона окреслює потрібний рівень точності та, як результат, методичний інструментарій оцінки.

У площині нашого дослідження, як уже було зазначено нами раніше, такою ціллю має бути означення єдиного бачення змісту, складу, динаміки змін та можливостей нарощування фінансового потенціалу підприємства, досягнення якого стане інформаційним полем для вибору стратегії фінансового розвитку за найкращим використанням наявних фінансових ресурсів та його прихованих здібностей підприємства стосовно зовнішніх можливостей.

У контурах окресленої мети та бажаного результату оцінка фінансового потенціалу підприємства надасть певну інформацію про його:

- структуру ресурсного складу;

- оцінку сукупності фінансових ресурсів і здібностей відносно до конкурентного оточення та створення стійкої конкурентної переваги;
- визначення ресурсних дефіцитів та необхідного обсягу інвестиційних потоків для вдосконалення та підсилення ресурсної бази;
- визначення ресурсного надлишку, який необхідно усунути;
- виявлення ключових компетенцій;
- визначення розриву в ресурсах і компетенціях;
- оцінку ринкової вартості бізнесу та спроможності підприємства до її максимізації;
- визначення стратегії створення детермінант ринкового успіху.

Таким чином, оцінка фінансового потенціалу підприємства в межах комплексного підходу повинна проводитися на основі використання сукупності показників, що характеризуються як кількістю та якістю наявних ресурсів, залучених у систему фінансового руху підприємства, так і його прихованими здібностями до створення конкурентних переваг. Перелік оціночних показників визначається методичним інструментарієм обраного підходу, до якого відноситься експертний метод, бальний метод, конкурентний аналіз або метод аналогій, факторний аналіз, структурний аналіз, економіко-математичне моделювання, моделі оцінювання ринкової вартості бізнесу (VBM, EVA, SVA, MVA, EBO) та інші.

Вибір системи оціночних показників фінансового потенціалу підприємства викликає дискусійність з приводу оптимізації їх кількості та якості. Одні науковці наголошують, що оцінка фінансового потенціалу має бути здійснена тільки шляхом застосування системи показників, другі, навпаки, прагнуть її звести до узагальнювального інтегрального показника, проте більшість з них єдиної думки проте, що оцінка потенціалу повинна мати комплексний характер.

Відносно вибору між узагальнювальним інтегральним показником та сукупністю показників оцінки фінансового потенціалу підприємства ми готові прийняти та підтримати думку дослідників щодо використання системи оціночних показників і при цьому не вимагаємо їх неодмінного зведення до інтегрального показника, адже сконструйований на будь-яких засадах інтегральний показник оцінки фінансового потенціалу підприємства, на нашу думку, не здатен врахувати всі специфічні особливості його економічного розвитку.

З огляду на це, знову підкреслюємо значущість симбіозу ресурсного та вартісного підходів, де процес створення вартості передбачає здійснення декомпозиції основних елементів фінансових ресурсів для подальшої їх реконфігурації у площині фінансових аспектів вартості. Тому пропонуємо використовувати систему показників вимірювання вартості підприємства на основі ресурсних факторів її створення.

Детальний розгляд системи показників оцінки фінансового потенціалу підприємства потребує окремого дослідження й окреслює площину подальших пошуків.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведені дослідження дають підставу для висновку, що за сучасних ринкових умов розвитку фінансовий потенціал підприємства варто розглядати як здатність підприємства створювати конкурентні переваги задля максимізації ринкової вартості бізнесу, аспектом забезпечення яких є детермінанти ринкового успіху та ключові компетенції. Встановлено, що повноцінне врахування всіх питань щодо формування, реалізації та нарощення фінансового потенціалу підприємства можна добути на базі комплексного підходу, який широко використовується на основі часткового застосування ресурсного, вартісного та порівняльного підходів, що при оцінці різних складових економічного потенціалу підприємства органічно доповнюють один одного.

Список літератури

1. Гришова, І. Ю. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва [Текст] / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10(172). – С.169-172.
2. Андрійчук, В. Г. Капіталізація сільськогосподарства: стан та економічне регулювання розвитку [Текст] : [монографія] / В. Г. Андрійчук. – Ніжин: ТОВ В-во «Аспект – Поліграф», 2007. – 216 с.
3. Гришова, І. Ю. Теоретико-методологічні аспекти розвитку концепції фінансово-економічного захисту підприємств в аграрній сфері / М. Я. Дем'яненко, І. Ю. Гришова // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection – Chernihiv : CNUT, 2015. –р. 107-110.
4. Дем'яненко, С. І. Менеджмент аграрних підприємств [Текст] : навч. посібник / С. І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 347 с.
5. Дем'яненко, М. Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): [монографія] / М. Я. Дем'яненко, О. Є. Гудзь, П. А. Стецюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 302 с.

6. Інвестиційний розвиток сільського господарства Київської області [Текст] / [Ю. О. Лупенко, М. І. Кісіль, Кожем'якіна М. Ю. та ін.]; за ред. М. І. Кісіля. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 86 с.
7. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикулян та ін.]. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. – 516 с.
8. Краснокутська, Н. С. Методологічні основи оцінювання реалізації потенціалу підприємства [Текст] / Н. С. Краснокутська // Академічний огляд. – 2010. – № 1 (32). – С. 67-72.
9. Крюкова, І. О. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та комплекс заходів з його відтворення і раціонального використання [Текст] / І. О. Крюкова // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – № 3. – Харків, 2007. – С. 94-98.
10. Лупенко, Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
11. Шабатура, Т. С. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства [Текст] / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Облік і фінанси. – №1. – 2013. – С. 99-105.
12. Саблук, П. Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві [Текст] / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.
13. Хома, І. Б. Економіко-математичні методи аналізу діяльності підприємств [Текст] : навч.-метод. посіб. / І. Б. Хома, В. В. Турко. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 328 с.
14. Чумак, Л. Ф. Фактори впливу на формування конкурентоспроможного потенціалу підприємства [Текст] / Л. Ф. Чумак // Економіка и управление. – № 1. – 2013. – С. 62.
15. Чупіс, А. В. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства [Текст] : науково-методичне видання / [А. В. Чупіс, М. Х. Корецький, О. Л. Кашенко та ін.]. – Суми: Довкілля, 2001. – 404 с.

References

1. Hryshova, I. Yu., Mytaii, O. V. & Kuzhel, V. V. (2015). Otsiniuvannia chynnykiv formuvannia finansovoho potentsialu ahrarnoho vyrobnytstva. Aktualni problemy ekonomiky, 10(172), 169-172.
2. Andriichuk, V. H. (2007). Kapitalizatsiia silskohohospodarstva: stan ta ekonomichne rehuliuвання rozvytku. Nizhyn: Aspekt – Polihraf.
3. Dem'yanenko, M. Ya. & Hryshova, I. Yu. (2015). Teoretyko-metodolohichni aspekty rozvytku kontseptsii finansovo-ekonomichnoho zakhystu pidpriemstv v ahrarnii sferi. Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection. Chernihiv : CNUT. 107-110.
4. Demianenko, S. I. (2005). Menedzhment ahrarnykh pidpriemstv. Kyiv: KNEU.
5. Demianenko, M. Ya., Hudz O. Ye. & Stetsiuk, P. A. (2008). Otsinka kredytopromozhnosti ahroformuvan (teoriia ta praktyka). Kyiv: NNTs IAE.
6. Lupenko, Yu. O., Kisil, M. I. & Kozhemiakina M. Yu. (2012). Investytsiinyi rozvytok silskoho hospodarstva Kyivskoi oblasti. Kyiv: IAE.
7. Lupenko, Yu. O., Malik, M. Y. & Shpykulian, O. H. (2014). Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy. Kyiv: IAE.
8. Krasnokutska, N. S. (2010). Metodolohichni osnovy otsiniuvannia realizatsii potentsialu pidpriemstva. Akademichnyi ohliad, 1 (32), 67-72.
9. Kriukova, I. O. (2007). Resursnyi potentsial ahrarnykh pidpriemstv ta kompleks zakhodiv z yoho vidtvorennia i ratsionalnogo vykorystannia. Visnyk KhNAU. Seriia «Ekonomika APK i pryrodokorystuvannia», 3, 94-98.
10. Lupenko, Yu. O. & Mesel-Veseliaka, V. Ya. (2012). Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku. Kyiv: IAE.
11. Hryshova, I. Yu. & Shabatura, T. S. (2013). Zmitsnennia finansovoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. Oblik i finansy, 1, 99-105.
12. Sabluk, P. T. & Kodenska, M. Yu. (2012). Kontseptualni zasady rozrobky i realizatsii investytsiinykh prohran v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi. Kyiv: NNTs IAE.
13. Khoma, I. B. & Turko, V. V. (2008). Ekonomiko-matematychni metody analizu diialnosti pidpriemstv. Lviv: Lvivska politekhnikha..
14. Chumak, L. F. (2013). Faktory vplyvu na formuvannia konkurentospromozhnoho potentsialu pidpriemstva. Ekonomika s upravlenye, 1, 62.
15. Chupis, A. V., Koretskyi, Kh. & Kashenko, O. L. (2001). Otsinka, analiz, planuvannia finansovoho stanovyshcha pidpriemstva. Sumy: Dovkillia.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2015 р.

Вікторія ЯЗІНА

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Язіна, В. Економічний аналіз особливостей організації та тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства Запорізької області [Текст] / Вікторія Язіна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 107-113. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті проаналізовано сучасний економічний стан, особливості організації та тенденції розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства Запорізької області. Розглянуто загальну кількість підприємств останнього та проаналізовано їх динаміку. Визначено основні перешкоди, що суттєво гальмують розвиток готельно-ресторанного бізнесу та розроблено рекомендації щодо вдосконалення його організації у Запорізькій області на основі аргументованих тенденцій розвитку галузі гостинності.

Ключові слова: організація управління; підприємства готельно-ресторанного господарства; економічний аналіз; тенденції розвитку; динаміка розвитку.

Viktoria YAZINA

ECONOMIC ANALYSIS OF ORGANIZATION AND DEVELOPMENT TRENDS OF HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY OF ZAPORIZHZHYA REGION

Abstract

The article focuses on the analysis of the current economic state of the organization characteristics and development trends of the enterprises of hotel and restaurant business in Zaporizhzhya region. Hotel and restaurant business is actively developing, gaining new features and new impulses for the development. In recent years it has accumulated a number of outstanding issues. The problem of development in the sphere of hotel and restaurant business is very relevant because of its economic and social importance. The purpose of this paper is to conduct economic analysis of organization and to identify the main trends of the hotel and restaurant business in Zaporizhzhya region. It has been considered the total number of enterprises of hotel and restaurant enterprises and their dynamics has been analyzed. The major obstacles that significantly inhibit the development of hotel and restaurant business are identified. The recommendations to improve the organization of hotel and restaurant business of Zaporizhzhya region on the basis of a reasoned trends of this industry have been worked out.

Keywords: organization of the management; enterprises of hotel and restaurant services; economic analysis; development trends; development dynamics.

JEL classification: M41, R00

Готельно-ресторанне господарство як одна з високорентабельних сфер світової економіки, у XXI ст. стає провідним напрямом економічного і соціального розвитку України. У сучасному світі туризм формує економіку багатьох держав, розширює кордони співробітництва та стає важливою передумовою для стабільного розвитку світової індустрії гостинності.

В усьому світі готельно-ресторанний бізнес є одним з найбільш привабливих для інвесторів, а його рентабельність у розвинутих країнах не буває нижчою за 40 %, при цьому досягаючи в «туристичних» зонах позначки 100 % [1].

Ефективність організації готельно-ресторанного господарства залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів, що мають широкий вплив на подальший розвиток господарства. Готельно-ресторанний бізнес активно розвивається, знаходячи нові якісні риси та нові імпульси свого розвитку, але за останні роки накопичилась низка невирішених питань. Проблема розвитку у сфері готельного та ресторанного бізнесу є досить актуальною, з огляду на її економічне та соціальне значення в галузі гостинності. Саме тому не втратили своєї актуальності особливості організації готельно-ресторанного господарства Запорізької області та пошук чітких та ефективних підходів до організації управління

готельно-ресторанним господарством на сучасному етапі.

У статті проаналізовано фахові джерела та статистичну інформацію, що присвячені вивченню питань, пов'язаних зі станом та розвитком готельно-ресторанного господарства.

Питання економіки і організації діяльності готельно-ресторанного господарства у своїх працях розглядали О. І. Амбросій, І. Б. Андренко, С. І. Байлик, Л. Я. Буфон, Н. М. Гоблик-Маркович, О. М. Домбик, К. В. Каленік, Л. І. Нечаюк, Ю. В. Панченкова, П. Р. Пуцентейло, Н. О. Телеш, В. О. Ткач та інші.

Метою статті є проведення економічного аналізу особливостей організації та виявлення основних тенденцій розвитку готельно-ресторанного господарства Запорізької області.

Об'єкт дослідження – готельно-ресторанне господарство Запорізької області.

Предметом дослідження є комплекс теоретичних та практичних аспектів організації управління готельно-ресторанним господарством.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо удосконалення організації готельно-ресторанного господарства Запорізької області на основі обґрунтованих тенденцій розвитку галузі гостинності в області.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці наукових та практичних підходів до ефективної організації готельно-ресторанного господарства Запорізької області, а також висновки і рекомендації можуть бути основою для формування стратегічних напрямів раціонального використання готельно-ресторанних ресурсів області, що сприятиме вирішенню економіко-соціальних проблем та забезпечить функціональну роботу в туристичній галузі. Це дозволить органам державної влади та місцевого самоврядування збільшити туристичні потоки до області, налагодити систему звітності.

Сьогодні вітчизняні підприємства готельного господарства перебувають у стадії становлення і розвитку, оскільки ще донедавна Україна мала закритий тип економіки. Проведення аналізу та тенденцій розвитку готельного бізнесу є важливим етапом у формуванні економічної діяльності, оскільки Україна перейшла на більш високий рівень і позиціонує себе сучасною європейською країною. Як приклад розвитку готельного бізнесу, було взято Запорізьку область.

Аналіз економічного стану та тенденцій розвитку готельного господарства області проведено на основі статистичних даних головного управління статистики Запорізької області.

Статистичну інформацію про стан розвитку готелів та інших місць для тимчасового перебування (готелі та аналогічні засоби розміщення; кількість розміщених у них осіб) Запорізької області показано в таблиці 1 [2].

Станом на 01.01.2015 р. у Запорізькій області функціонує 125 готелів. Якщо порівнювати їх кількість за 2011-2012, то видно тенденцію до збільшення. Середньооблікова кількість штатних працівників значно зменшилася, згідно з даними Головного управління статистики в Запорізькій області у 2011 році їх кількість становила 790 осіб, у 2012 році 721 чоловік, і в 2014 році 711 осіб було задіяно у сфері послуг готельного господарства, що свідчать про стабільну тенденцію скорочення кількості обслуговуючого персоналу. Доходи від наданих послуг мають позитивні темпи зростання і станом на 01.01.2015 р. складають 60565,2 тис. гривень.

Таблиця 1. Кількість готелів та інших місць для тимчасового перебування в Запорізькій області за період 2009-2014 рр.

Рік	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Готелі та аналогічні засоби розміщення, одиниць	76	80	115	89	126	125
Кількість розміщених, осіб	81902	84651	91783	93618	103322	105378

**Таблицю створено за даними Головного управління статистики в Запорізькій області [2]*

Як доводять дані статистики, у Запорізькій області спостерігається наступна тенденція: кількість готельних закладів за 2009-2011 роки була відносно сталою, але на момент проведення Євро-2012 істотно знизилася, що пояснюється безліччю перевірок та невідповідністю готелів європейському рівню, що зумовило жорстку конкуренцію між підприємствами готельного господарства. У 2013-2014 роках кількість готелів стабілізувалась, чисельність розміщених осіб почала зростати, однак статистична інформація на даний момент нестабільна і готельне господарство піддається впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема особливе значення відіграє політична та економічна ситуація в країні, що пов'язано з подіями на сході.

Головною проблемою готелів є якісне надання послуг, це стосується не тільки Запоріжжя та області, але є також проблемою усіх готелів України. Надання готельних послуг високої якості є складовою

частиною постійної уваги адміністрації готелю незалежно від форми майна. Діяльність у сфері гостинності передбачає високий ступінь контакту і координації між обслуговуючим персоналом та гостями. Найбільші дії, які часто зустрічаються, у цьому сенсі спрямовані на поліпшення і контроль якості послуг готельних підприємств (температура гарячої води, кількість рушників, умови приготування їжі та ін.). Однак якість готельних послуг залежить не тільки від вирішення технічного боку справи. Зусилля підприємств готельної індустрії традиційно були спрямовані на залучення клієнтів, на максимальне виконання побажань гостей, завоювання довіри [3].

Стратегія розвитку підприємств готельного господарства повинна містити не тільки розвиток маркетингової стратегії та матеріально-технічної бази, але і розглядати психологічні аспекти взаємодії колективу між собою. Також в управлінні підприємствами готельного господарства важливої уваги заслуговує таке поняття, як «гостинність», яке визначає відносини обслуговуючого персоналу і гостей.

Гостинність як науковий термін – це система заходів та порядок їх здійснення з метою задоволення найрізноманітніших побутових, господарських і культурних запитів гостей, їх обслуговування, надання низки послуг.

Гостинність важко виміряти конкретними величинами або інтегрувати в навчальні програми. Це якість обслуговування, а не рівень підготовки або досвід, якому вчать. Проте не можна сказати, що навчання тут не є важливим. Належне навчання дає фахівцеві навички, необхідні для створення умов, за яких може проявитися гостинність [4].

В області з кожним роком кількість підприємств готельного господарства збільшується, проте сам факт наявності підприємств ще не означає, що вони функціонують, активність приїжджих невелика за кількісними показниками, кількість штатних працівників зменшується, все це свідчить про слабкий розвиток готельного господарства. Основними причинами останнього є застаріла готельна база та неякісне надання послуг, неефективна маркетингова стратегія.

Є. Моргунов при дослідженні проблеми ефективного управління готельним бізнесом пропонує: щоб ефективно управляти підприємством, необхідно знати механізм функціонування процесу, всю систему факторів, що викликають його зміни, а також засоби впливу на ці фактори. Отже, можна говорити про певний механізм функціонування системи управління готельним бізнесом і про використання різних інструментів впливу, тобто про певну технологію роботи [5].

Для вдосконалення регулювання розвитку готельного господарства як на рівні регіонів, так і загалом у країні, рекомендують здійснювати аналіз готелів за комплексною системою показників.

Висока якість обслуговування – основа конкурентоспроможності готельного господарства. Для цього необхідним є забезпечення постійного навчання персоналу культурі поведінки і світовим стандартам обслуговування. Важливо забезпечити обізнаність персоналу як однієї з умов залучення прибутку [6].

Динаміку кількості готелів та інших місць тимчасового проживання в Запорізькій області за 2009-2014 роки зображено на рисунку 1.

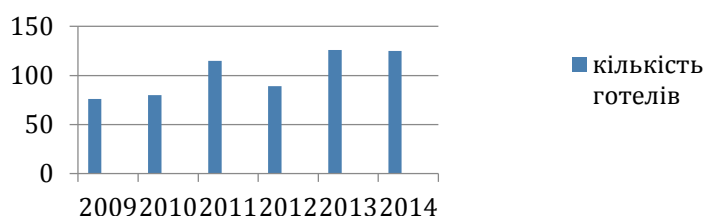

Рис. 1. Кількість готелів та інших місць тимчасового проживання в Запорізькій області за 2009-2014 роки [2]

Найбільша кількість готельно-ресторанного господарства припадає на Бердянський, Мелітопольський райони і м. Запоріжжя. Це пояснюється тим, що Бердянський та Мелітопольський райони – це основні рекреаційні комплекси в області з найбільшими туристичними потоками. Щодо міста Запоріжжя, то середньорічна завантаженість готелів протягом 2009-2013 років складала 8,2 – 58,1 %. За інформацією сектору туризму Запорізької міської ради, станом на 01.01.2015 року, в місті Запоріжжі налічується 41 готель різного рівня комфортності. Номерний фонд готельних підприємств складає 1520 номерів. У Запоріжжі налічується 18 готелів три-, чотири- та п'ятизіркових. Найбільшим за кількістю номерів (230) є готель «Інтурист», розташований на центральній площі міста (пл. Фестивальна). Готель має категорію «4 зірки». Протягом 2011-2012 рр. реконструйовано готель «Театральний» (109 номерів), який відповідає стандарту «3 зірки». Готель діє з 1912 року, розташований у старій частині міста (територія Старого Олександрівська). Готель «Дніпро» (147 номерів), розташований також на просп. Леніна у центральній частині міста, перебуває на реконструкції. Замовник і новий оператор – національна мережа готелів «7 днів».

Серед відомих міжнародних готельних мереж у Запоріжжі представлені готелі «Reikartz Hotels & Resorts» («Рейкарц»), має 43 номери, а також «Four Points by Sheraton» («Шератон»), що має 164 номери, але, як повідомляє адміністрація готелю, з 1 листопада 2015 року в будівлі буде розташовуватись «Khortitsa Palace». Власник і девелопер бізнес-центру «Khortitsa Palace» «Будхаус Груп» (Анатолій Шкрібляк). Ці готелі розташовані в районі Набережної магістралі.

Ресторанне господарство є специфічною галуззю економіки, яка дуже чутливо реагує на зміну макроекономічних показників. В умовах ринку зміна в часі параметрів його розвитку може бути своєрідним індикатором соціально-економічного стану, тому саме ресторанне господарство займає особливе місце в галузі гостинності та прямо пропорційно впливає на реалізацію соціально-економічних завдань Запорізької області.

У Запорізькій області станом на 1 січня 2015 року зареєстровано близько 511 суб'єктів, які здійснюють діяльність із забезпечення стравами та напоями (ресторани, кафе, бари та ін.), з них не більше 20 % можна віднести до таких, що мають достатньо високий рівень якості послуг і можуть розглядатися як пріоритетні для обслуговування туристів.

Слід зауважити, що за останні роки спостерігається постійне скорочення мережі ресторанного господарства. Так станом на 1 січня 2015 року проти 1 січня 2014 року кількість об'єктів ресторанного господарства зменшилась і становила 511. Зменшення кількості об'єктів ресторанного господарства пов'язане з багатьма чинниками: нестабільна ситуація на сході країни, що супроводжується економічними труднощами, зокрема процес спаду ресторанного господарства значною мірою пов'язаний із зростанням кількості підприємств, що належать фізичним особам-підприємцям, а також із закриттям їдалень на промислових та інших об'єктах та ін.

Більша частина об'єктів ресторанного господарства (87,4 %) розташована у містах і міських поселеннях області. Із загальної їх кількості на території обласного центру м. Запоріжжя знаходиться 64,8 % об'єктів, лише 8,3 % – у м. Бердянську, 2,6 % – у м. Мелітополі, 4,3 % – у м. Енергодарі та 0,2 % – у м. Токмаку. У табл. 2 зазначено розвиток мережі ресторанного господарства в Запорізькій області [2].

Таблиця 2. Кількість ресторанних господарств відповідно до 2009-2014 років у Запорізькій області

Рік	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість ресторанних господарств	748	725	688	625	532	511
Кількість місць у них	42543	44334	42044	40311	32996	30967

**Таблицю створено за даними Головного управління статистики в Запорізькій області [2]*

Із загальної кількості об'єктів ресторанного господарства 52,8 % становили кафе, закусочні, буфети (кіоски), кількість яких проти 1 січня 2015р. скоротилась на 10,8 % і склала 281 одиницю. Поряд із цим в області діяло 156 їдалень, 55 барів, 27 ресторанів та 13 підприємств з постачання готової їжі (на 1 січня 2015 р.).

Популярність серед підприємців формату кафе пояснюється більшою гнучкістю і передбачає більш лояльні вимоги до рівня комфорту, асортименту страв та послуг, рівня обслуговування, тоді як до ресторанів та барів висувуються більш жорсткі вимоги. В умовах нестабільної економічної ситуації цей фактор є дуже важливим, оскільки дозволяє більш вільно маніпулювати з асортиментом страв, обладнанням, торговими площами, рівнем сервісу і та ін.

Взагалі щодо визначення типу ресторанного закладу в Україні не існує однозначного підходу. З одного боку, ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація» визначає такі типи, як: ресторан, кафе, бар, їдальня, закусочна [7]. З іншого, заклади, що з'явилися в Україні по іноземному франчайзингу (здебільшого фаст-фуди), декларують себе як ресторани, оскільки за кордоном, зокрема у США, будь-який заклад харчування називається рестораном (у Запоріжжі «ChickenHut», «McDonalds»). З метою привабливості клієнтів та створення певного іміджу в їх очах багато з кафе позиціюють себе на ринку як кафе-ресторани. Щодо тенденцій розвитку певних кухонь, то на ринку ресторанних послуг м. Чернігова найбільш широко представлена змішана (європейська або міжнародна) та українська (вона ж традиційна чи домашня) кухні.

Станом на 1 січня 2015 року обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) готельно-ресторанних підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності склав 186634,5 тис. гривень, що майже у два рази нижче за попередній рік діяльності – на 1 січня 2014 року обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) складав 330469,4 тис. гривень. Статистичні дані свідчать про суттєвий спад фінансової діяльності готельно-ресторанного господарства.

Важлива роль готельного та ресторанного господарства в економіці пояснюється його тісним взаємозв'язком з такими галузями як телекомунікації, авіаперевезення, фінанси. Готельний та

ресторанний бізнес впливає на платіжний баланс, стимулює розвиток суміжних галузей: харчової промисловості, торгівлі і харчування, виробництва сувенірів – надає робочі місця для населення [8].

Регіональний ринок готельно-ресторанного бізнесу формується за рахунок створення підприємств готельно-ресторанної сфери, наявності споживачів цих послуг та відповідності послуг підприємств потребам споживачів. Розвиток туризму, рекреації, освіти в галузі готельно-ресторанного бізнесу, мінімальне втручання держави, налагодження системи постачання, транспорту та сфери послуг матиме результат у розвитку готельно-ресторанної галузі. Постійному підвищенню конкурентоздатності готельно-ресторанного бізнесу сприятиме запровадження інновацій, інвестиції та запозичення передового міжнародного досвіду [9].

Економічний аналіз та тенденції розвитку ресторанного господарства Запорізької області показали недостатньо високі показники. Необхідне поліпшення матеріально-технічної бази за допомогою залучення інвесторів та участі в міжнародних конкурсах на отримання грантів; щодо товарів та послуг, які надаються клієнтам, існує гостра необхідність залучати дійсно професіоналів, які мають відповідну освіту і навички роботи з клієнтами. Важлива роль у розвитку ресторанного господарства належить психологічному клімату між працівниками, який безпосередньо впливає на працездатність. Гостинність – сучасна тенденція будь-якого підприємства ресторанного господарства, яке дозволяє знайти позитивний контакт з гостем і тим самим підвищує якість надаваних послуг. Вигідне географічне розташування, сприятливі природні та кліматичні умови, високий ресурсний потенціал – запорука створення прекрасних перспектив для залучення клієнтів та подальшого розвитку ресторанного бізнесу.

Таким чином, результати дослідження дозволили виявити як позитивні так і негативні тенденції організації готельно-ресторанного господарства в Запорізькій області, зокрема у м. Запоріжжі.

Попри загальну тенденцію до зниження кількості підприємств готельно-ресторанного господарства, що обумовлена перш за все несприятливою економічною ситуацією в країні та загостреним станом галузі гостинності, сьогодні Україна намагається активно входити на ринок міжнародних корпоративних мереж, що надасть змогу для значних перспектив розвитку готельно-ресторанного господарства. Саме це дає підстави для майбутніх позитивних тенденцій організації розвитку готельно-ресторанної сфери.

Досягнення останньої у Запорізькій області є дуже скромними на тлі загальносвітової тенденції неухильного зростання, процвітання і розвитку цієї сфери діяльності.

Особливості організації готельного господарства Запорізької області можна охарактеризувати наступними положеннями: основний готельний фонд не відповідає міжнародним стандартам; обслуговуючий персонал більшості готелів не має відповідної кваліфікації, що негативно відображається на якості обслуговування; деякі висококомфортабельні готелі введені в експлуатацію за участю іноземних компаній.

Важливий напрям активізації сфери гостинності стосується інвестування. В області нараховується достатня кількість готельних та аналогічних засобів розміщення, що потребують реконструкції, а саме – тризіркові готелі та дрібні несертифіковані засоби розміщення. Вклад інвестицій саме в такі готельні комплекси має сенс, адже саме на тризіркові готелі в нашій країні існує попит та вищезазначені готелі в подальшій перспективі окупляться швидше за чотири- та п'ятизіркові. Тризіркові готелі, що будуть відповідати світовим стандартам, зможуть обслуговувати як вітчизняних, так і закордонних туристів за відповідну цінову політику, як і в Європі. Сьогодні вони є найпривабливішими для інвесторів.

Проблема впровадження у вітчизняні готельні господарства сучасних ефективних моделей менеджменту, які відповідають світовим стандартам, зумовлена необхідністю надавати високоякісні послуги клієнтам. Серед заходів, що покращують вітчизняний готельний сервіс, можна назвати будівництво нових готельних господарств, модернізацію діючих, а також зростання якості обслуговування в них.

Важливим у сфері готельного обслуговування є так званий людський чинник, тому слід звертати увагу на менеджмент, структуру та добір персоналу готельного господарства. Працівники готельних господарств повинні бути підготовлені, мати професійну освіту, необхідні особисті та ділові якості. Створення для робітників і службовців сприятливого клімату робить можливим вищий рівень трудової активності, який, якщо правильно організований, стимулює високу трудову активність кожного і впливає на доходи підприємства загалом [10].

Ефективне функціонування готельно-ресторанного господарства залежить від багатьох факторів, що мають широкий вплив на зовнішню та внутрішню діяльність підприємства.

Сфера готельно-ресторанного господарства на території України розвивається нерівномірно і має чітко виражений регіональний характер. Для регіонального ринку характерним є розвиток матеріально-технічної бази готельно-ресторанних підприємств, розгалуженість та різноманітність їх мережі, якість та обсяг товарів і послуг, що пропонує готельно-ресторанне господарство.

Основний висновок проведеного аналізу свідчить про тенденції скорочення кількості об'єктів ресторанного господарства та зниження фінансових оборотів за останні роки, що дає всі підстави до

здійснення рішучих кроків у цій сфері діяльності. Готельне господарство в Запорізькій області має більш позитивну динаміку розвитку: стабільність характеризується незмінною кількістю об'єктів готельного господарства, але фінансові показники істотно знизились проти попередніх років. Готельно-ресторанне господарство Запорізької області потребує структурованих змін та впровадження «нової політики», що надасть змогу перейти на новий вищий рівень та відповідати міжнародним світовим стандартам.

Важливий аспект у будь-якому бізнесі відіграє конкурентне позиціонування підприємства, що передбачає певну специфіку та технологію ведення бізнесу (проведення оптимальної фінансової та маркетингової діяльності; визначення чітких стратегічних перспектив розвитку діяльності), також необхідним напрямом управління є створення такого готельно-ресторанного продукту, що відповідає сучасним світовим вимогам та стандартам.

Якщо заглиблюватись та більш детально розглядати управління бізнесом на прикладі ресторанного господарства, то можна запропонувати наступні рекомендації, які сприятимуть підвищенню ефективності діяльності ресторанного підприємства: урізноманітнення меню; перегляд цінової політики; розширення кола постачальників; упровадження бонусів для постійних клієнтів; упровадження інновацій та ін. Сьогодні в управлінні сучасним бізнесом існує гостра необхідність у введенні та використанні інновацій. Для підвищення рівня конкурентоспроможності готельно-ресторанному бізнесу необхідно створювати нові шляхи самовдосконалення, відкривати сучасний простір за допомогою новітніх технологій, що невпинно входять у наш світ. За допомогою використання правильної інноваційної стратегії готельно-ресторанне господарство має всі перспективи залишатись провідним у своєму сегменті та бути на два кроки попереду конкурентів.

Готельно-ресторанному господарству необхідно зосередити більшу увагу на взаємній праці з іноземними та вітчизняними партнерами; запровадження реклами на туристичних сайтах суттєво знизить показники зовнішньої конкуренції. Реалізувати деякі задуми та налагодити співпрацю з Держкомтуризму можливо за допомогою участі у державних програмах, що підтримують галузь гостинності.

Список літератури

1. Алексєєв, Д. А. Ресторан за інтересами [Текст] / Д. А. Алексєєв // Ресторанні відомості. – №101. – 2006. – 12-14 с.
2. Головне управління статистики в Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php>>.
3. Куденко, Н. В. Маркетингові стратегії фірми [Текст] / Н. В. Куденко; Київський національний економічний університет. – Київ КНЕУ, 2002. – 246 с.
4. Федак, В. І. Гостинність – найважливіший елемент якісного обслуговування [Текст] / В. І. Федак : конспект лекцій науково-методичної ради. Дисципліна технологія і організація готельного обслуговування. – 2012. – 277-278 с.
5. Моргунов, Е. Б. Управління персоналом: дослідження, оцінка, навчання [Текст] / Е. Б. Моргунов. – М.: Бізнес-школа «Інтел-синтез», 2000. – 44-49 с.
6. Грабовенська, С. П. Економічний аналіз готельного господарства і динаміка туристичних потоків в Україні [Текст] / С. П. Грабовенська // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету. – 2012. – Вип. 22.1. – 214-221 с.
7. ДСТУ 4281:2004. Заклади ресторанного господарства. Класифікація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dbn.at.ua/load/normativy/dstu/5-1-0-939>.
8. Борзенко, К. О. Матеріали конференції «Інформаційні технології у торгівлі, ресторанному господарстві та сфері послуг» [Текст] / К. О. Борзенко. – Донецьк, 25.10.2011. Інформаційні технології в управлінні готельно-ресторанним бізнесом. – 13 с.
9. Гоблик-Маркович, Н. М. Теоретичні засади регіонального ринку готельно-ресторанного бізнесу [Текст] / Н. М. Гоблик-Маркович, А. В. Грянило // Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Прогресивна техніка та технології харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг». 18 жовтня 2012 р., м. Харків. – Ч.1. – 247-248 с.
10. Корнілевська, М. О. Управління готельним бізнесом та тенденції його розвитку [Текст] / М. О. Корнілевська // Матеріали конференції «Научний прогрес на рубеже тисячелетий – 2009».

References

1. Aleksjejev, D. A. (2006). Restoran za interesamy. [The restaurant with the same interests]. Restoranni vidomosti, 101. [in Ukrainian].
2. Golovne upravlinnja statystyky v Zaporiz'kij oblasti. [Main administration of statistics in Zaporozhye region]. Retrieved from: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php> [in Ukrainian].
3. Kudenko, N. V. (2002). Marketyngovi strategii' firmy. [Marketing strategy of the firm] [in Ukrainian].
4. Fedak, V. I. (2012). Gostynnist' – najvazhlyvishyj element jakisnogo obslugovuvannja. [Hospitality is the most important element of quality of service] KNEU [in Ukrainian].
5. Morgunov, E. B. (2000). Upravlinnja personalom: doslidzhennja, ocinka, navchannja. [Personnel management: research, evaluation, training]. Moscow: Biznes-shkola Intel-syntezy [in Ukrainian].
6. Grabovens'ka, S. P. (2012). Ekonomichnyj analiz gotel'nogo gospodarstva i dynamika turystychnyh potokiv v Ukraїni. [Economic analysis of the hotel industry and dynamics of tourist flows in Ukraine] Naukovyj visnyk Nacional'nogo lisotekhnichnogo universytetu, 22.1. [in Ukrainian].
7. DSTU 4281:2004. Zaklady restorannogo gospodarstva. Klasyfikacija. [DSTU 4281:2004. Restaurants in the district. Classification]. Retrieved from: <http://dbn.at.ua/load/normativy/dstu/5-1-0-939> [in Ukrainian].
8. Borzenko, K. O. (2011). Informacijni tehnologii' u torgivli, restorannomu gospodarstvi ta sferi poslug. [Information technology in trade, restaurant business and services] [in Ukrainian].
9. Goblyk-Markovyh, N. M. & Grjanylo, A. V. (2012). Progresyvna tehnika ta tehnologii' harchovyh vyrobnyctv, restorannogo ta gotel'nogo gospodarstv i torgivli. [The theoretical basis of the regional market of hotel and restaurant business] m. Harkiv. Ch.1. [in Ukrainian].
10. Kornilevs'ka, M. O. (2009). Nauchnyi progress na rubezhe tysjacheletij. [The hospitality management and trends in its development] [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.03.2015 р.

Катерина Анатоліївна ДЕМ'ЯНЕНКО

аспірантка,
кафедра екологічного менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: kate4090940@gmail.com

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Демяненко, К. А. Сутність екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємства [Текст] / Катерина Анатоліївна Демяненко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 114-121. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом дослідження у роботі є екологічний менеджмент та конкурентоспроможність підприємств. Мета статті полягає в трактуванні сутності понять «екологічний менеджмент» та «конкурентоспроможність», а також вивченні основних їх цілей та зв'язку. У процесі дослідження використовувалися діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові: метод теоретичного узагальнення, метод аналізу і синтезу, групування і класифікації, порівняльного аналізу.

У роботі опрацьовано теоретичні підходи до трактування сутності екологічного менеджменту. Досліджено історичний розвиток екологічного менеджменту, в результаті визначено основні етапи розвитку екологічного менеджменту в розвинених країнах світу. На основі проведеного критичного аналізу сформовано основні підходи до визначення сутності екологічного менеджменту. Досліджено сутність конкурентоспроможності, в результаті чого визначено прямий зв'язок між екологічним менеджментом та підвищенням конкурентоспроможності. Визначено основні цілі останніх, реалізація яких сприяє екологічному та економічному ефектам, що у взаємозв'язку дає додаткові конкурентні переваги та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: екологічний менеджмент; конкурентоспроможність; конкурентні переваги; екологічний ефект; економічний ефект; система екологічного менеджменту.

Kateryna Anatoliivna DEMYANENKO

PhD Student,
Department of Environmental Management and Entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: kate4090940@gmail.com

THE ESSENCE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Abstract

The environmental management and competitiveness of the enterprise have become the subject of this work. The purpose of the paper is to define the essence of such categories as environmental management and competitiveness and also to investigate the main aims and connections of environmental management and competitiveness of the enterprise. The dialectical method of scientific knowledge and such general scientific methods of knowledge as the method of theoretical synthesis, the method of analysis and synthesis, grouping and classification methods, the method of comparative analysis have been used in the paper.

The analysis of theoretical approaches concerning the definition of environmental management nature is carried out. The historical development of environmental management is investigated. The basic stages of environmental management development in the developed countries are defined. On the basis of the critical analysis the main approaches of defining the environmental management are formed. The nature of competitiveness is also researched. The interconnection between environmental management and competitiveness' growth is determined.

The main aims of environmental management and competitiveness are defined. Their implementation will result both in ecological and economical effects and will help enterprises to achieve the additional competitive advantages and to increase the total competitiveness.

Keywords: *environmental management; competitiveness; competitive advantages; ecological effect; economic effect; environmental management system.*

JEL classification: Q57, D4

Вступ

Формування екологічного стану та вплив на нього виробничих факторів, а також управління цим процесом завжди були об'єктом пильної уваги багатьох науковців. Нині ці питання залишаються актуальними та першочерговими, особливо в умовах загострення конкурентної боротьби.

Висока конкуренція на світовому ринку спонукає виробників шукати нові підходи для отримання популярності серед споживачів. Цей процес відбувається у таких напрямках, як виробництво продукції з дотриманням усіх вимог громадських, екологічних, торговельних та інших організацій, виробництво продукції категорії «преміум», пристосування до нових норм законодавства тощо.

Саме тому вітчизняні виробники кондитерської продукції повинні шукати нові шляхи підвищення конкурентоспроможності, зокрема, через впровадження системи екологічного менеджменту. Як свідчать світові тенденції, споживачі будуть віддавати перевагу продукції з так званим «чистим» брендом, тобто із зазначенням того, що продукт натуральний і виготовлений з натуральних та екологічно чистих інгредієнтів.

Проблемам екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємств присвячені наукові праці відомих учених-економістів, зокрема таких, як: Гончарук Т. І., Дуднікова І. І., Кулешова А. Б., Купалова Г. І., Максимів Л. І., Портер М., Федулова Л. І. та інших. У сучасній науковій економічній літературі досить часто використовується термін екологічний менеджмент, але мало уваги звертають на його зв'язок з конкурентоспроможністю підприємств.

Мета статті

Мета статті полягає в трактуванні сутності понять «екологічний менеджмент» та «конкурентоспроможність», а також дослідженні основних цілей та зв'язку екологічного менеджменту і конкурентоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Останніми роками провідні компанії-лідери світових ринків активно зосередилися на реалізації концепції сталого розвитку, забезпечення стійкості підприємств. Все активніше підприємства впроваджують у виробництво нові стандарти екологічного менеджменту, що актуально для вітчизняних підприємств кондитерської галузі задля підвищення їх конкурентоспроможності.

Поняття екологічного менеджменту досить нове, оскільки його використання пов'язане з трансформацією національної економіки та її ринковою спрямованістю. Історичний розвиток екологічного менеджменту в розвинених країнах, на нашу думку, можна охарактеризувати умовним виокремленням трьох його основних етапів. Перший етап розвитку екологічного менеджменту – ранній (початковий) – триває з першої половини ХХ сторіччя до 1970 р. Для нього властива відсутність законодавчо регламентованих норм та нормативів екологічної безпеки. Тоді мало хто замислювався про збереження довкілля, адже виробництво не настільки активно нарощувало свої потужності.

Другий етап – перехідний (проміжний) – тривав з 1970 до 1990 рр. У цей період відбувалося активне нарощення виробничих потужностей в усіх сферах суспільного господарства. Актуальними були проблеми охорони довкілля та регламентації екологічної безпеки виробництв. Почали прийматися нормативно-правові акти по нормуванню викидів в атмосферу, з'явилися стандарти якості продукції з метою забезпечення охорони здоров'я громадян та захисту довкілля, відбувався постійний контроль за дотриманням встановлених вимог.

Третій етап – сучасний – почався з 1990 рр. і триває до нині. Він пов'язаний із прийняттям у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. рішення про розробку і впровадження ISO 14000, яке є результатом Уругвайського раунду переговорів за Всесвітньою торговельною угодою і зустрічі на вищому рівні з питань навколишнього середовища і розвитку. Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту. Саме цей етап визначає пріоритетність екологічного менеджменту та його стратегічну роль у забезпеченні екологічної безпеки та охорони довкілля, а також підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання через активне впровадження систем екологічного менеджменту (рис. 1).

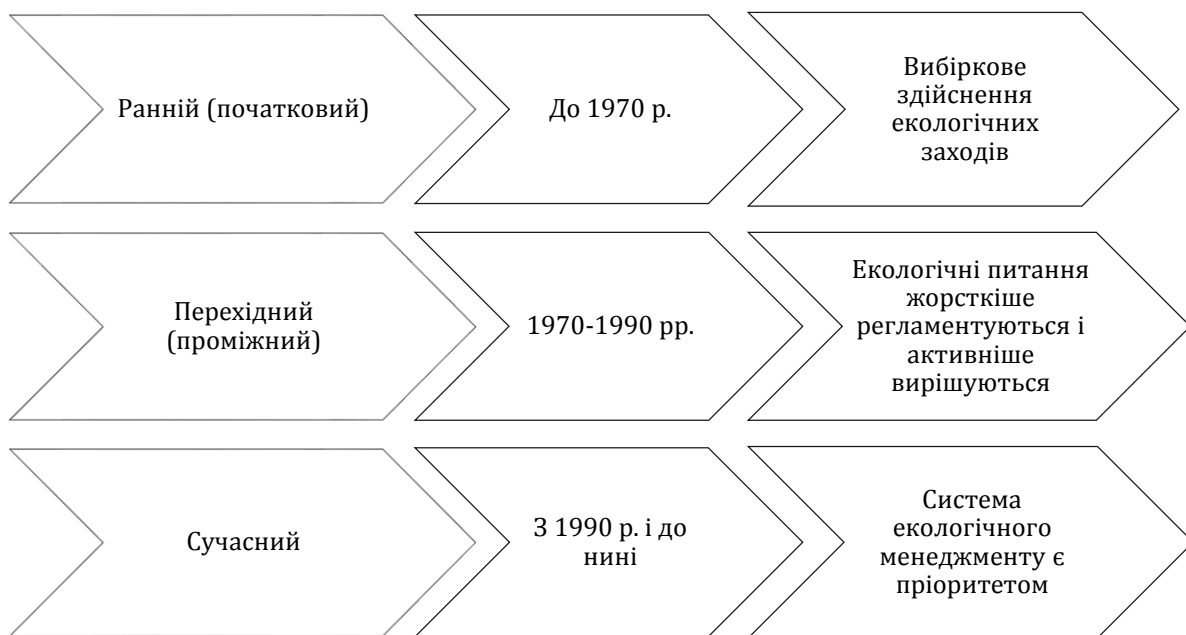

Рис. 1. Етапи розвитку екологічного менеджменту в розвинених країнах світу.

**Розроблено автором на основі [1; 2].*

З переходом до ринкової економіки все більше суб'єктів господарювання почало замислюватись про нові способи ведення господарської діяльності та досягнення конкурентоспроможності. Саме тоді і почався активний розвиток вітчизняного екологічного менеджменту, його наукове осмислення та дослідження. Проте, незважаючи на численні наукові праці в цьому напрямі, існують різні думки щодо сутності екологічного менеджменту.

На основі проведеного нами критичного аналізу наукових джерел можна виокремити декілька основних підходів до трактування екологічного менеджменту (рис. 2).

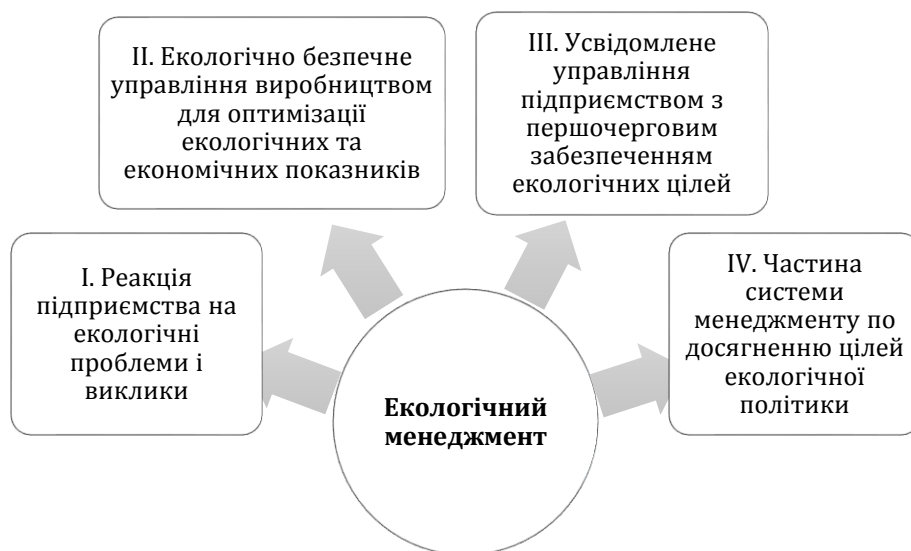

Рис. 2. Основні підходи до визначення сутності екологічного менеджменту

**Власна розробка*

Прихильники першого підходу (реагування підприємства на екологічні виклики), зокрема Ю. Я. Добуш [3, с. 76], трактують екологічний менеджмент як управління екологічними характеристиками конкретних економічних суб'єктів екологічно небезпечної діяльності, джерел екологічної небезпеки або окремих природних комплексів з метою охорони довкілля і раціоналізації природокористування для досягнення сталого (збалансованого) розвитку рекреаційних територій. Однак таке трактування є досить вузьким, адже воно передбачає, що здійснення заходів екологічного

менеджменту відбувається лише у випадку настання реальної небезпеки, загрози або ж навіть аварії чи катастрофи. За такого підходу будь-які екологічні заходи спрямовані лише на усунення наслідків, а не передбачення та попередження причин екологічної небезпеки.

Другий підхід (першочерговість екологічної безпеки) практикують такі фахівці, як В. О. Аніщенко, Т. Л. Галькевич, О. А. Лук'янихіна. Вони характеризують екологічний менеджмент як екологічно безпечне управління виробництвом, за якого досягається оптимальне співвідношення між екологічними та економічними показниками. Так О. А. Лук'янихіна розглядає екологічний менеджмент як сукупність принципів, форм, методів, прийомів, засобів управління виробництвом та виробничим персоналом підприємства з метою досягнення високої еколого-економічної ефективності виробництва [4, с. 11]. В. О. Аніщенко та Т. Л. Галькевич стверджують, що екологічний менеджмент – це управління, яке завчасно передбачає формування екологічно безпечного виробничо-територіального комплексу і яке забезпечує оптимальне співвідношення між екологічними та економічними показниками протягом усього періоду життєвого циклу як самого комплексу, так і продукції, що ним виробляється [5, с. 32].

Цей підхід, на наш погляд, повніше враховує потреби як довкілля, так і безпосередньо суб'єктів господарювання для забезпечення максимальної екологічної та економічної ефективності. Однак в умовах нестачі коштів та постійно зростаючих вимог із охорони довкілля через негативні наслідки небалості в екологічній політиці за минулі роки важко досягти оптимального співвідношення між економічними та екологічними показниками.

Прихильники третього підходу (оптимальне поєднання екологічних та економічних показників) Л. І. Федулова [6], І. В. Анциферова [7], В. Ф. Семенов [8] зазначають, що екологічний менеджмент – ініціативна й результативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на досягнення їхніх власних екологічних цілей, проектів та програм, розроблених на основі принципів екоефективності й екосправедливості. На їх думку, екологічний менеджмент можна трактувати як екологічно безпечне управління виробництвом, за якого досягається оптимальне співвідношення між екологічними та економічними показниками. На думку І. І. Дуднікової, екологічний менеджмент – це цілеспрямована, свідома діяльність, пов'язана з розробленням, запровадженням, реалізацією, контролюванням різноманітних заходів природоохоронного характеру, які повинні забезпечити раціональне використання і збереження природних ресурсів, дотримання екологічної безпеки [9, с. 259].

Прихильники вказаного підходу вже значно ширше розглядають екологічний менеджмент, а саме першочергове забезпечення екологічних цілей, щоб гарантувати дотримання вимог екологічних нормативів та безпеки. Проте у такому разі зміст екологічного менеджменту обмежується лише управлінням підприємством для дотримання екологічної безпеки, яка регулюється галузевими нормами та нормативами. Вони не завжди відповідають міжнародним стандартам і, як правило, встановлюються на максимально допустимому рівні, близькому до критичного. Це не допоможе вітчизняним підприємствам підвищити рівень конкурентоспроможності, і, тим більше, забезпечити стратегічне бачення екологічності виробництва для максимального збереження довкілля.

Останній, четвертий підхід (екоменеджмент як елемент системи загального менеджменту) поділяють В. В. Куриленко, В. Я. Шевчук і він визначений у міжнародних стандартах. Він полягає в тому, що екологічний менеджмент є частиною загальної системи менеджменту, яка передбачає досягнення цілей і завдань екологічної політики. Зокрема В. В. Куриленко розглядає екологічний менеджмент як самостійний вид діяльності, що складає частину загальної системи менеджменту (управління) і орієнтований на управління наслідками впливу природокористування на довкілля як конкретний суб'єкт природокористування, так і суспільство загалом. Основним завданням системи екологічного менеджменту на підприємстві він вважає розробку еколого-економічної стратегії виробництва з метою підвищення інвестиційної привабливості підприємства [10, с. 165].

В. Я. Шевчук визначає екологічний менеджмент (корпоративне екологічне управління) як частину загальної системи екологічного управління, що реалізується окремими корпораціями. Відповідно у кожній корпорації повинна бути чітко сформована екологічна політика, яка відповідає міжнародним екологічним стандартам і входить у загальну систему екологічного управління [11, с. 202]. Цей підхід урахує міжнародні стандарти щодо екологічності виробництва та вимоги до впровадження систем екологічного менеджменту з його невіддільністю від загального менеджменту підприємства. Це актуально для підприємств в умовах постійно зростаючої конкуренції і необхідності забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку.

На нашу думку, найповніше трактування екологічного менеджменту наведено у міжнародному стандарті ISO 14000. «Система екологічного менеджменту – це частина загальної системи менеджменту, яка включає організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації та вдосконалення екологічної політики, цілей і завдань» [12, с. 2].

Отже, екологічний менеджмент становить сукупність форм, методів, засобів управління виробничими процесами для досягнення екологічної та економічної ефективності з метою підвищення

конкурентоспроможності підприємств. Незалежно від теоретичного підходу щодо сутності та трактування екологічного менеджменту всі вони доводять необхідність та доцільність використання його для забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Аналіз наукових джерел засвідчує, що існують також різні погляди і на визначення поняття конкурентоспроможності.

Класиком теорії конкуренції і конкурентоспроможності вважається М. Портер, вагомим внеском якого є дослідження категорії «конкурентних переваг» – ключових факторів успіху, характерних для певного підприємства (галузі) чинників, що дають йому переваги над конкурентами (іншими галузями), наприклад, у боротьбі за інвестиції за рахунок більшої прибутковості або швидкості обороту капіталу [13].

На думку сучасних учених-економістів, зокрема, В. Петрова, конкурентоспроможність – це внутрішня властивість суб'єкта ринкових відносин, яка проявляється у процесі конкуренції і дозволяє зайняти свою нішу в ринковому господарстві з метою розширеного відтворення, що передбачає покриття всіх витрат і отримання прибутку від легальної господарської діяльності [14, с. 4]. Проте при цьому, на нашу думку, не враховується те, що конкурентоспроможність дає можливість не лише зайняти нішу, а й перерозподілити ринок, відвоювавши певну частку у своїх конкурентів завдяки певним конкурентним перевагам. Крім того, останні передбачають покриття витрат і отримання прибутку, збільшення ринкової вартості, завоювання лідерських позицій у галузі тощо.

Т. Гончарук визначає конкурентоспроможність як можливість підприємства тривалий час відстоювати власні переважні позиції у галузі завдяки наявності ефективної стратегії або здатність діяти протягом довготермінового періоду на ринку і отримувати при цьому прибуток, достатній для науково-технічного вдосконалення виробництва, підтримки продукції на високому якісному рівні та стимулювання працівників [15, с. 30]. Це визначення значно ширше за попереднє і враховує значно більше аспектів, однак, на нашу думку, воно дещо обмежене видами діяльності, структурою виробництва, оскільки говориться про переваги в галузі. Вважаємо, що в сучасних умовах глобалізації недоцільно обмежувати такі конкурентні переваги лише галуззю, адже зростання конкурентоспроможності передбачає також вихід на зовнішні світові ринки, у яких галузь може дещо відрізнятись або ж через додаткові конкурентні переваги охоплювати й інші галузі.

На думку А.Б. Кулешової, конкурентоспроможність – це реальна і потенційна можливість фірм в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти і реалізовувати товари, що по цінових і нецінових характеристиках привабливіші для споживача, ніж товари їхніх конкурентів [16, с. 5]. Ми погоджуємось, що для підприємств дуже важливі як цінові, так і нецінові характеристики товарів у досягненні конкурентних переваг. Однак конкурентоспроможність не обмежується лише властивостями товарів, адже є загальна конкурентоспроможність підприємства, що визначається ще й ефективністю управління, організації виробництва і персоналу, ще багатьма факторами. Особливо це стосується екологічного менеджменту, оскільки він спрямований на зростання загальної конкурентоспроможності підприємств шляхом досягнення екологічної безпеки, зниження ресурсоемності виробництва, переробки відходів, зменшення та попередження негативного впливу на довкілля, що не є безпосередньо характеристиками товару.

З. Є. Шершньова, С. В. Оборська визначають конкурентоспроможність підприємства як рівень його компетенції відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складових: технології, ресурсів, менеджменту (особливо – стратегічного поточного планування), навичок і знань персоналу тощо, що знаходить утілення в таких результируючих показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність тощо [17, с. 7].

Як бачимо, існують різні підходи до тлумачення конкурентоспроможності, проте вони єдині в тому, що це наявність у підприємств певної сукупності характеристик та властивостей товару чи послуг, які створюють переваги над виробниками аналогічної продукції (конкурентами) і сприяють зменшенню витрат, підвищенню ефективності виробництва, отриманню більших прибутків та додаткових вигод.

Конкурентні переваги суб'єктів господарювання можуть бути конструктивними, технологічними, інформаційними, кваліфікаційними, управлінськими, спадковими, природно-кліматичними тощо. При цьому їх головним критерієм є рівень рентабельності виробництва. Конкурентні переваги існують тоді, коли підприємство може отримати рентабельність, вищу середнього показника за певним видом економічної діяльності або сегментом ринку. Відповідно, досягнення конкурентної переваги підприємства базується на нижчій собівартості продукції порівняно з конкурентами, ефективній управлінській системі, активному впровадженні інновацій, у тому числі й екологічно чистих технологій.

Як свідчить практика розвинених країн, екологічно чисті виробництва домінують у будь-якій сфері діяльності, є високорентабельними та найбільш дохідними видами діяльності. Завдяки впровадженню екологічно чистих технологій досягається істотне в декілька разів зменшення виробничих витрат підприємств, суттєве підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, а також досягнення стратегічних пріоритетів у контексті сталого розвитку.

З огляду на проведений аналіз вважаємо, що у визначенні сутності екологічного менеджменту необхідно враховувати два основні аспекти: по-перше, те, що він є частиною загального менеджменту підприємства; по-друге, те, що він першочерговий у досягненні конкурентних переваг. Тому, на нашу думку, екологічний менеджмент слід трактувати як складову загальної системи менеджменту підприємства, яка спрямована на досягнення екологічної безпеки виробництва, з метою усунення негативного впливу на довкілля та досягнення конкурентних переваг у контексті сталого розвитку.

Спостерігається тісний взаємозв'язок між упровадженням екологічного менеджменту на підприємствах та зростанням їх конкурентоспроможності, який можна схематично подати наступним чином (рис. 3).

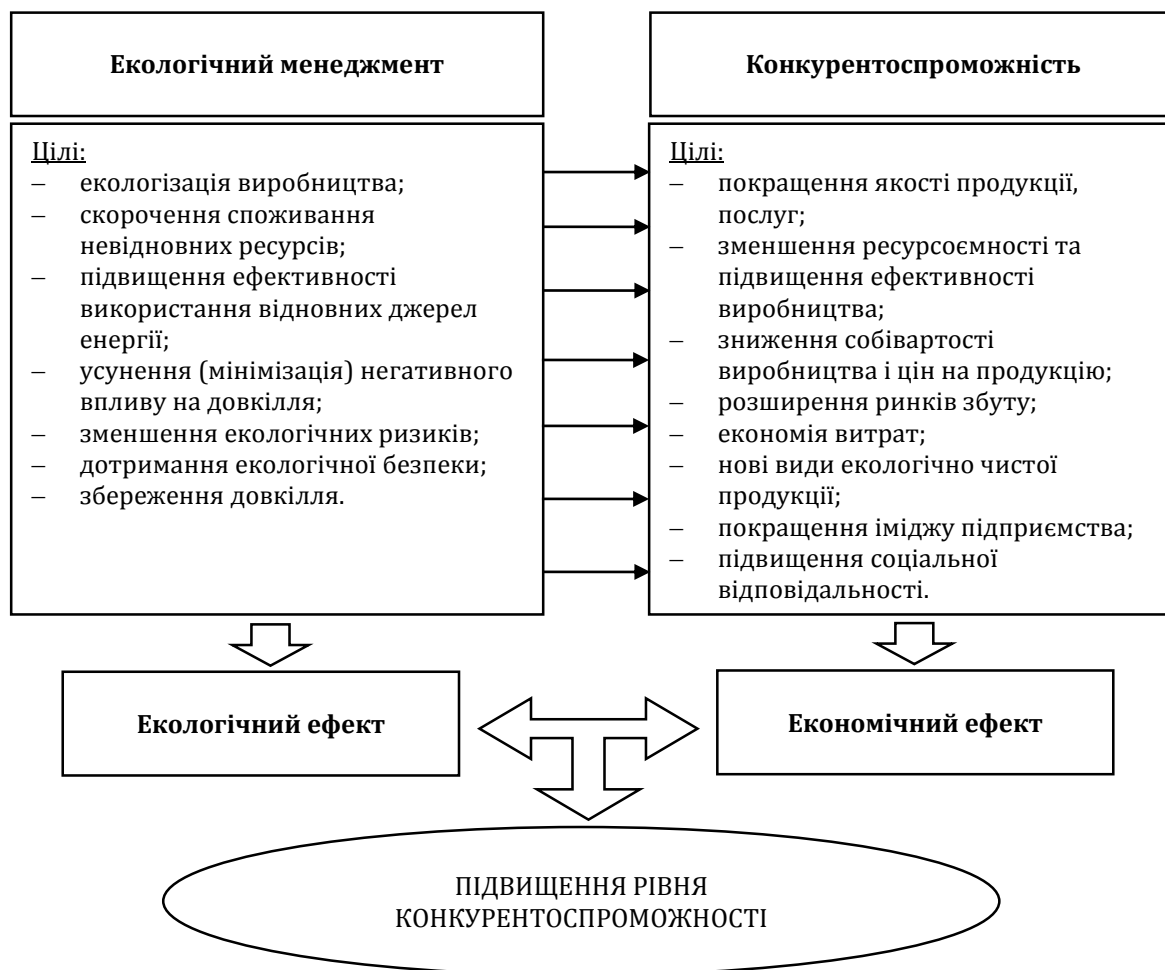

Рис. 3. Основні цілі і зв'язок екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємств

* Власна розробка

Як бачимо, цілі екологічного менеджменту тісно пов'язані з цілями підприємства щодо підвищення його конкурентоспроможності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, формування ефективної системи екологічного менеджменту підприємства сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств. Економічна ефективність упровадження екологічно чистих технологій визначається насамперед величиною економії витрат на електроенергію та природні ресурси. Підвищення ефективності виробництва безпосередньо пов'язане з кращим використанням ресурсів шляхом екологізації виробництва, розвитку екологічно орієнтованих ринків, мінімізації негативного впливу на довкілля. Завдяки цьому можливі зменшення витрат на сплату екологічних платежів і зниження загальних витрат підприємства.

Список літератури

1. Максимів, Л. І. Сутність, функції, завдання і нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту [Текст] / Л. І. Максимів, О. А. Потай // Наукові праці Лісівничої академії наук України : зб. наук. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2007. – Вип. 5. – С. 103-109.
2. Купалова, Г. І. Формування ефективної системи екологічного менеджменту та аудиту [Текст] / Г. І. Купалова, Д. К. Ульянова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №1 (11). – С. 48-53.
3. Добуш, Ю. Я. Формування системи екоменеджменту у економіці сталого розвитку [Текст] / Ю. Я. Добуш // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» – 2008. – №. 623. – С. 74–84.
4. Лук'янихіна, О. А. Екологічний менеджмент в системі територіального управління [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.08.01 / Олена Анатоліївна Лук'янихіна. – Суми, 2002. – 19 с.
5. Аніщенко, В. О. Сучасні методичні засади формування екологічного менеджменту в Україні [Текст] / В. О. Аніщенко, Т. Л. Галькевич // Екологічний менеджмент: збірник наук. праць за заг. ред. В. А. Гайченка. – К.: МАУП, 2008. – С. 31–34.
6. Федулова, Л. І. Менеджмент організацій [Текст] : підручник / Л. І. Федулова. – К. : Либідь, 2003. – 448 с.
7. Анциферова, И. В. Экологический менеджмент [Текст] : учебное пособие / И. В. Анциферова – Пермь : Изд-во Перм. гос. техн. ун-та., 2007. – 280 с.
8. Екологічний менеджмент [Текст] : навч. посібник / (Семенов В. Ф., Михайлюк О. Л., Галушкіна Т. П. та ін.); за ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
9. Дуднікова, І. І. Становлення і розвиток екологічного менеджменту: теоретико-методологічний контекст [Текст] / І. І. Дуднікова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – №. 58. – С. 259–268.
10. Куриленко, В. В. Основы управления природо- и недропользованием. Экологический менеджмент [Текст] / В. В. Куриленко – СПб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 2000. – 208 с.
11. Шевчук, В. Я. Екологічне управління [Текст] : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський. – К. : Либідь, 2004. – 430 с.
12. Environmental management systems – Requirements with guidance for use: ISO 14001:2004. – [Second edition 2004-11-15]. – Geneva, 2004. – 23 p. – (International Standard).
13. Портер, М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів [Текст] / М. Портер [пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільський]. – К. : Основи, 1998. – 390 с.
14. Петров, В. Конкурентоспособность [Текст] / В. Петров // РИСК: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция. – 1999. – № 4. – С. 4–11.
15. Гончарук, Т. І. Конкуренція і конкурентоспроможність: зміст і розвиток у перехідній економіці [Текст] / Т. І. Гончарук – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2003. – 59 с.
16. Кулешова, А. Б. Конкуренция в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие / А. Б. Кулешова – М.: Проспект: ТК «Велби», 2004. – 254 с.
17. Янковий, О. Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення [Текст] : монографія / О. Г. Янковий. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.

References

1. Maksymiv, L. I., Potay, O. A. (2007). Sutnist', funktsiyi, zavdannya i normatyvno-pravove zabezpechennya ekolohichnoho menedzhmentu. Naukovi pratsi Lisivnychoyi akademiyi nauk Ukrainy, 5, 103-109.
2. Kupalova, H. I., Ul'yanova, D. K. (2011). Formuvannya efektyvnoyi systemy ekolohichnoho menedzhmentu ta audytu. Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrainy, 1 (11), 48-53.
3. Dobush, Yu. Ya. (2008). Formuvannya systemy ekomenedzhmentu u ekonomitsi staloho rozvytku. Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika», 623, 74-84.
4. Luk'yanykhina, O. A. (2002). Ekolohichnyy menedzhment v systemi terytorial'noho upravlinnya : avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.08.01. Sumy.
5. Anishchenko, V. O., Hal'kevych T. L. (2008). Suchasni metodychni zasady formuvannya ekolohichnoho menedzhmentu v Ukraini. Ekolohichnyy menedzhment. Kyiv: MAUP. 31–34.
6. Fedulova, L. I. (2003). Menedzhment orhanizatsiy. Kyiv : Lybid'.
7. Antsyferova, Y. V. (2007). Ekolohycheskiy menedzhment. Perm' : Yzd-vo Perm. hos. tekhn. un-ta.
8. Semenov, V. F., Mykhaylyuk, O. L. & Halushkina, T. P. (2004). Ekolohichnyy menedzhment. Kyiv : Tsentр navchal'noyi literatury.
9. Dudnikova, I. I. (2014). Stanovlennya i rozvytok ekolohichnoho menedzhmentu: teoretyko-metodolohichnyy kontekst. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi, 58, 259–268.
10. Kurylenko, V. V. (2000). Osnovy upravleniya pryrodo- i nedropol'zovaniem. Ekolohycheskiy menedzhment. SPb. : Yzd-vo S.-Peterburhskoho unyversyteta.

-
11. *Shevchuk, V. Ya., Satalkin Yu. M. & Bilyavs'kyy, H. O. (2004). Ekolohichne upravlinnya. Kyiv : Lybid'.*
 12. *Environmental management systems – Requirements with guidance for use: ISO 14001:2004. (2004). – Geneva.*
 13. *Porter, M. (1998). Stratehiya konkurenciyi: Metodyka analizu haluzey i diyal'nosti konkurentiv. Kyiv : Osnovy.*
 14. *Petrov, V. (1999). Konkurentosposobnost' [Tekst] / V. Petrov // RYSK: Resursy, Informatsiya, Snabzhenye, Konkurencyya, 4, 4–11.*
 15. *Honcharuk, T. I. (2003). Konkurenciya i konkurentospromozhnist': zmist i rozvytok u perekhidny ekonomitsi. Sumy: Mriya-1, UABS.*
 16. *Kuleshova, A. B. (2004). Konkurencyya v voprosakh y otvetakh. Moscow: Prospekt: Velby.*
 17. *Yankovyy, O. H. (2013). Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: otsinka rivnya ta napryamy pidvyshchennya. Odesa : Atlant.*

Стаття надійшла до редакції 21.02.2015 р.

Михайло Іванович АБРАМИК

кандидат сільськогосподарських наук,
директор Прикарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції,
Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН
E-mail: instapv@i.ua

Ірина Миколаївна ІВАШКІВ

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН
E-mail: i.ivach@ukr.net

**ШЛЯХИ ЕКОНОМІЇ ВИТРАТ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ
ВІТЧИЗНЯНОГО НАСІННЯ РІПАКУ**

Абрамик, М. І. М. Шляхи економії витрат в умовах використання вітчизняного насіння ріпаку [Текст] / Михайло Іванович Абрамик, Ірина Миколаївна Івашків // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 122-125. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У статті проаналізовано можливості економії шляхом використання вітчизняного посівного матеріалу насіння ріпаку українськими товаровиробниками в умовах фінансово-економічної кризи в державі. Вважаємо за доцільне ширше використовувати насіння ріпаку вітчизняного виробництва, оскільки собівартість його порівняно з аналогічними зарубіжними гібридами значно нижча.

Ключові слова: насіння; ріпак; гібриди; вартість посівного матеріалу.

Mykhaylo Ivanovych ABRAMYK

PhD in Agricultural Sciences,
Director,
Carpathian State Agricultural Experiment Station,
Institute of Agriculture Carpathian region NAAS
E-mail: instapv@i.ua

Iryna Mykolayivna IVASHKIV

PhD in Economics,
Senior Researcher,
Carpathian State Agricultural Experiment Station
Institute of Agriculture Carpathian Region
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (Kyiv)
E-mail: i.ivach@ukr.net

WAYS OF COST SAVINGS IN TERMS OF DOMESTIC RAPESEED USAGE

Abstract

The article analyzes the saving possibilities through the use of domestic rapeseed by Ukrainian commodity producers in terms of financial and economic crisis in the country. We consider it appropriate to make greater use of domestically produced rapeseed as its cost comparing with similar foreign hybrids is much lower.

Keywords: seeds; rapeseed; hybrids; cost of seed.

JEL classification: Q000

Ріпаківництво – одна з ефективних галузей в агропромисловому виробництві в сучасних умовах. Якщо в минулому вирощування ріпаку використовували тільки на корм худобі, то нині ріпак застосовується не тільки для кормових цілей у тваринництві як ранній зелений корм, але у ньому є велика потреба тепер і в перспективі для виготовлення біопалива.

Водночас виведені безерукові і низькоглюкозонатні сорти вітчизняної селекції є великим резервом для виробництва високоякісної олії і широко використовуються за межами України. Споживчі цінності ріпакової олії значно перевищують за своїми корисними властивостями традиційну соняшникову олію.

Метою статті є аналіз можливостей економії шляхом використання вітчизняного посівного матеріалу насіння ріпаку українськими товаровиробниками в умовах фінансово-економічної кризи в державі.

Ріпаківництво в Україні є об'єктом дослідження відомих вчених-аграрників: Артюшина В., Дудара Т., Жигадла В., Калетника Г., Осадчука В., Сікачина О., Фаїзова А., Яворової Г. та інших

Водночас глибшого науково-економічного обґрунтування потребує пошук шляхів імпортозаміщення виробництва насіння вітчизняними селекціонерами для сільськогосподарських товаровиробників у державі, що дасть суттєвий рівень економії для багатьох господарств в Україні.

Останнім десятиріччям спостерігається високий попит на насіння ріпаку країн Європейського Союзу. Це значною мірою сприяло різкому збільшенню посівних площ під ріпаком в Україні. Тому більше 95 % вищого насіння ріпаку експортували вітчизняні зернотрейдери в країни ЄС, і це стимулювало зацікавленість вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у вирощуванні цієї культури, пошук резервів збільшення урожайності насіння ріпаку та скорочення витрат на його виробництво.

Відповідно на вітчизняному ринку з'явилося дуже багато іноземних компаній, які пропонують власні гібриди ріпаку. Проте для невеликих та середніх аграрних підприємств нині купівля гібридного насіння ріпаку є економічно не вигідною і фінансово недоцільною.

Насамперед це стосується затратних показників у використанні насіннєвого матеріалу. Нашими розрахунками, які подано в табл. 1 і 2, ми показали різницю вартості вітчизняного і зарубіжного насіння. Так одна упаковка насіння ріпаку гібридів закордонних зразків коштує 180 - 220 євро і розрахована вона на 3-2,5 га (таблиця 1. і таблиця 2.).

Таблиця 1. Розрахунок вартості посівного матеріалу закордонних гібридів ріпаку у 2015 році

Назва продукції	Пропоноване насіння закордонних гібридів	
	Мінімальна ціна	Максимальна ціна
Ціна упаковки ріпаку, ум. од*.	180 євро**	220 євро
Місткість однієї упаковки насіння ріпаку	Місткість однієї упаковки насіння закордонних гібридів ріпаку розрахована на одну посівну одиницю Рекомендовано виробниками насіння гібридів ріпаку висівати одну посівну одиницю насіння ріпаку в розрахунок на 3 га посівних площ На практиці агроформування розраховують насіння ріпаку на 2,5 га.	
Вартість придбання насіння гібридів на один гектар, грн	1562,4	1909,6

*Ціни на насіння в євро

**Курс переводу з євро в гривні пораховано за курсом, який закладено в Державний бюджет 2015 року

***Власні розрахунки.

Таблиця 2. Розрахунок вартості посівного матеріалу вітчизняних сортів ріпаку у 2015 році

Назва продукції	Види репродукції насіння ріпаку	
	I-ша репродукція	Еліта
Ціна насіння одного ріпаку, грн	30	150
Норма висіву, кг	10	8
Вартість посіву на один гектар, грн	300	1200
Економічна вартість висіву насіння ріпаку на один га	6,5 разів	1,6 разів

*Власні розрахунки.

Порівняно із зарубіжними гібридами вартість економії на використанні вітчизняного насіння ріпаку становить від 1230 до 1609 гривень відносно вказаних вище аналогів.

У зв'язку з цим, в умовах сучасної фінансово-економічної кризи для більшості сільськогосподарських товаровиробників закупівля закордонних аналогів є не вигідною, і тому слід орієнтуватися на вітчизняне насіння, яке в останні роки набуває інтенсивного розвитку, про що свідчить поява низки нових сортів ріпаку, зареєстрованих в Українському інституті експертизи якості сортів рослин. Ці сорти, виведені селекціонерами науково-дослідних інститутів України, мають суттєві переваги для невеликих і середніх за розмірами аграрних формувань (зокрема фермерських господарств) над закордонними гібридами.

Так вітчизняні сорти ріпаку, виведені українськими науковцями, зокрема сорт «Тисменицький», «Света», «Черемош», мають високі якісні характеристики щодо низького вмісту ерукової кислоти та глюкозинатів, що дає можливість їх використовувати в харчовій промисловості. Водночас вказані сорти характеризуються високою врожайністю. Так сорт «Тисменицький», який у Державному реєстрі сортів рослин використовується в Україні з 1989 року, є еталоном серед інших сортів ріпаку. Це перший харчовий сорт, виведений в Україні, який відповідає міжнародним стандартам 00-типу, морозостійкий, з потенційною врожайністю насіння 45 ц/га і з вмістом олії 45 %.

Другим важливим сортом з якісними показниками європейського рівня є сорт «Света», його насіння є джерелом першокласної харчової олії і має високий рівень потенційної врожайності насіння (50-80 ц/га) і вмістом олії 44-46 %. У Державному реєстрі сортів рослин придатний для поширення в Україні з 1995 року.

Наступним високоякісним і високоврожайним сортом ріпаку є сорт «Черемош», який за якісними і кількісними показниками є фаворитом для вирощування його у всіх ґрунтово-кліматичних зонах України. Він має добре розвинену кореневу систему, невибагливий до умов вирощування і має високу стійкість до посухи, що дає змогу вирощувати його в Південно-Східних областях України. Насіння цього сорту ріпаку містить близько 48 % олії з потенційною врожайністю 40-60 ц/га.

Тому в умовах зростання інфляційних процесів і фінансово-економічних кризових явищ в економіці держави для наших сільськогосподарських товаровиробників важливо зменшувати, наскільки це можливо, витрати, які дозволяють суттєво зекономити собівартість одиниці продукції насіння ріпаку.

Очевидним є те, що на статті витрат «захист рослин від хвороб та шкідників» вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам не вдасться зекономити грошові кошти, оскільки всі засоби захисту є іноземного походження і дороговартісними. Щодо іншої статті витрат – «добрива для рослин» - агроформуванням теж не вдасться зекономити, оскільки, згідно з науково обґрунтованими технологіями, їх використання в меншій кількості є недоцільним.

Резерви можуть бути у використанні правильної і раціональної організації основних виробничих процесів та управлінні виробництвом на технологічній лінії «посів - догляд за посівами - збирання урожаю». При цьому зменшення загальних витрат відбудеться завдяки скороченню фонду оплати праці внаслідок підвищення її продуктивності, зниження суми амортизаційних відрахувань і поточкових ремонтів та інших витрат, що загалом становитиме економію в межах 10-15 %. Це сприятиме зниженню собівартості одного центнера насіння з 325 до 309 гривень.

З огляду на багатий досвід виведення сортів, вважаємо за доцільне ширше використовувати насіння ріпаку вітчизняного виробництва, оскільки собівартість його порівняно з аналогічними зарубіжними гібридами значно нижча. Адже, на відміну від насіння зарубіжних гібридів ріпаку, вітчизняні сорти можна використовувати у власних умовах декілька років підряд, оновлюючи його на нижчі репродукції. У результаті сільськогосподарські товаровиробники декілька років можуть використовувати вітчизняне насіння ріпаку з дещо нижчими репродукціями, але досить високою якістю схожості.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, розвиток вітчизняного насінництва ріпаку є важливим і необхідним у сучасних умовах, оскільки наявні всі оптимальні природно-кліматичні умови для його вирощування. Проблемою залишається лише відсутність в Україні техніко-технологічного устаткування для переробки насіння, з якого можна отримати цінні продукти для різноманітного використання: олію, біопаливо, корм для тварин. В економічно розвинутих країнах процеси переробки ріпаку успішно функціонують, тому в майбутньому є надія на освоєння передових технологій і в Україні, де не тільки вирощуватиметься насіння ріпаку, а й здійснюватиметься його переробка для одержання цінних продуктів харчування і біопалива.

Список літератури

1. Дудар, Т. Г. Стратегія розвитку ринку ріпаку та продуктів його переробки [Текст] : монографія / Т. Г. Дудар, А. В. Фаїзов. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 166 с.
2. Яворова, Г. В. Ринок ріпакового насіння та олії: тенденції і перспективи [Текст] / Г. В. Яворова // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 121-125.

-
3. Жигadlo, В. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи [Текст] / В. Жигadlo, О. Сікачина ; за ред. Володимира Артюшина. – К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 44 с.
 4. Калетник, Г. М. Формування ринкової інфраструктури у біопаливному виробництві [Текст] / Г. М. Калетник // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 99-102.
 5. Осадчук, В. Ринок продукції олійних культур в Україні [Текст] / В. Осадчук // Економіка АПК. – 2001. – № 9. – С. 56-63.
 6. Огляд ринку ріпаку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.credit-rating.com.ua/ru.

References

1. Dudar, T. H. & Fayizov, A. V. (2007). *Stratehiya rozvytku rynku ripaku ta produktiv yoho pererobky. Ternopil' : Ekonomichna dumka.*
2. Yavorova, G. V. (2009). *Rynok ripakovoho nasinnya ta oliyi: tendentsiyi i perspektyvy. Ekonomika APK, 2, 121-125.*
3. Zhyhadlo, V. & Sikachyna, O. (2008). *Vyrobnytstvo zernovykh ta oliynykh kul'tur v Ukrayini: problemy ta perspektyvy v umovakh svitovoyi prodovol'choyi kryzy. Kyiv : Analitychno-doradchyy tsentr Blakytynoyi strichky PROON.*
4. Kaletnyk, H. M. (2008). *Formuvannya rynkovoyi infrastruktury u biopalyvnomu vyrobnytstvi. Ekonomika APK, 10, 99-102.*
5. Osadchuk, V. (2001). *Rynok produktsiyi oliynykh kul'tur v Ukrayini. Ekonomika APK, 9, 56-63.*
6. *Ohlyad rynku ripaku. (n.d.). Retrieved from : www.credit-rating.com.ua/ru.*

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015 р.

Катерина Юрїївна КСЕНОФОНТОВА

старший науковий співробітник,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Ксенофонтowa, К. Ю. Функціональні питання формування системи господарського самоврядування в аграрному секторі економіки [Текст] / Катерина Юрїївна Ксенофонтowa // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 126-132. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є функціональні питання формування системи господарського самоврядування в аграрному секторі економіки. Мета роботи - розв'язати функціональні питання становлення системи господарського самоврядування в аграрному секторі економіки як складового елементу формування громадянського суспільства. Використано наступні методи: метод аналогій, експертний метод, аналізу і синтезу. Результатом статті є пропозиції щодо унормування функціональних напрямів діяльності організацій громадянського суспільства в аграрному секторі економіки. Результати можуть бути використані при унормуванні господарської діяльності галузевих організацій громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство; організації громадянського суспільства; аграрний сектор; система господарського самоврядування; функціональні питання; унормування.

Kateryna Yuriivna KSENOFONTOVA

Senior Research Fellow,
National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics»

FUNCTIONAL ISSUES OF FORMING OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SELF-GOVERNMENT IN THE AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY

Abstract

The subject of the article is the question of economic government functional system formation in the agricultural sector. The purpose of the research is to resolve functional issues of a system of economic government in the agricultural sector as a constituent element of the formation of civil society. The following methods have been used in this paper: a method of analogies, expert method, method of analysis and synthesis. The proposals as for the arrangement of functional activities of civil society organizations in the agricultural sector can be determined as the main results of the investigation. They can be used in the process of arrangement of economic activity of industry organizations of civil society.

Keywords: civil society; organization of civil society; agrarian sector; system of economic selfgovernment, functional issues; arrangement.

JEL classification: Q000

Вступ

В Україні проблема розвитку міжгосподарського самоврядування набуває все більшої актуальності, а сама система знаходиться на етапі становлення. Однак єдиний концептуально-науковий підхід до організації національної системи міжгосподарського самоврядування, який можна було б покласти в основу удосконалення управління аграрним сектором, відсутній. Тому на сучасному етапі здійснюється активний пошук механізмів взаємодії держави і господарської спільноти.

Однією з невід'ємних ознак ефективного державного управління в умовах ринкової економіки стає розвиток громадянського суспільства та активна співпраця між представниками громадськості та держави. Зміни, що відбулись у процесі трансформації соціально-економічних відносин, та ті зміни, яких

ще потребує організація агропромислового виробництва, вимагають відповідної адаптації системи державного управління. Зазначену адаптацію слід здійснювати в напрямі демократизації та передачі громадським об'єднанням частини державних повноважень із питань управління розвитком агропромислового виробництва.

У спрощеному трактуванні громадянське суспільство (CS-civil society) можна визначити як сукупність формальних та неформальних інститутів (системи взаємовідносин, правил, норм, традицій) та організацій, яка поєднує окремих особистостей або їх родини із приватним бізнесом та державою. Виявом розвитку громадянського суспільства є створення організацій громадянського суспільства (CSO - civil society organization) з узгодження різних питань суспільного розвитку. Визначальними особливостями таких організацій є добровільність і неприбутковий (некомерційний) характер участі в їх роботі громадян. У зв'язку з цим актуальністю відзначаються дослідження сукупності питань формування громадянського суспільства в Україні та особливостей формування системи господарського самоврядування в аграрному секторі економіки.

Дослідженню питань формування громадянського суспільства присвячені роботи Нагорного В. Д. [1], Аузана О. О. [2], Тамбовцева В. Л. [2, 3], Саламона Л. та Анхайера Х. (Salamon L., Anheier H.) [4, 5], Біліса Д. та Гленнерстера Х. (Billis D., Glennerster H.) [6], Роуз-Аскермана С. (Rose-Ackermann S.) [7], Нисканен В. (Niskanen W.) [8] та багатьох інших учених. Результати їх наукових досліджень акцентують увагу на загальних питаннях формування громадянського суспільства. Проте подальшого дослідження потребують особливості формування громадянського суспільства в різних галузях економіки, зокрема в аграрному секторі.

Мета та завдання статті

Мета статті – обґрунтувати розв'язання функціональних питань становлення системи господарського самоврядування в аграрному секторі економіки як складового елемента формування громадянського суспільства.

Завдання статті – узагальнення закономірностей розвитку аграрних ринків; визначення відповідності законодавчої бази потребам розвитку галузевих організацій громадянського суспільства; унормування функціональних напрямів діяльності організацій громадянського суспільства в аграрному секторі економіки України.

Виклад основних результатів дослідження

Структурний аналіз галузевих об'єднань свідчить про достатньо рівномірний розподіл таких формувань за підгалузями аграрної сфери та широке охоплення ними основних продуктових ланцюгів. Так організації, що об'єднують товаровиробників основних видів сільськогосподарської продукції (зерна та хлібобулочних виробів, молока та молокопродуктів, м'яса та м'ясопродуктів, олії, цукру та кондитерських виробів, плодоовочівництва та виноробства), становлять 49,2 % від загальної кількості галузевих об'єднань. Ще 14,8 % – об'єднання загального спрямування, що представляють інтереси певних категорій товаровиробників.

Учасниками діалогу між представниками громадськості та державою з питань розвитку агропромислового комплексу на національному рівні сьогодні виступає 61 галузеве об'єднання. Серед них 20 об'єднань або 32,7 % становлять громадські організації. Зазначені об'єднання створені відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» [9] для захисту законних соціальних, економічних, творчих, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів громадян. А решта – 41 (67,3 %) є господарськими об'єднаннями. Вони створені відповідно до положень Господарського кодексу України [10] шляхом реорганізації агропромислових об'єднань, які в період планової економіки ефективно виконували частину повноважень державного управління галузями АПК. Ці громадські об'єднання фактично є носієм інтересів суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм за видами економічної діяльності. Вони створені на базі застарілої законодавчої бази із різноплановими та нечітко окресленими функціями і повноваженнями.

Водночас поділ на громадські організації та господарські об'єднання громадян за структурою галузі є досить нерівномірним.

Якщо серед галузевих об'єднань загального спрямування громадські організації займають досить значну частку (66,7 %), то серед об'єднань виробників за продуктовими ланцюгами переважають господарські об'єднання. А молокопродуктовий, олійний, цукровий продуктові ланцюги взагалі представлені винятково останніми. Такі об'єднання фактично є наступниками виробничих, виробничо-наукових та республіканських аграрно-промислових об'єднань, створених у системі колишнього Держагропрому УРСР [11]. У середині 90-х років ХХ століття ці структури, відповідно до Державної програми демонополізації економіки і розвитку конкуренції [12-13], були реорганізовані в об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, концерни та інші форми об'єднань підприємств). Вони діяли на основі Закону України «Про підприємства в Україні» [14] 27 березня 1991 року № 887-ХІІ (втратив

чинність). Пізніше відповідні положення зазначеного Закону увійшли до Господарського кодексу України. Такі об'єднання створені на основі застарілої нормативної бази, з різноплановими та нечітко визначеними функціями і повноваженнями. Тому вони не в змозі виконувати покладені на них функції.

Рівень залучення суб'єктів господарювання до самоврядного управління галузями агропродовольчої сфери є дуже низьким. Так, наприклад, у зернопродуктовому ланцюгу Українська зернова асоціація може представляти інтереси 36,5 тис. сільськогосподарських підприємств, що виробляють зернові культури [15]. Фактично, до її складу входять лише 38 членів. При цьому серед них переважають торгівельні підприємства. З майже 800 хлібопекарських підприємств [16] членами галузевих об'єднань є лише 182 підприємства.

З 1754 м'ясопереробних підприємств Національна асоціація виробників м'яса та м'ясопродуктів «Укрм'ясо» охоплює лише 75 найбільших. З 22,3 тис. сільськогосподарських підприємств, що вирощують соняшник, членами асоціації «Укроліяпром» є лише 40.

За результатами проведеного аналізу встановлено, що однією з причин пасивної громадської позиції суб'єктів господарювання агропродовольчої сфери є відсутність у галузевих об'єднань належних інструментів комунікації – власних сайтів та друкованих засобів масової інформації. Серед 9 об'єднань загального спрямування сайти мають 6, а газети - 3 формування. Водночас серед продуктових об'єднань це співвідношення ще менше: в молокопродуктовому ланцюгу – серед 5 об'єднань 3 мали сайти і 1 журнал, у м'ясопродуктовому з 7 відповідно 2 та 1, у плодоовочевого серед 9 об'єднань жодне не має друкованого органу, а власний сайт створили лише 3. Стосовно значної частини об'єднань відкрита інформація взагалі недоступна (таблиця 1).

Таблиця 1. Діяльність галузевих об'єднань в АПВ

Продукти/галузі	Кількість організацій	Форма організації			Діяльність з представництва та захисту інтересів			Кому-нікації	
		Громадські організації	Асоціації	інші	Підготовка та експертиза нормативно-правових актів	Участь у громадських рада-х при ОБВ	Співробітництво з міжнародними організаціями	Веб-сайт	Друковані ЗМІ
Сільськогосподарські громадські організації загального спрямування	9	6	2	1	7	5	1	5	3
Зерно	4	2	2	-	4	3	1	3	1
Молоко	5	-	4	1	4	4	1	3	1
М'ясо та м'ясопродукти	7	1	2	4	3	4	-	2	1
Олія	3	-	3	-	2	2	-	2	-
Цукор та кондитерські вироби	2	0	1	1	1	1	-	1	1
Плодоовочевої продукції та виноробства	9	3	3	3	9	9	-	3	-
Інші продовольчі продукти	12	5	7		3	3	-	5	1
Агросервісне обслуговування та постачальники засобів агрохімії	6	2	2	2	2	2	-	1	-
Ринкова інфраструктура	4	2	2	-	2	-	-	2	1

Основною причиною небажання вітчизняних підприємств об'єднуватися є низький рівень виконання наявними структурами своїх функціональних повноважень. Так дослідницьку та інформаційно-консультаційну діяльність декларує переважна більшість галузевих об'єднань. Проте найбільш очевидна їх функція – забезпечення представництва та захисту інтересів – виконується слабо.

Найбільш активну участь у формуванні та реалізації державної політики беруть об'єднання загального спрямування. Вони задіяні у нормотворчій роботі (7 об'єднань) та в роботі громадських рад. За продуктовими ланцюгами найбільш дієвими є об'єднання, що представляють товаровиробників зерна та хлібопродуктів, молока та молокопродуктів, олії, плодоовочевої продукції та вина. В інших випадках свої обов'язки виконують тільки окремі галузеві формування.

Загальноорганізаційні питання створення та функціонування громадських галузевих організацій загалом вирішено в процесі удосконалення вітчизняного законодавства. При цьому до компетенції самоорганізації таких структур належать окремі незначні проблеми.

Забезпечення виконання громадськими галузевими організаціями комплексу властивих їм функцій потребує прийняття нормативно-правових актів за наступними функціональними напрямками: а) представництво та захист інтересів; б) надання послуг; в) саморегулювання галузевих ринків.

а) Представництво та захист інтересів.

Представництво та захист інтересів традиційно вважається ключовою функцією громадянського суспільства. Вона сприяє демократизації та децентралізації системи державного управління, забезпечує налагодження конструктивного діалогу між органами державної влади, суспільством та представниками бизнес-сектору.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 року № 1035-р схвалено «Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» [17]. Реалізуючи державну політику у сфері розвитку демократії, Кабінет Міністрів України 3 листопада 2010 року видав Постанову № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [18], якою затвердив «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» та «Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади».

Важливим кроком на шляху активізації громадської ініціативи є Указ Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [19] 25 січня 2012 року № 32/2012. Цим Указом затверджено «Положення про Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства та персональний склад Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства». Крім того, основна частина завдань державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, визначені в Стратегії [20], спрямовані на налагодження взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади та активізацію ролі громадськості у процесах формування та реалізації державної політики.

Згідно із зазначеними документами галузеві об'єднання залучаються до консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики через відповідні Громадські ради. Зазначеним радам надаються наступні повноваження:

- ініціювання та надання пропозицій до плану проведення консультацій з громадськістю;
- отримання всіх проектів відповідних нормативно-правових актів та інформаційно-аналітичних матеріалів до них;
- залучення до організації і проведення публічного громадського обговорення та вивчення громадської думки.

Результатом цього стала активізація процесу створення громадських рад при центральних органах виконавчої ради. Так 31 січня 2012 року відбулось перше засідання Громадської ради при Міністерстві аграрної політики та продовольства України. До її складу входять керівники та довірені особи 88 галузевих асоціацій АПВ. Також галузеві об'єднання агропродовольчої сфери представлені в Громадських радах при: Державній інспекції сільського господарства, Державній митній службі, Державній ветеринарній та фітосанітарній службі, Державній санітарно-епідеміологічній службі. Проте залишаються неврегульованими процедури взаємодії громадських рад та органів виконавчої влади. Зокрема в чинному Положенні про Міністерство аграрної політики та продовольства України [21] відсутнє поняття «громадська рада» і не передбачено процедури взаємодії Міністерства з цим органом. Тому актуальною є розробка змін до Положення про Міністерство, що конкретизують механізми взаємодії з Громадською радою.

б). Надання інфраструктурних послуг.

Як показує практичний досвід, сільськогосподарські виробники очікують від об'єднання додаткової користі від отримання колективних інфраструктурних, маркетингових, координаційних, інформаційно-консультаційних та інших послуг у процесі просування сільгосппродукції на аграрному ринку.

Для стимулювання об'єднання сільгоспвиробників доцільним є запровадження державної фінансової підтримки статутних напрямів діяльності громадських організацій, що збігаються з пріоритетами державної аграрної політики. Такий підхід повністю відповідає положенням Стратегії, зокрема заходу «Реалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні щодо створення економічних стимулів для стабільного функціонування інститутів громадянського суспільства та зміцнення їх економічного потенціалу».

Це передбачає:

- сприяння впровадженню механізмів соціального замовлення з урахуванням кращого вітчизняного та європейського досвіду;
- запровадження єдиної методики визначення пріоритетів державної фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства;

-
- запровадження єдиного порядку розподілу коштів для державної фінансової підтримки програм та проектів інститутів громадянського суспільства на конкурсній основі;
 - удосконалення порядку залучення інститутів громадянського суспільства до розроблення та реалізації місцевих цільових програм;
 - запровадження у Державному бюджеті України обов'язкового планування видатків на державну фінансову підтримку інститутів громадянського суспільства.

Можливості щодо використання коштів державної фінансової підтримки діяльності громадських організацій по реалізації завдань державної чи місцевої політики були суттєво обмежені положеннями частини першої ст. 87 Бюджетного кодексу України [22].

Видатки з державного бюджету передбачались на: державну підтримку всеукраїнських громадських організацій інвалідів і ветеранів, державну підтримку молодіжних громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, громадських організацій культури і мистецтва, що мають статус національних. Проте ситуація змінилась з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» [23] від 16 жовтня 2012 року № 5428-VI. Це передбачає фінансову підтримку громадських об'єднань на конкурсних засадах для виконання завдань державної політики (зміни до ст. 87) та регіональної політики (зміни до ст. 91).

Необхідно зазначити, що ці зміни вступили в дію з 1 січня 2014 р. У зв'язку з цим для громадських об'єднань аграрної сфери стала актуальною Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049 (п.15) «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [24].

Одним з головних критеріїв для визначення переможця конкурсу є відповідність пропозиції цілям та пріоритетним завданням загальнодержавних та/або регіональних програм. Тому Мінагрополітики необхідно визначити перелік пріоритетних цілей та завдань, на вирішення яких мають бути спрямовані програми громадських організацій, що претендують на державне фінансування. Поряд з цим слід провести громадське обговорення проекту такого акту відповідно до «Порядку проведення консультацій з громадськістю». Після внесення відповідних змін та доповнень необхідно затвердити зазначений перелік відповідним наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України.

в) Саморегулювання галузевих ринків.

Роль саморегульованих об'єднань у реалізації державної аграрної політики можливо підвищити за умови надання їм більших повноважень щодо реалізації підтримки агропромислового виробництва за правилами СОТ. Також цьому сприятиме надання цим об'єднанням можливості регулювання питань розвитку продуктових сегментів аграрного ринку, правил економічної поведінки на цих ринках тощо. Розвиток зазначених аспектів не повинен суперечити антимонопольному та іншому чинному законодавству. Врегулювання внутрішньої діяльності саморегульованих об'єднань в агропродовольчій сфері доцільно спрямувати на застосування паритетних цін по всьому ланцюгу руху товарів та на підвищення якості виробництва та продукції учасників. Це можна зробити шляхом підвищення контролю і відповідальності учасників саморегульованого об'єднання, участі у розробці та дотриманні стандартів, формуванні галузевих вимог до продукції та порядку здійснення господарської діяльності. Акцентами удосконалення діяльності можуть бути підтримання або перевищення чинних законодавчих імперативів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Узагальнення закономірностей розвитку аграрних ринків у різних країнах доводить доцільність розвитку в Україні інституту організацій громадянського суспільства. Чинна сьогодні система таких організацій заснована на недосконалій законодавчій базі. У такому вигляді вона не здатна виконувати свої функції: представництва та захисту інтересів, надання інфраструктурних послуг та саморегулювання галузевих ринків. Тому унормування функціональних напрямів діяльності організацій громадянського суспільства буде сприяти формуванню якісно нової системи управління аграрним сектором економіки України.

Список літератури

1. Нагорный, В. Д. *Сельское хозяйство Канады. Корни успеха [Текст]* / В. Д. Нагорный. – Москва-Майкоп : ООО «Качество», 2004. – 328 с.
2. Аузан, А. *Экономическое значение гражданского общества [Текст]* / А. Аузан, В. Тамбовцев // *Вопросы экономики*. – 2005. – № 5. – С.28-49.
3. Тамбовцев, В. Л. *Государство как инициатор развития гражданского общества [Текст]* / В. Л. Тамбовцев // *Общественные науки и современность*. – 2007. – № 2. – С. 69-77.
4. Salamon L., Anheier H. *Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally [Текст]* / L. Salamon, H. Anheier. - *Voluntas*, 1998, vol. 1.9, No 3. – P. 213-281.

5. Salamon, L. *Market Failure, Voluntary Failure and Third-Party Government : Toward a Theory of Government-Nonprofit Relations in the Modern Welfare State [Text]* / L. Salamon // *Journal of Voluntary Action Research*. – 1987. – vol. 16, No 1/2. – P. 29-49.
6. Billis, D. *Human Services and the Voluntary Sector: Toward a Theory of Comparative Advantage [Text]* / D. Billis, H. Glennerster // *Journal of Social Policy*, 1998, vol. 27. – P. 79-98.
7. Rose-Ackermann, S. *Altruism, Nonprofits, and Economic Theory [Text]* / S. Rose-Ackermann // *Journal of Economic Literature*, 1996, vol. 34, No 2. – P. 701-728.
8. Niskanen, W. *Non-Market Decision Making. The Peculiar Economics of Bureaucracy [Text]* / W. Niskanen // *American Economic Review*. – 1968. – vol. 58. – P. 293-305.
9. Про об'єднання громадян [Електронний ресурс] : закон України від 16.06.1992 р. № 2460-XII. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
10. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
11. Про схему управління Держагропрому УРСР [Електронний ресурс] : постанова Ради міністрів Української РСР від 23.08.1988 р. № 250. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
12. Про Державну програму демонополізації економіки та розвитку конкуренції [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України від 21.12.1993 року № 3757-XII. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
13. Про план заходів, спрямованих на виконання у 1995 році завдань Державної програми демонополізації економіки і розвитку конкуренції [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.1995 р. № 288-р.. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
14. Про підприємства в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 27.03.1991 р. № 887-XII. . – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
15. Сільське господарство України [Текст] : статистичний збірник. 2011 р. / За ред. Н. С. Власенко. – Державна служба статистики України, 2012. – 402 с.
16. ЗМІ: В Україні більш як половина хліба виробляється нелегально [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/business/economics/1429698-zmi-v-ukrayini-bilsh-yak-polovina-hliba-viroblyaetsya-nelegalno>.
17. Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 року № 1035-р.. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
18. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.2010 р. № 996. . – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
19. Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] : указ Президента України від 25.01.2012 р. № 32/2012.. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
20. Про стратегію державної політики розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації [Електронний ресурс] : указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212/2012.. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
21. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс] : указ Президента України від 23.04.2011 р. № 500/2011. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
22. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 8.07.2010 р. № 2456-VI. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
23. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України [Електронний ресурс] : закон України від 16.10.2012 р. № 5428-VI. . – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
24. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 12.10. 2011 р. № 1049. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

References

1. Nagornyy, V. D. (2004). *Sel'skoe hozjajstvo Kanady. Kornj uspeha. Moskva-Majkop : Kachestvo*.
2. Auzan, A., Tambovcev V. (2005). *Jekonomicheskoe znachenie grazhdanskogo obshhestva. Voprosy jekonomiki*, 5, 28-49.
3. Tambovcev, V. L. (2007). *Gosudarstvo kak iniciator razvitija grazhdanskogo obshhestva. Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, 2, 69-77.
4. Salamon L., Anheier H. (1998). *Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally. Voluntas*, 1.9 (3), 213-281.

-
5. Salamon, L. (1987). *Market Failure, Voluntary Failure and Third-Party Government : Toward a Theory of Government-Nonprofit Relations in the Modern Welfare State*. *Journal of Voluntary Action Research*, 16 (1/2), 29-49.
 6. Billis, D. & Glennerster, H. (1998). *Human Services and the Voluntary Sector: Toward a Theory of Comparative Advantage*. *Journal of Social Policy*, 27, 79-98.
 7. Rose-Ackermann, S. (1996). *Altruism, Nonprofits, and Economic Theory*. *Journal of Economic Literature*, 34, 2, 701-728.
 8. Niskanen, W. (1968). *Non-Market Decision Making. The Peculiar Economics of Bureaucracy*. *American Economic Review*, 58, 293-305.
 9. Pro obyednannya hromadyan: zakon Ukrayiny vid 16.06.1992 r. (1992). Retrieved from : <http://www.rada.gov.ua>.
 10. Hospodars'kyy kodeks Ukrayiny: zakon Ukrayiny vid 16.01.2003 r. (2003). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 11. Pro skhemu upravlinnya Derzhahropromu URSR: postanova Rady ministriv Ukrayins'koyi RSR vid 23.08.1988 r. (1988). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 12. Pro Derzhavnu prohramu demonopolizatsiyi ekonomiky ta rozvytku konkurentsyyi: postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny vid 21.12.1993 roku (1993). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 13. Pro plan zakhodiv, spryamovanykh na vykonannya u 1995 rotsi zavdan' Derzhavnoyi prohramy demonopolizatsiyi ekonomiky i rozvytku konkurentsyyi: rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 15.05.1995 r. (1995). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 14. Pro pidpryyemstva v Ukrayini: zakon Ukrayiny vid 27.03.1991 r. (1991). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 15. Vlasenko, N. S. (2012). *Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny: statystychnyy zbirnyk. 2011 r.*
 16. ZMI: V Ukrayini bil'sh yak polovyna khliba vyroblyayet'sya nelegal'no. (n.d.). [Elektronnyy resurs]. Retrieved from: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/1429698-zmi-v-ukrayini-bilsh-yak-polovina-hliba-vyroblyayetsya-nelegalno>.
 17. Kontseptsiya spryannya orhanamy vykonavchoyi vlady rozvytku hromadyans'koho suspil'stva [Elektronnyy resurs] : rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 21.11.2007 roku # 1035-r. (2007). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 18. Pro zabezpechennya uchasti hromads'kosti u formuvanni ta realizatsiyi derzhavnoyi polityky [Elektronnyy resurs] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3.11.2010 r. # 996. (2010). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 19. Pytannya spryannya rozvytku hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini: ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 25.01.2012 r. # 32/2012. (2012). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 20. Pro stratehiyu derzhavnoyi polityky rozvytku hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini ta pershocherhovi zakhody shchodo yiyi realizatsiyi: ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24.03.2012 r. # 212/2012. (2012). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 21. Pro Ministerstvo ahrarynoyi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny [Elektronnyy resurs] : ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 23.04.2011 r. # 500/2011. (2011). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 22. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny: zakon Ukrayiny vid 8.07.2010 r. # 2456-VI. (2010). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 23. Pro vnesennya zmin do Byudzhetnoho kodeksu Ukrayiny: zakon Ukrayiny vid 16.10.2012 r. # 5428-VI. (2012). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
 24. Pro zatverdzhennya Poryadku provedennya konkursu z vyznachennya prohram (proektiv, zakhodiv), rozroblenykh hromads'kymy orhanizatsiyamy ta tvorchymy spilkamy, dlya vykonannya (realizatsiyi) yakykh nadayet'sya finansova pidtrymka: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 12.10. 2011 r. # 1049. (2011). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2015 р.

Юлія Вікторівна СИНЯВІНА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва
E-mail: jusin@rambler.ru

**ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА ТА ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА
ЇЇ РОЗВИТКУ**

Синявіна, Ю. В. Економічна оцінка стану галузі тваринництва та державна підтримка її розвитку [Текст] / Юлія Вікторівна Синявіна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 133-138. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Тваринництво розглядається як стратегічно важлива галузь у загальній структурі сільськогосподарського виробництва. Державна підтримка розвитку галузі тваринництва дозволить забезпечити населення країни високоякісною продукцією вітчизняного виробництва

Мета статті – провести економічний аналіз стану галузі тваринництва України для обґрунтування необхідності державної підтримки.

Результати. Отримані в процесі дослідження практичні результати вирішують завдання щодо обґрунтування необхідності впливу держави на розвиток галузі тваринництва. Визначальними пріоритетами державної підтримки тваринництва України є: удосконалення фінансово-кредитної та інвестиційної політики держави в питаннях прискореного нарощування поголів'я великої рогатої худоби та виробництва якісної продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Ключові слова: тваринництво; державна підтримка; продукція тваринництва.

Yuliya Viktorivna SYNYAVINA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economic Cybernetics,
Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchajev
E-mail: jusin@rambler.ru

ECONOMIC EVALUATION OF STATE OF LIVESTOCK AND SUPPORT ITS DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. Livestock is a strategically important sector in the total agricultural production. State support of the livestock industry will provide the population with high quality products of domestic production

Purpose of the article - to conduct an economic analysis of animal Ukraine to justify the need for government support.

Results. Obtained in the research practical results solve the problem of the rationale for the state's influence on the development of the livestock industry. Defining priorities of state support for livestock Ukraine are: improvement of the financial and credit and investment policy in terms of accelerated increase of cattle and production of quality products by agricultural enterprises.

Keywords: livestock; state support; livestock products.

JEL classification: Q10

Вступ

Важливим чинником забезпечення населення повноцінними продуктами харчування є ефективний розвиток галузі тваринництва. Приведення у відповідність до науково обґрунтованих норм харчових продуктів, які щодня має споживати людина, можливе лише за умови використання продуктів тваринного походження.

Основним напрямом розвитку галузі є суттєве збільшення обсягів виробництва всіх видів тваринницької продукції, особливо молока, яловичини, свинини, м'яса птиці. Додатковим резервом економічної ефективності галузі має бути підвищення якості вироблених продуктів та їх екологічна безпечність.

Розвиток галузі тваринництва відповідає державним пріоритетам, оскільки забезпечує досягнення низки важливих завдань: забезпечення продовольчої безпеки країни; поліпшення забезпеченості населення якісними продуктами харчування; підвищення рівня зайнятості у сільській місцевості та доходів сільських жителів, зайнятих переважно у сільськогосподарському виробництві; стримування негативних процесів знелюднення сіл, сприяння закріпленню фермерів за сільськими територіями, а також забезпечення розвитку їх соціальної інфраструктури.

У цьому контексті галузь тваринництва повинна перебувати під пильною увагою держави, оскільки потребує оперативної державної підтримки, обсяги якої залежать від поточної ситуації в галузі.

Передусім важливо зрозуміти, що саме гальмує розвиток тваринництва в Україні, яке, до речі, становить понад 38 % у структурі валової продукції сільського господарства. Це, перш за все, відсутність стабільності та державної підтримки сільгоспвиробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений експортний потенціал і, як наслідок, відсутність ринків збуту. Усе це негативно позначається на галузі. Інвестори бояться вкладати кошти, бо немає впевненості у завтрашньому дні. Якщо птахівництво і свинарство з урахуванням специфіки виробництва є більш-менш привабливими для інвестицій, тому що за досить короткий час можна не лише повернути вкладені заощадження, а й одержати прибутки, то скотарством займатися беруться дійсно сміливці. Експерти і навіть самі виробники відносять цю галузь до так званих «довгих грошей», оскільки на те, щоб отримати повноцінну корову, потрібно витратити значні фінанси і багато часу (6-7 років). А це у нашій країні справді ризиковано.

Та й вектор розвитку також потроху змінюється. Ставка більше робиться на агрохолдинги, позаяк вони мають фінансові і технічні можливості впроваджувати на виробництві сучасні технології та виробляти якісну продукцію. І хоча поголів'я ВРХ стабільно скорочується, надої молока при цьому зростають. Цей фактор, звісно, не може не радувати. Однак наразі держава вирішила серйозно зайнятися відродженням скотарства і починає робити повільні кроки з нарощення поголів'я.

Питанню державної фінансової підтримки сільського господарства і зокрема тваринництва присвячено праці провідних вітчизняних політиків та економістів-аграрників, серед яких П.І. Гайдуцький [1], І.М. Демчак [2], В.Я. Месель-Веселяк [3], О.М. Могильний [4], П.Т. Саблук [4], О.М. Шпичак [6]. Однак сучасний стан галузі тваринництва та аспекти її державної підтримки потребують постійного моніторингу для прийняття рішень щодо її ефективності.

Мета статті

Метою статті є аналіз сучасного стану тваринництва як стратегічно важливої галузі у загальній структурі сільськогосподарського виробництва та обґрунтування потреби у державній підтримці її розвитку.

Виклад основного матеріалу

Державне регулювання стану розвитку тваринництва має для держави першочергове значення, оскільки галузь більшою мірою визначає рівень продовольчої безпеки, ніж рослинництво (адже передбачає забезпеченість населення ключовими продуктами харчування – молоком, м'ясом та яйцями). Також стан розвитку тваринницької галузі тісно пов'язаний із вирішення проблеми зайнятості на селі – тваринницька галузь є більш трудомісткою та формує значну кількість робочих місць, тоді як робота в галузі рослинництва є сезонною і переважно короткотерміною [7].

Специфіка розвитку тваринницької галузі в Україні визначається переважанням частки господарств населення у загальних обсягах виробництва продукції тваринництва (табл. 1).

Рентабельність діяльності у галузі тваринництва загалом є нижчою, ніж у рослинництві (за винятком птахівництва). При цьому рівень капіталовкладень та період окупності капіталу у тваринництві, як правило, значно перевищують відповідні показники по рослинництву.

Як наслідок, доходи від тваринництва (без урахування доходів від реалізації м'яса птиці) займають менше чверті у загальній сумі доходів сільгоспідприємств. Структуру доходів сільгоспідприємств від діяльності у сфері тваринництва наведено в табл. 2.

Таблиця 1. Частка окремих категорій товаровиробників у виробництві валової продукції тваринництва

Показники	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	с.-г. прод. усього	у т.ч. тваринництва	с.-г. прод. усього	у т.ч. тваринництва	с.-г. прод. усього	у т.ч. тваринництва	с.-г. прод. усього	у т.ч. тваринництва	с.-г. прод. усього	у т.ч. тваринництва
Усі категорії господарств	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
С.-г. підприємства із усіма фермерськими господарствами	48,3	38,8	51,8	40,6	50,7	41,8	54,0	43,5	55,3	45,5
Господарства населення	51,7	61,2	48,2	59,4	49,3	58,2	46,0	56,5	44,7	54,5

*Сформовано автором на основі даних [8]

Таблиця 2. Структура доходів сільськогосподарських підприємств від тваринництва, %

Показники	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
Продукція сільського господарства, всього	93680		118892		116239		158560		
Продукція тваринництва, всього	22654	100,0	25325	100,0	27877	100,0	31792,7	100,0	
у % до продукції сільського господарства	24,2		21,3		24,0		20,1		
М'ясо**									
великої рогатої худоби	2042	9,0	2063	8,1	1990	7,1	2394	7,5	
свиней	5079	22,4	5649	22,3	6357	22,8	7995	25,1	
птиці	729	3,2	1200	4,7	1133	4,1	1021	3,2	
Молоко	6142	27,1	6009	23,7	7878	28,3	8918	28,1	
Яйця	5590	24,7	6938	27,4	7309	26,2	8615	27,1	

** Без урахування передачі м'яса на переробку на власних виробничих потужностях.

*Сформовано автором на основі даних [8; 9]

Як видно з даних табл. 2, доходи від виробництва продукції тваринництва не є основними для переважної більшості сільгоспдприємств і при цьому знижуються у динаміці (з 24,2 % у 2011 р. до 20,1 % у 2014 р.). Найвищу частку у доходах від тваринництва займають доходи від реалізації свинини (25 %), молока (28 %) та яєць (27 %).

Натомість частка м'яса птиці у загальних доходах від тваринництва становить лише 3,2 %, що пояснюється неврахуванням у загальних доходах обсягів м'яса, яке проходить промислову переробку на власних виробничих потужностях сільгоспдприємств (формально лише 5,3 % від загального обсягу виробленого м'яса птиці реалізується у непереробленому вигляді, все інше проходить промислову переробку на власних виробничих потужностях). Враховуючи те, що дані переробленого на власних потужностях м'яса птиці підприємств не потрапляють у загальну статистику як продукція сільського господарства, це певним чином спотворює ключові показники розвитку галузі (прибуток, рентабельність тощо).

Як видно з рис.1, останніми роками суттєво знижується кількість сільгоспдприємств, що утримують поголів'я тварин. Це підтверджує тезу про те, що сільгоспдприємства основні доходи отримують від рослинництва. Зокрема, значно знизилась частка великих та середніх сільгоспдприємств, що утримують ВРХ. Якщо ще у 2008 р. майже 40 % сільгоспдприємств утримувало ВРХ, то у 2014 році їх частка становила лише 22 %, знизившись більш ніж у півтора рази.

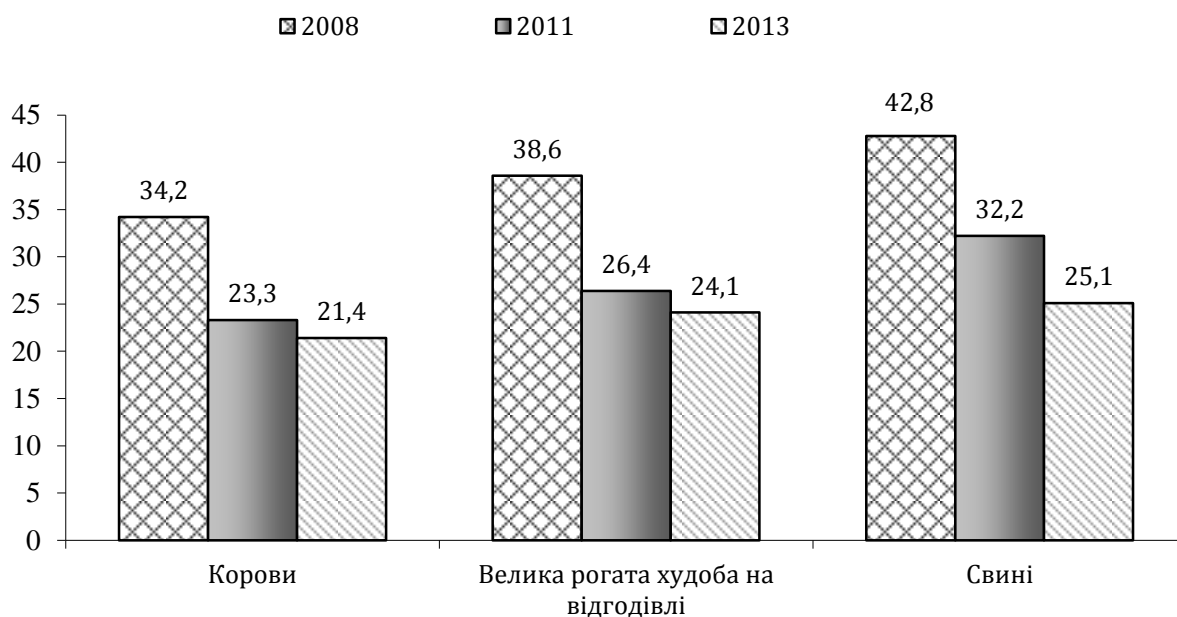

Рис. 1. Динаміка частки сільськогосподарських підприємств, які утримують поголів'я тварин, %

Якщо у 2008-2009 рр. практично кожне третє сільгоспідприємство утримувало корів, то у 2014 р. таких сільгоспідприємств стало лише 20 % (тобто лише кожне п'яте господарство). Значно знижується й кількість сільгоспідприємств, що утримують свиней – із понад 42 % господарств у 2008-2009 рр. до менш як 23 % у 2014 р. (відповідна частка зменшилась майже вдвічі).

Отже, частка сільгоспідприємств, які займаються тваринництвом, суттєво знижується.

Фактично посилюється в тваринництві спеціалізація:

- сільгоспідприємства, які займались переважно рослинництвом, проте мали незначну частку тваринництва, переходять на виробництво лише рослинницької продукції;
- сільгоспідприємства, які займались переважно тваринництвом, нарощують обсяги діяльності у сфері тваринництва.

Таким чином, виробництво тваринницької продукції все більше «спеціалізується», коло сільгоспідприємств, які займаються цим видом діяльності, суттєво зменшується.

Рентабельність діяльності у галузі тваринництва коливалась у діапазоні 7,8 – 14,0 %, причому у динаміці зростала (табл. 3).

Таблиця 3. Ефективність виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України

Види продукції	Прибуток, млн грн					Рентабельність, %				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Тваринництво усього	1375	2603	3170	2827	3756	7,8	13,0	14,3	11,3	13,4
М'ясо:										
великої рогатої худоби	-962	-673	-864	-1518	-1338	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9
свиней	-323	-196	112	12	425	-7,8	-3,7	2,0	0,2	5,6
птиці**	-49	-147	-93	-125	-186	-4,4	-16,8	-7,2	-10,0	-15,4
Молоко	774	958	137	945	887	17,8	18,5	2,3	13,6	11
Яйця	678	1564	2392	2358	3190	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8

** Без урахування фінансового результату по реалізації власно виробленої продукції, переробленої на власних переробних потужностях, яка не класифікується як с.-г. продукція.

*Розраховано автором на основі даних [8; 9].

Рентабельність виробництва молока (без урахування ПДВ-підтримки) коливається у діапазоні 11-18 % (крім 2012 року, в якому вдалося лише забезпечити беззбитковість виробництва). На відміну від

рентабельності яєць, рентабельність виробництва молока має тенденцію до зниження (близько 18 % у 2010-2011 рр., 11-13 % у 2013-2014 рр.).

Натомість рентабельність виробництва м'яса ВРХ була хронічно збитковою із коливаннями у діапазоні 25-43 %.

Галузь свинарства лише в останні три роки характеризується беззбитковістю виробництва, при цьому рентабельність у динаміці зростає.

Найвищою ефективністю серед інших видів продукції тваринництва вирізняється виробництво яєць – його рентабельність останніми роками в середньому перевищує 50 %, при цьому в динаміці рентабельність зростає.

Низька рентабельність сільськогосподарської діяльності може пояснюватись як низькою купівельною спроможністю населення, так і порушенням паритетності міжгалузевих відносин. Останнє спостерігається у разі, коли суб'єкти господарювання суміжних із сільським господарством галузей, користуючись недосконалістю механізму регулювання міжгалузевих відносин, перерозподіляють частину доходів сільськогосподарської галузі на свою користь (особливо це стосується випадків нерозвиненості ринкової інфраструктури в АПК).

У разі одержання виробниками рентабельності вище «нормального» рівня, фінансова підтримка повинна бути мінімальною, і навпаки: у разі низького рівня рентабельності, нижчого «нормального рівня», державні трансферти галузі сільського господарства у вигляді бюджетного фінансування повинні зростати [8; 9].

Головне завдання держави щодо стимулювання розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки – формування в галузі належних умов для отримання суб'єктами господарювання рентабельності вище «нормального» рівня. Це насамперед передбачає функціонування ефективної системи державного цінового регулювання та вжиття заходів щодо підвищення рівня сільської зайнятості [10].

При цьому варто враховувати, що підвищення цін на продукти харчування для забезпечення «нормального» рівня рентабельності діяльності у сільському господарстві є небажаним для держави – як з точки зору негативного впливу на загальний індекс інфляції, так і з огляду на можливе зменшення обсягів споживання продовольства населенням нижче рівня раціональних норм, формування нераціональної структури споживання, що може призвести до погіршення здоров'я населення.

Достатня рентабельність певної діяльності є ключовим мотивом її здійснення, оскільки впливає на окупність інвестованого капіталу. Прийнятний показник рентабельності є важливим індикатором доцільності інвестицій у певний вид діяльності та свідченням того, що цей вид діяльності може розвиватись і без фінансової підтримки з боку держави.

Враховуючи вищезазначене, дослідження необхідності державної фінансової підтримки розвитку агропромислового виробництва, в тому числі й за рахунок застосування спеціальних податкових режимів, необхідно розпочати із аналізу рентабельності діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва загалом та за окремими її напрямками.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Стан тваринництва показує, що у сформованих умовах господарювання сільські товаровиробники не можуть самостійно нарощувати обсяги виробництва продукції до розмірів, необхідних для задоволення потреби населення країни в цих продуктах харчування за рахунок внутрішнього виробництва. Необхідно дієве державне регулювання розвитку тваринництва.

Обсяги державної фінансової підтримки аграріїв в Україні щорічно зростають, однак однозначно оцінити роль дотацій у розвитку аграрної сфери дуже важко. Деякі аргументи промовляють на користь цієї форми підтримки виробників, з іншого боку – дотації і особливо непрозорі механізми сплати коштів держбюджету часто перетворюються в кошти підтримки неефективних господарств, оскільки нівелюють стимули до підвищення ефективності виробництва, зокрема зниження собівартості, підвищення продуктивності праці і якості продукції.

Низька віддача від надання дотацій в Україні пояснюється також порушеннями у використанні бюджетних коштів, вітчизняні виробники мають нерівний доступ до бюджетних коштів. Великі аграрні підприємства мають щодо цього значні переваги, маючи можливість вчасно одержувати необхідну інформацію й доступ до структур, які займаються розподілом державних фінансових ресурсів.

Враховуючи це, галузь тваринництва є більш важливою для держави, зважаючи на її соціальну значущість та враховуючи наявний стан розвитку (переважання у валовій продукції тваринництва господарств населення, що застосовують застарілі технології та не гарантують належну безпечність продукції), що не викликає сумнівів у необхідності фінансової підтримки тваринництва з боку держави.

Список літератури

1. Гайдуцький, П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43-48.
2. Демчак, І. М. Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК / І. М. Демчак // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 12-19.
3. Месель-Веселяк, В. Я. Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 3-8.
4. Могильний, О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
5. Агрпромиловий комплекс України : стан, тенденції та перспективи розвитку : інформ.-аналіт. зб. (вип. 6) / [за ред. П. Т. Саблука та ін.]. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
6. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001 рр.) / За ред. д-ра екон. наук, проф., акад. УААН О. М. Шпичака. – К., 2002. – 498 с.
7. Стратегія розвитку аграрного сектору АПК та соціальної сфери села на період до 2020 року / [Ю. Ф. Мельник, Ю. Я. Лузан, М. В. Зубець та ін.]; за ред. Ю. Ф. Мельника, Ю. Я. Лузана, М. В. Зубця, В. П. Ситника, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 130 с.
8. Економічна оцінка стану розвитку галузі тваринництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/comu-tvarinnictvo-peretvoruetsa-na-socialnu-galuz>.
9. Чому тваринництво перетворюється на соціальну галузь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroconsulting.com.ua/analitika/369>.
10. Данилів Б. В. Необхідність державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні / Б. В. Данилів, Л. С. Кучеренко // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 63.

References

1. Hayducky, P. I. (2005). Pro osnovni zasady reformuvannya systemy derzhavnoyi pidtrymky sil'skoho hospodarstva ta sil's'koyi terytoriyi. *Ekonomika APK*, 11, 43-48.
2. Demchak, I. M. (2005). Sytuatsiya v ahrarnomu sektori ekonomiky ta zakhody Uryadu shchodo derzhavnoyi pidtrymky rozvytku APK. *Ekonomika APK*, 11, 12-19.
3. Mesel'-Veselyak, V. Ya. (2004). Napryamy rozvytku haluzey tvarynnytstva ta yikh derzhavna pidtrymka. *Ekonomika APK*, 9, 3-8.
4. Mohyl'nyy, O. M. (2005). Rehulyuvannya ahrarnoyi sfery. *Uzhhorod : IVA*.
5. Ahropromyslovyy kompleks Ukrayiny : stan, tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku. (2003). Kyiv: IAE UAAN.
6. Shpychak, O. M. (2002). Tsinoutvorennya v protsesi reformuvannya ahropromysloвого комплексу Ukrayiny (1990-2001 rr.) Kyiv.
7. Mel'nyk, Yu. F., Luzan, Yu. Ya., Zubets', M. V., Sytnyk, V. P., Sabluk, P. T., Mesel'-Veselyak, V. Ya. (2009). *Stratehiya rozvytku ahrarnoho sektoru APK ta sotsial'noyi sfery sela na period do 2020 roku*. Kyiv : NNTs IAE.
8. *Ekonomichna otsinka stanu rozvytku haluzi tvarynnytstva*. (n.d.). Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/comu-tvarinnictvo-peretvoruetsa-na-socialnu-galuz>.
9. *Chomu tvarynnytstvo peretvoryuyet'sya na sotsial'nu haluz'*. (n.d.). Retrieved from: <http://agroconsulting.com.ua/analitika/369>.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2015 р.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збірник наукових праць

*Том 19
№ 3
2015 рік*

Редактор-коректор *М. І. Руденко*
Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020
Телефон: 380 (352) 47-50-50*12309.
E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 29.04.2015 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-01-15
Умовно-друк. арк. 17,38. Обл.-вид. арк. 12,9.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.